

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Michael Koževnikov

**Základní koncepce projednací zásady v českém a
československém civilním procesu**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Bohumil Dvořák, Ph.D., LL. M.

Katedra občanského práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 23. 6. 2020

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 235 235 znaků včetně mezer.

.....

Michael Koževnikov

V Praze dne 23. 6. 2020

Poděkování patří Bohumilu Dvořákovi za vedení a cenné připomínky při vytváření této práce a mé rodině za podporu.

Obsah

Úvod.....	5
1. Kleinův model projednací zásady.....	8
1.1 Základní ideová východiska.....	8
1.2 Proces objasňování skutkového stavu.....	10
1.2.1 Postavení stran a soudu.....	10
1.2.2 Rozsah činnosti stran a soudu.....	15
1.2.2.1 Ve vztahu ke skutečnostem.....	16
1.2.2.2 Ve vztahu k právu sledovanému stranami.....	17
1.3 Reakce na Kleinův model.....	20
2. Civilní proces v Československu do roku 1948.....	22
2.1 Doktrína a judikatura mezi Kleinovým a předchozím pojetím.....	22
2.2 Horova osnova z roku 1937.....	25
3. Pojetí projednací zásady podle socialistického procesu.....	28
3.1 Základní ideová východiska.....	28
3.2 Proces objasňování skutkového stavu.....	31
3.2.1 Postavení účastníků, soudu a dalších procesních subjektů.....	31
3.2.2 Rozsah činnosti účastníků, soudu a dalších procesních subjektů.....	33
3.2.2.1 Ve vztahu ke skutečnostem.....	33
3.2.2.2 Ve vztahu k právu sledovanému stranami.....	37
4. Pojetí projednací zásady v devadesátých letech dvacátého století.....	40
4.1 Základní ideová východiska.....	40
4.2 Proces objasňování skutkového stavu.....	40
4.2.1 Postavení účastníků a soudu.....	40
4.2.2 Rozsah činnosti účastníků a soudu.....	41
4.2.2.1 Ve vztahu ke skutečnostem.....	41
4.2.2.2 Ve vztahu k právu sledovanému stranami.....	44
4.3 Macurova koncepce.....	45
4.4 Stav ve dvacátém prvním století jako výsledek devadesátých let.....	50
4.4.1 Novela č. 30/2000 Sb.....	50
4.4.2 Současný stav doktríny a judikatury.....	51
5. Závěr.....	54
Seznam použitých zdrojů.....	56
Abstrakt.....	79
Abstract.....	80

Úvod

V jakém rozsahu máme činnost státu, reprezentovanou soudem, vymežit vůči činnosti jednotlivců? Takovou otázku si ať už výslovně¹, nebo i implicitně musí položit každý autor zabývající se nejen civilním právem procesním. Pokud se vztahem státní moci ke svobodě jednotlivce zabýváme s ohledem na to, kdo má uvádět skutečnosti tvořící skutkový stav, hovoříme o projednací, případně vyšetřovací zásadě.²

Projednací zásadu definuji jako zásadu, která se zabývá vzájemným poměrem uplatnění soudní moci a svobody stran v civilním řízení, a to s ohledem na objasňování skutkového stavu.³ Aby šlo o projednací zásadu, musí mít při uvádění skutečností a důkazních prostředků primární aktivitu strany, které zároveň nesou procesní odpovědnost za jejich neuvedení v podobě subjektivního břemene tvrzení a břemene důkazního⁴, jinými označovanými jako povinnosti tvrzení a důkazní.⁵ Primární aktivita stran však nemusí znamenat aktivitu výlučnou; vztah projednací a vyšetřovací zásady na principu buď-anebo, populární v německé doktríně devatenáctého století, byl v druhé polovině devatenáctého století překonán.⁶ Jakákoliv podoba projednací zásady by však vždy měla respektovat primát procesní aktivity a odpovědnosti stran.

Československo a posléze Česká republika si od svého vzniku prošly několika diametrálně odlišnými obdobími. Ty se odrazily i v právním řádu země včetně úpravy civilního procesu. Předmětem mé práce budou tato tři období: období od roku 1918 do roku 1948 s výjimkou protektorátního práva, období lidově demokratické a posléze socialistické, a období devadesátých let. Každé z nich by s ohledem na odlišná ideologická východiska mělo mít odlišnou představu o podobě civilního procesu včetně projednací zásady.

V práci se zabývám otázkou, zda opravdu můžeme hovořit o jednotlivých koncepcích jako jednotných celcích, ačkoliv docházelo v průběhu jednotlivých období k politickým změnám. Vykládala doktrína a judikatura projednací zásadu v souladu s myšlenkami jejich autorů? Převzali autoři publikující již v předchozím období novou koncepci a její výklad?

¹ *Materialien zu den neuen österreichischen Civilprocessgesetzen*, s. 740: „In welches Verhältnis wollen wir die Staatsthätigkeit zur Selbstthätigkeit setzen? In was für ein Verhältnis haben wir in unserem zukünftigen Prozesse die processleitende Thätigkeit des Richters zur Selbstthätigkeit der Partei zu stellen?“

² Macur, Josef. *Substancování skutkových přednesů stran v civilním soudním řízení*. Právní rozhledy, s. 433-438.

³ Macur, Josef. *Zásada projednací v civilním soudním řízení*, s. 6-7.

⁴ Lavický, Petr. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*, s. 51 a 78.

⁵ Tyto pojmy užívám v práci jako synonyma, pojmy jako důkazní břemeno a břemeno tvrzení užívám jako synonyma pojmů objektivní důkazní břemeno a objektivní břemeno tvrzení jako pravidel řešící situaci, kdy všechny rozhodné skutečnosti nebyly uvedeny nebo nevyšly v řízení najevo, respektive kdy nebyla prokázána ani vyvrácena prokazovaná skutečnost. I k těmto pojmům odkazuji na práci Lavického, *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním*, s. 39 a 76.

⁶ K historii projednací zásady viz kapitola č. 1 a literatura v ní citovaná.

Dále se v práci zabývám otázkou, zda mají jednotlivé koncepce, ať už budou tři či více, cokoliv společného. Pokud oprostíme jednotlivé koncepce od ideologických proklamací, nalezneme pod nimi nějaké společné prvky? Pojí tato tři období společné základní ideje, případně společná úprava objasňování skutkového stavu?

Tři odlišná období a otázky kontinuity či diskontinuity mezi nimi nejsou specifickým České republiky, popřípadě Československa, nýbrž více států střední a východní Evropy.⁷ Státy vzniklé z Rakouska-Uherska do svého zákonodárství převzaly i procesní předpisy⁸, případně jim posloužily alespoň jako inspirační zdroj⁹. I tyto státy se posléze staly součástí východního bloku, a o 40 let později z něj stejně jako Československo vystoupily.

O podobnosti myšlenek mezi rakouským a socialistickým procesem se zmiňuje rakouský procesualista Fasching.¹⁰ Jeho tvrzení potvrzují i autoři zabývající se jugoslávským procesem.¹¹ Čeští autoři návaznost mezi oběma pojetími i přes zjednodušení myšlenek potvrzují, nicméně v případě projednací zásady mělo dojít k jejímu omezení či dokonce přeměnu na vyšetřovací zásadu.¹² Rozšíření činnosti soudu potvrzují i autoři polští, podle kterých se intenzita činnosti soudu lišila s ohledem na práva, o kterých měl soud rozhodovat.¹³ Spojitosti mezi socialistickým procesem a následnou podobou procesu nachází někteří autoři.¹⁴ Proti kontinuitě v pohledu na projednací zásadu však vystupují výše zmínění čeští, polští i „jugoslávští“ autoři.

⁷ České a československé právní vědě se věnoval Kühn, Zdeněk. *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace: analýza příčin postkomunistické právní krize*, s. 19-41, s. 53-65 a s. 75-91.

⁸ Kromě české části Československa i část Jugoslávie, viz Uzelac, Alan. *Kroatien. Rezeption des Ideenguts von Pranz Klein als Aufgabe für die Zukunft?* In: Rechberger, Walter a kolektiv. *Die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Mittel- und Südosteuropa seit 1918*, s. 176-178.

⁹ Civilní soudní řád pro Jugoslávii z roku 1929 vycházel z rakouské předlohy, viz Uzelac, *Kroatien. Rezeption des Ideenguts von Pranz Klein*, s. 178. Kleinův vzor vztahu soudce a stran sloužil jako předloha i pro návrh polského soudního řádu z roku 1930, nicméně některé myšlenky byly v konečné verzi odmítnuty, viz Machnikowska, Anna a Stawarska-Rippel, Anna. *The principles of civil procedure in Poland in the twentieth century. Doctrine, drafts and law in a comparative perspective*. *Comparative Law Review*, s. 93-105.

¹⁰ Fasching, Hans. *Die Weiterentwicklung des österreichischen Zivilprozessrechts im Lichte der Ideen Franz Kleins*. In: Hofmeister Herbert a kolektiv. *Forschungsband Franz Klein*, s. 115.

¹¹ Pro jugoslávské soudní řády z let 1956 a 1975 Uzelac, *Kroatien. Rezeption des Ideenguts von Pranz Klein*, s. 181-182, a Galič, Aleš. *Das Slowenische Zivilprozessrecht Zwischen Transmission, Kontinuität und Transformation*. *Ritsumeikan Law Review*, s. 119-122.

¹² Macur, Josef. *Základní teoretické otázky legislativní koncepce civilního procesu*. *Bulletin advokacie*, s. 15-16. Totéž uvedla Alena Winterová v rozhovoru pro Českou pozici ze dne 22. dubna 2016 s názvem *Justice stále vychází z rakouského kodexu z 19. století: „Dokonce říkám, že ač není už 65 let součástí našeho právního řádu [...], nikdy jsme z tohoto rakouského zákoníku nepřestali vycházet. [...] Přestože se zdůrazňovalo, že jde o úplně nové socialistické právo, struktura a základní instituty se příliš nezměnily oproti starému rakouskému civilnímu řádu soudnímu, který do té doby v Československu platil. [...] Jenže ono [zásada materiální pravdy] to vedlo k posílení role soudu, který nově musel aktivně vyhledávat, jaký byl skutečný stav věci.“* Tytéž myšlenky nalezneme i v její práci *Hledání pravdy v civilním procesu*. In: Malý, Karel a kolektiv. *Právnícká fakulta Univerzity Karlovy 1348-1998. Jubilejní sborník*, s. 68-74

¹³ Vyšetřovací zásada panovala v otázkách rodinného práva a sporů, kterých se účastnily státní organizace. Machnikowska, a Stawarska-Rippel, *The principles of civil procedure in Poland*, s. 138-142.

¹⁴ Mańko, Rafał. *Is the Socialist Legal Tradition 'Dead and Buried?' The Continuity of the Certain Elements of Socialist Legal Culture in Polish Civil Procedure*. In: Wilhelmsson, Thomas a kolektiv. *Private Law and the Many Cultures of Europe*, s. 83-103. Uzelac, Alan. *Survival of the Third Legal Tradition?* *Supreme Court Law Review*, s. 377-396.

Co se týče struktury práce, nejdříve vymezím, co Kleinův rakouský model projednací zásady vlastně znamená, aby jej bylo možné porovnat s jednotlivými koncepcemi. U každého období popíšu základní ideová východiska, ze kterých jednotlivé koncepce vycházely. Následně se v práci budu věnovat procesu objasňování skutkového stavu, a to s ohledem na výše uvedenou definici projednací zásady. Ponechávají jednotlivé koncepce uvádění skutečností a důkazních prostředků bez dalšího na stranách? A jaká je role soudu? Může skutkovou látku v souladu s výše uvedeným pohledem dále rozpracovávat, může zohlednit skutečnosti vyšlé v řízení najevo?

Konečně se budu věnovat vázanosti soudu na právo, které strany v řízení sledují. S otázkou vázanosti soudu na skutečnosti předložené stranami totiž souvisí i otázka vázanosti soudu na právo stranami sledované. Nezpochybňuji, že právní posouzení má na starosti soud. Vycházím však z předpokladu, že strany však neuvádí skutečnosti nazdařbůh, ale sledují jimi určité právo, které může a nemusí odpovídat právnímu názoru soudu. Vývojem řízení může dojít k doplnění skutečností, kterými se pak pravděpodobnost odchylného právního názoru zvyšuje. Ve výsledku se tak otázka vázanosti právem dotýká i dispoziční zásady, a to otázky změny žaloby, tj. zda se soud může od práva sledovaného stranami odchýlit a zda má povinnost svůj odchylný právní názor stranám sdělit. Souhlasí s tímto názorem jednotlivé koncepce? Může soud stranám přiznat právo, které svými návrhy nesledovaly? Je soud vázán právem sledovaným stranami?

Doktrinální práce vydané ke Kleinovu modelu vydané před rokem 1918 jsem čerpal především ze stránek rakouské Národní knihovny¹⁵ a institutu Maxe Plancka pro evropskou právní historii¹⁶. Informace o doktrinálních pracích z období 1918-1989 jsem čerpal především z brněnské Bibliografie vybraných právnických časopisů a sborníků.¹⁷ Judikaturu z období 1918-1948 jsem čerpal z Vážného sbírky. Další doktrinální a judikatorní zdroje jsem čerpal z informačních systémů Beck a ASPI, nálezy Ústavního soudu i ze stránek Ústavního soudu. Několik publikací se mi bohužel nepodařilo dohledat.¹⁸

¹⁵ Přístupné z: http://anno.onb.ac.at/alph_list.htm

¹⁶ Přístupné z: <http://dlib-pr.mpier.mpg.de/>

¹⁷ Přístupné z: <https://is.muni.cz/do/law/kat/kdsp/bibliografie/index.html>

¹⁸ Šlo o časopisy Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Právnické studie a vydání časopisu Bulletin advokacie mezi lety 1974 a 1983.

1. Kleinův model projednací zásady

Autorem rakouského civilního řádu soudního byl Franz Klein.¹⁹ Ideje, na kterých si jeho koncepce procesu zakládala, vycházela z kritiky dosavadního stavu sporného řízení a zejména projednací zásady. Kleinova kritika směřovala jak proti zákonné úpravě, tak proti hlavnímu proudu rakouské doktríny, silně ovlivněné doktrínou německou.

1.1 Základní ideová východiska

Rakouský i německý civilní proces devatenáctého století vycházel z definice projednací zásady, kterou vytvořil na počátku devatenáctého století německý procesualista Von Gönner. Pro něj projednací zásada vyjadřovala heslo: „*Nic z úřední povinnosti!*“.²⁰ Podle Von Gönnerovy definice mělo být ponecháno na stranách, zda vůbec spor zahájí a jak s ním budou dále nakládat, o jakých právech se bude jednat a jaké skutečnosti a důkazní prostředky k odůvodnění svých práv přednesou. Proti projednací zásadě Von Gönner postavil zásadu vyšetřovací, kterou spojoval s vůdčím postavením soudu jako státního orgánu, který měl věc vyšetřit a postavit na pravdivý základ.²¹

Pro Von Gönnera představovalo toto rozdělení pouze počáteční úvahu, kterou nikdy nepovažoval za základ pro legislativní úpravu²²; naopak se zasazoval pro rozumnou kombinaci obou zásad a posílení postavení soudu, který měl mít širokou pravomoc co do vedení řízení včetně dotazovacího práva.²³ Přesto se právě jeho počáteční úvaha o projednací a vyšetřovací zásadě jako dvou extrémech stala základem pro další vývoj německé²⁴ a rakouské procesní nauky devatenáctého

¹⁹ Klein sepsal vládní návrh a zároveň jej ve výborech Poslanecké sněmovny Říšské rady obhajoval. Sprung, Rainer. *Der Lebensweg Franz Kleins*. In: Hofmeister Herbert. *Forschungsband Franz Klein*, s. 27-29.

²⁰ Von Gönner, Nikolaus Thaddäus. *Handbuch des deutschen gemeinen Prozesses: in einer ausführlichen Erörterung seiner wichtigsten Gegenstände*, s. 183.

²¹ Böhmer, Peter. *Der Streit um die Verhandlungsmaxime. Zum Einfluß der Verfahrenstheorie des 19. Jahrhunderts auf das gegenwärtige Prozeßverständnis*, s. 143-144.

²² Bomsdorf, Falk. *Prozeßmaximen und Rechtswirklichkeit*, s. 136. Von Gönner, *Handbuch*, s. 213-214 se přitom sám klanil k pojetí Pruského soudního řádu, který uvedl jako příklad vyšetřovací zásady a který kladl důraz na povinnost pravdivosti stran a dotazovací právo soudu. O století později použil tytéž Von Gönnerovy argumenty jako odůvodnění nového pojetí projednací zásady i Franz Klein.

²³ Rozdělení projednací a vyšetřovací zásady na principu buď-anebo představovalo pouze první krok. Druhý krok pak spočíval ve vytvoření co nejuhodnější legislativní úpravy, která měla podle Von Gönnera spojovat obě koncepce dohromady. Von Gönner, *Handbuch*, s. 213-214 se proto v určitých ohledech klanil k pojetí Pruského soudního řádu, který Von Gönner uvedl jako příklad vyšetřovací zásady a který kladl důraz zejména na povinnost pravdivosti stran a dotazovací právo soudu. Dále k Von Gönnerových východiskům Bomsdorf, *Prozeßmaximen*, s. 121 až 139 a s. 162.

²⁴ Německé procesualisty zejména první poloviny devatenáctého století Bomsdorf rozděluje do několika kategorií. První dvě skupiny tvořili přímí následovníci Von Gönnera; zatímco první skupina autorů se snažila rozpracovat původní myšlenky o rozdělení projednací a vyšetřovací zásady, druhá skupina pouze kopírovala Von Gönnerovy závěry nebo na zákonnou úpravu a do pokusů o zdůvodnění jejich rozdělení se nepouštěli. Třetí skupina autorů nadále rozlišovala mezi projednací a vyšetřovací zásadou, nicméně do rámce projednací zásady zařazovala i dotazovací právo soudu. Soud se však měl stále soustředit na skutkovou podstatu práva sledovaného stranami, k tomu ještě níže. Další skupina autorů pak následovala Gönnera a snažila se o rozumné vyvážení obou zásad v legislativní úpravě. Konečně poslední skupina autorů se odmítala projednací zásadě více věnovat a soustředila se na legislativní úpravu bez vztahu k Von Gönnerově dělení. K jednotlivým kategoriím podrobně Bomsdorf, *Prozeßmaximen*, s. 159-192.

století.²⁵ Pro objasňování skutkového stavu byla rozhodnou teze o projednací zásadě vycházející z dominantního postavení stran, které byly považovány za pány řízení.²⁶

Nové procesní předpisy však až na výjimky²⁷ takto striktní oddělení projednací a vyšetřovací zásady nepřijaly.²⁸ Ani v jednom případě však nebyla dominantní role stran ohrožena. V případě rakouských předpisů totiž šlo o předpisy vedlejší²⁹; Josefínský soudní řád z roku 1781, který představoval vzorový předpis pro Von Gönnerovu projednací zásadu³⁰, zůstal i přes několik pokusů o přijetí nového předpisu nadále v platnosti.³¹ Německý civilní řád soudní z roku 1877 sice představoval základní procesní předpis a posílil roli soudu³², nicméně jeho rozhodná ustanovení byla vykládána pod vlivem hlavního proudu doktríny ve prospěch stran. Soud měl pouze doplňovat činnost stran, které nadále disponovaly právem i skutečnostmi tvořící skutkový stav.³³

Podobu sporného procesu na konci devatenáctého století si vzal za předmět své kritiky právě Franz Klein. Dosavadní podobu rakouského a německého procesu kritizoval jako nákladnou a zdlouhavou. Hlavní problém spatřoval v nesprávném chápání projednací zásady, která neposkytovala záruku dostatečně objasněného skutkového stavu. Základ Kleinovy kritiky vycházel z odlišného pohledu na účel procesního práva a jeho vztah k právu hmotnému. Volná působnost stran, odpovídající té v hmotném právu, se v civilním procesu projevovala dispozičním právem stran nad hmotným právem a nad skutečnostmi jej tvořící. Strany nebyly při dispozici se skutečnostmi svázány žádnými omezeními a zároveň neexistoval další procesní subjekt, který by

²⁵ V průběhu devatenáctého století sice došlo ke změnám, avšak pouze terminologickým. Od Von Cansteinovy práce *Die rationellen Grundlagen des Civilprozesses und deren Durchführung in den neuen Civilprozess-Gesetzentwürfen Oesterreichs und Deutschlands* vydané v roce 1877 spočívala projednací zásada pouze v právu stran disponovat skutečnostmi, zatímco právo zahajovat řízení a disponovat jím včetně hmotného práva, které představovalo předmět řízení, spadala pod definici nově "objevené" dispoziční zásady (s. 189 a 197-198).

²⁶ Menger, Anton. *System des Oesterreichischen Civilprocessrechts in rechtsvergleichender Darstellung*, s. 274 - 276: „Dieser Grundsatz führt zu einer doppelten Consequenz: Einestheils ist dem Richter untersagt, die Parteien im Laufe des Verfahrens zur Behauptung von Thatsachen aufzufordern, zweitens aber darf er bei seinen Entscheidungen nur solche Thatsachen berücksichtigen, welche im Laufe des Rechtsstreites vorgekommen sind, während jene Facta, welche ihm auf einem anderen Wege bekannt werden, sich seiner Beachtung entziehen.“ Totěž Von Canstein, *Die rationellen Grundlagen*, s. 198. Ulmann, Dominik. *Das österreichische Zivilprozeßrecht*, 2. vydání, s. 152-153. Füger, Joachim a Wessely, Josef. *Gerichtliches Verfahren in Streitsachen nach der österreichischen allgemeinen Gerichtsordnung vom 1. Mai 1781 unter Vergleichung mit der westgalizischen Gerichtsordnung vom 19. December 1796*, 8. vydání, s. 5. Pro německou oblast srov. Bomsdorf, *Prozeßmaximen*, s. 191.

²⁷ Bomsdorf, *Prozeßmaximen*, s. 239, uvádí jako výjimky předpis města Braunschweig a Bádenského velkovévodství.

²⁸ V případě Rakouska se jednalo o patent o sumárním řízení z roku 1845 a bagatelním řízení z roku 1873. Seznam německých předpisů uvádí Bomsdorf, *Prozeßmaximen*, s. 239.

²⁹ Ačkoliv se podle nich projednávala většina případů. Oberhammer, Paul. *Speeding up civil litigation in Austria: past and present instruments*. In: Van Rhee a kolektiv. *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation*, s. 221.

³⁰ § 1 Josefínského soudního řádu: „Der Richter soll nur auf eine vorläufige Klage, und niemals von Amtswegen verfahren.“ Dále Böhm, *Der Streit um die Verhandlungsmaxime*, s. 143. Navrátil, František. *Myšlenky o starém soudním řádu a o návrhu nového civilního řádu soudního*. Právník, s. 86, tento stav příhodně označuje jako „přirozenou nepřemožitelnou nedůvěru k soudci“.

³¹ Souhrn všech návrhů nového soudního řádu uvádí Schoibl, Norbert. *Die Entwicklung des österreichischen Zivilverfahrenrechts*, s. 40-41.

³² Zejména dotazovací povinností upravenou v § 130 a volným hodnocením důkazů podle § 259.

³³ Podoba německého soudního řádu tak kopírovala Bomsdorf, *Prozeßmaximen*, s. 258.

kontroloval, zda návrhy stran a posléze výsledky dokazování odpovídají skutečnosti. Ve výsledku vedlo právo stran disponovat skutečnostmi k právu stran vést soudce k nesprávnému či pouze částečně správnému, popřípadě neúplnému rozsudku.³⁴

Procesní právo tak stranám ve výsledku umožňovalo změnit existující hmotněprávní stav. Podle Kleinova pojetí však proces neměl sloužit ke změně existujícího hmotněprávního stavu, nýbrž k jeho ochraně.³⁵ V takovém případě ale strany musely volně působnosti, zejména jim muselo být odebráno jejich právo libovolně disponovat se skutečnostmi.³⁶ Klein se tak zařadil mezi autory, kteří považovali procesní právo za samostatné veřejnoprávní odvětví.³⁷

Jako odpůrce dosavadního dogmatismu³⁸ Klein opustil vyhraněné oddělení projednací a vyšetřovací zásady, namísto toho usiloval o jejich spojení.³⁹ Strany byly nadále považovány za hlavní subjekt, který měl primárně uvádět skutečnosti a důkazní prostředky.⁴⁰ Proces se však měl nově orientovat na co nejsprávnější a nejúplnější zjištění skutkového stavu, tedy takové zjištění skutkového stavu, které co nejlépe odpovídalo realitě.⁴¹ K tomuto účelu měla směřovat činnost stran i nově zakotvená činnost soudu.

1.2 Proces objasňování skutkového stavu

1.2.1 Postavení stran a soudu

Stejně jako předchozí pojetí i Klein vycházel z předpokladu, že o skutečnostech, o kterých se má v řízení jednat, ví nejlépe strany. Strany měly mít motivaci k vnášení skutečností a důkazních prostředků, protože jimi odůvodňovaly svůj nárok; snažily se tak unést subjektivní břemeno tvrzení a důkazní.⁴² Proto byly strany nadále primárním subjektem, který měl do řízení uvádět skutečnosti.

³⁴ Klein, Franz. *Pro futuro: Betrachtungen über Probleme der Civilproceßreform in Österreich*, s. 13. Totéž *Materialien zu den neuen österreichischen Civilprocessgesetzen*, s. 260.

³⁵ Klein, *Pro Futuro*, s. 15, a *Die schuldhafta Parteihandlung*, s. 128-129.

³⁶ Klein, *Pro Futuro*, s. 13.

³⁷ Mezi ně patřili autoři jako Oskar Bülow či Heinrich Degenkolb. K oddělení civilního procesního práva od hmotného srov. Nörr, Knut Wolfgang. *Wissenschaft und Schriftum zum deutschen Zivilprozeß im 19. Jahrhundert*, zejména s. 190-194.

³⁸ Klein, se proti němu výslovně vymezuje i ve své práci *Pro Futuro*, s. 17-18.

³⁹ Klein, *Pro Futuro*, s. 11.

⁴⁰ *Materialien*. s. 263: „*Welches Recht die Parteien angriffs- oder vertheidigungsweise geltend machen, über welche Ansprüche sie vom Gerichte ein Urtheil begehren wollen, das muss ihnen überlassen bleiben.*“

⁴¹ *Materialien*, s. 260: „*Eine möglichst richtige und vollständige Sachverhaltskenntnis ist für die Processentscheidung gewiss erwünscht.*“

⁴² Důkazní břemeno a břemeno tvrzení nebylo pro civilní proces žádnou novinkou, vycházel z něj už římský civilní proces, srov. Vážný, Jan. *Římský proces civilní*, s. 69. Normu o důkazním břemenu obsahoval i Josefský soudní řád v § 104. Ačkoliv civilní řád soudní (dále jen „CRS“) obecné ustanovení o důkazním břemenu neobsahoval, vycházel jak ze subjektivního (§ 178: „*Každá strana má uvéstí [...] všechny skutkové okolnosti, v tom kterém případě k odůvodnění svých návrhů potřebné, má nabídnouti důkazy, ke zjištění svých údajů nutné...*“), tak objektivního (§ 374: „*strana, které náleží dokázati sporný skutek*“) břemenem důkazním a břemenem tvrzení.

Nově však byla jejich činnost svázaná procesními povinnostmi.⁴³ Tyto povinnosti představovaly základní pravidla, podle kterých měly strany při vnášení skutkové látky postupovat. Zejména měly strany motivovat k tomu, aby v řízení nezůstávaly pasivní a aby uváděly skutečnosti a navrhovaly důkazní prostředky rychle, popravdě a úplně.

K zajištění včasného uvádění skutečností a důkazních prostředků sloužily instituty rozsudku pro zmeškání a koncentrace řízení. Rozsudkem pro zmeškání byly strany motivovány, aby se účastnily všech roků ústního jednání⁴⁴ a případně i jemu předcházejícího prvního roku⁴⁵, na kterých se měl projednávat skutkový stav. Aby měl soud vedle žaloby před ústním jednáním informace i od žalovaného, hrozilo žalovanému vydání rozsudku pro zmeškání při nepodání žalobní odpovědi.⁴⁶ Pokud jedna ze stran tyto povinnosti porušila, mohl soud na návrh druhé strany řízení ukončit vydáním rozsudku, který měl stejnou sílu jako běžný meritorní rozsudek.⁴⁷

Oproti předchozí úpravě⁴⁸ mohly strany uvádět skutečnosti a navrhopvat důkazní prostředky až do skončení ústního jednání. Institut koncentrace řízení po nich požadoval, aby je uvedly a navrhly co nejdříve, aby nezneužívaly proces k prodlužování řízení.⁴⁹ Soud mohl přednesenou skutečnost či důkazní prostředek odmítnout, pokud nabyt přesvědčení, že je strana neuvedla dříve patrně v úmyslu řízení protáhnout, a zároveň by jejich připuštění řízení značně protáhlo.⁵⁰ Zákaz novot platil pro odvolací řízení, které bylo založeno na principu neúplné apelace.⁵¹

⁴³ Pollak, Rudolf. *Zur Lehre von der Stoffsammlung im Erkenntnisverfahren des Civilprozesses*. Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung, s. 395, poznamenává, že přednesy stran měly nadále tvořit obsah skutkového základu pro rozhodnutí, oproti minulému stavu však nikoliv na základě práv stran, nýbrž jejich povinností.

⁴⁴ Ústní jednání bylo pouze jedno, namísto odročení na další ústní jednání použil zákonodárce pojmu přerušení ústního jednání na pozdější rok, srov. § 130, § 180 odst. 3 a 181 odst. 1 ČRS.

⁴⁵ § 396 a § 399 ČRS. První rok (§ 239 ČRS) byl prvním setkáním soudu a stran, který sloužil k přípravě dalšího postupu. Soud na něm měl projít žalobu a rozhodnout, zda opravdu provede meritorní řízení nebo zda existují skutečnosti pro zastavení řízení. Pokud shledal, že meritorní řízení bude třeba provést, vyzval žalovaného k podání žalobní odpovědi ve stanovené lhůtě.

⁴⁶ Žalovaný podával žalobní odpověď až po konci prvního roku, a to pouze pokud soud usoudil, že se má o sporu jednat meritorně (§ 243 odst. 1 ČRS). Pokud žalovaný žalobní odpověď včas nepodal, nařídil soud na návrh žalobce ústní jednání, na kterém mohl žalovaný namítat pouze nedostatky procesních podmínek. Pokud s nimi neuspěl, vydal soud rozsudek pro zmeškání (§ 398 ČRS).

⁴⁷ Návrh nejdříve považoval zmeškání prvního roku žalobcem za zpětvzetí žaloby (§ 412 návrhu ČRS), se kterým ale spojoval překážku věci pravomocně rozhodnuté, (§ 247 odst. 4 a § 248 návrhu ČRS). Dále *Materialien*, s. 330.

⁴⁸ Podle Josefského soudního řádu mělo řízení dvě základní stádia. V prvním měly strany jednání učinit všechny meritorní návrhy, uvést všechny skutečnosti a navrhnout všechny důkazní prostředky. Druhá fáze pak spočívala v prokazování těchto skutečností. Srov. § 47 Josefského soudního řádu a Menger, *System*, s. 332-333. Klein se proti tomuto rozdělení výslovně vyjadřuje v *Materialien*, s. 302, protože by se „*natürliche Zusammenhang zerstört, in welchem die thatsächliche Behauptung mit dem zu ihrer Erhärtung vorgebrachten Beweise steht.*“

⁴⁹ *Materialien*, s. 260-261.

⁵⁰ Zatímco návrh ČRS počítal s "běžným" úmyslem řízení protáhnout a "běžným" prodloužením řízení (§ 194 odst. 1 návrhu), konečná podoba § 179 odst. 1 ČRS požadovala zjevný úmysl a předpoklad zjevného prodloužení řízení. Obě varianty každopádně vycházely ze spojení subjektivního úmyslu prodloužení řízení i objektivního předpokladu prodloužení řízení. Soud mohl kromě toho podle § 44 ČRS straně náhradu uložit nákladů, a to i v případě, že ve sporu zvítězila. Pořádkový trest za svévolné chování mohl soud straně uložit i při svévolném popírání listiny (§ 313 ČRS), a pokud poražená strana vedla patrně svévolně celý spor, mohl ji na návrh vítězné strany uložit povinnost k náhradě škody (§ 408 odst. 1 ČRS).

⁵¹ § 482 ČRS.

Zákon dále po stranách požadoval, aby skutečnosti vylíčily popravdě, úplně a určitě.⁵² Návrh stran byl úplný, pokud uvedly všechny skutečnosti naplňující hypotézu jimi sledovaného práva, zatímco určitost po stranách vyžadovala, aby skutečnosti upřesnily s ohledem na čas, místo udání, a případně další okolnosti.⁵³ K dosažení tohoto účelu sloužilo hned několik institutů. Kromě zakotvení veřejného ústního jednání, na kterém měla být věc projednána⁵⁴ a materiálního vedení řízení soudů⁵⁵, Klein vycházel z principu kontradiktornosti, protichůdného postavení stran. Strana měla mít zájem na doplnění či vysvětlení chybných skutečností tvrzených protistranou, protože ji šlo o výhru ve sporu. Klein však proces nepovažoval jako boj o právo, ve kterém neplatí žádná pravidla, nýbrž protichůdné postavení stran doplnil o pravidla, které po stranách vyžadovaly vzájemnou podporu při objasňování skutkového stavu.⁵⁶

Povinnost stran k pravdivému, úplnému a určitému přednesu se tak netýkala pouze vlastních návrhů, nýbrž zákon stranám uložil povinnost, aby se vyjádřily dostatečně určitě i ke skutečnostem tvrzeným odpůrcem, jím navrženým důkazním prostředkům a také výsledkům dokazování.⁵⁷ Strana se mohla povinnosti vyjádření k tvrzením odpůrce zprostit, a to doznáním jím tvrzených skutečností.⁵⁸ Civilní řád soudní rozlišoval dva druhy doznání: výslovné a konkludentní. Zatímco v případě výslovného doznání byla situace jasná, posouzení, zda šlo o konkludentní doznání, hodnotil s ohledem na celkový obsah přednesů strany soud.⁵⁹ To samé hodnocení platilo i pro prohlášení strany, že o skutečnosti tvrzené odpůrcem nic neví nebo si na průběh události již nevzpomíná.⁶⁰ K závěru o tom, zda šlo o konkludentní doznání, mohl soud dojít až na základě dokazování; pouze výslovné doznání tak vylučovalo potřebu provádět dokazování.⁶¹ Účelem takové úpravy bylo, aby namísto bezobsažného popírání soud od stran zjistil, jaké skutečnosti považují za sporné a získal k nim i dostatečná vyjádření.⁶²

⁵² § 178 ČŘS.

⁵³ Klein ve *Vorlesungen über die Praxis des Civilprocesses*, s. 221, uvádí jako příklad žalobu o náhradu škody. Pokud strana neuvedla konkrétní skutečnosti k určení výše škody, měl soud její návrh zamítnout.

⁵⁴ Podle *Materialien*, s. 257, měla veřejnost řízení a ústnost jednání poskytovat lepší záruky pro pravdivost tvrzení stran a svědků.

⁵⁵ *Materialien*, s. 260: „*Der im § 192 [§ 178 ČŘS] ausgesprochene Satz bildet so zugleich das gesetzliche Fundament für die dem Gerichte in den §§ 196 ff. [§ 182 ČŘS] beigelegten Processleitungsbefugnisse.*“

⁵⁶ Myšlenku procesu jako boje o právo prosazovali němečtí procesualisté devatenáctého století, proces jako boj o právo viděl i autor stejnojmenné práce Rudolf Von Jhering. Dále Kehrberger, Roman. *Die Materialisierung des Zivilprozessrechts*, s. 42-46. Klein, *Pro Futuro*, s. 39, takové pojetí považoval za neslučitelné s úkoly moderního státu poskytujícího právní pomoc. Vzorem pro zakotvení úpravy vzájemné podpory mu byl angloamerický institut *interrogatories* v předprocesním stádiu, *Pro Futuro*, s. 41-43.

⁵⁷ § 178 ČŘS.

⁵⁸ § 266 odst. 1 ČŘS.

⁵⁹ § 267 odst. 1 ČŘS.

⁶⁰ § 267 odst. 2 ČŘS. Podle *Materialien*, s. 260, šlo o konkludentní doznání jen v případě, kdy bylo zřejmé, že se strana vyhýbá odpovědi.

⁶¹ *Materialien*, s. 297.

⁶² V návrhu ČŘS byla úprava konkludentního doznání zakotvena hned před materiálním vedením řízení. Podle *Materialien*, s. 260, mělo být cílem úpravy: „*die Parteien sollen nicht zu unmotivierten Verneinungen gedrängt werden*

Ani zde se však kontradiktornost procesu nezastavila. Strany měly stejně jako soud dotazovací právo, a to ohledně všech skutečností potřebných pro vedení sporu. Strana se mohla odpůrce dotazovat nejen na skutečnosti týkajících se předmětu řízení, nýbrž i na to, zda existují a kde se případně nachází listiny či předměty ohledání k prokázání potřebných skutečností.⁶³ Povinnost odpovídat se vztahovala pouze na dotazy, které směřovaly k objasnění skutkového stavu.⁶⁴ Aby strana nepřekročila hranice svého dotazovacího práva, měla otázky klást prostřednictvím soudu nebo alespoň s jeho svolením. V návaznosti na odpověď odpůrce mohla strana navrhnout provedení důkazního prostředku. Podrobnější úpravu obsahovala ustanovení o předložení listiny.⁶⁵ Strana měla předložit opis listiny, případně sdělit co nejpodrobněji její obsah, jaké konkrétní skutečnosti má listina prokázat a z jakých konkrétních skutečností vyplývá domněnka strany o tom, že listinu má v moci odpůrce.⁶⁶ Pokud odpůrce popíral, že se u něj listina nachází, mohl být k přezkoumání pravdivosti těchto tvrzení, případně ke sdělení obsahu listiny či k tomu, kde se listina nachází, vyslechnut.⁶⁷ Ediční povinnost platila i pro třetí osoby.⁶⁸

Na činnost stran navazovala činnost soudu. Úkolem soudu mělo být dosáhnout objasnění co nejúplnějšího a nejpravdivějšího skutkového stavu. Souhrn jednotlivých pravomocí soudu k tomu vedoucích Klein označil jako materiální vedení řízení.⁶⁹ Základní ustanovení upravující materiální vedení řízení představoval § 182 odst. 1 ČŘS, podle kterého měl soud při ústním jednání působit dotazováním nebo jiným způsobem k tomu, aby

- (a) byly vylíčeny skutečnosti rozhodné pro řešení věci, nebo aby byly doplněny neúplné údaje o okolnostech, kterých bylo zapotřebí k odůvodnění nebo poražení nároku,

(§ 193).“ Pokud by soud nevěděl, zda strana doznala skutečnost, měl se doptat.

⁶³ § 184 ČŘS. Dotazovací právo stran tak bylo širší než dotazovací povinnost soudu, který se omezovala pouze na věcné návrhy stran. Klein, *Pro Futuro*, s. 47-48.

⁶⁴ Pokud otázky k objasnění skutkového stavu nesměřovaly či nebyly schopny skutkový stav objasnit, strana na ně v souladu s § 184 a 186 odst. 1 ČŘS odpovídat nemusela.

⁶⁵ § 303 a následující. Ediční povinnost přesahovala rámec hmotněprávní povinnosti k vydání listiny, viz *Materialien*, s. 310.

⁶⁶ § 303 odst. 2 ČŘS.

⁶⁷ § 307 ČŘS.

⁶⁸ § 308 a 309 ČŘS. Třetí osoba měla povinnost vydat listinu pouze tehdy, pokud její povinnost vyplývala z hmotného práva nebo listina byla oběma stranám společná.

⁶⁹ Kromě materiálního vedení řízení existovalo i formální vedení řízení, které tvořil souhrn nástrojů umožňující soudu upravovat průběh procesu. Soud tak v rámci formálního vedení rozhodoval například o spojení dvou či více řízení (§ 187 ČŘS), nebo naopak rozdělení jednoho řízení do více řízení (§ 188 ČŘS), či přerušování řízení z důvodu vyřešení prejudiciální otázky (§ 190 ČŘS). Formální i materiální vedení řízení znala i předešlá úprava. Oproti Kleinově úpravě však se však dosavadní pravomoci soudu týkaly pouze kontroly základních náležitostí řízení. Formální vedení řízení tak spočívalo pouze v nařizování jednání, předvolávání stran a svědků, a kontrole formálních náležitostí podání. Materiální vedení řízení pak spočívalo v kontrole příslušnosti soudu, soud měl dále zaručit úplné projednání stranami předloženého skutkového stavu a mohl uložit třetím osobám ediční povinnosti. Srov. Von Canstein, *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des oesterreichischen Civilprozessrechtes*, s. 465 - 477.

(b) byly navrženy důkazní prostředky prokazující tyto skutečnosti, nebo aby byly doplněny,

(c) byla podána všechna vysvětlení, kterých bylo zapotřebí k pravdivému a úplnému objasnění skutkového základu práv a nároků, které strany tvrdily.

Na první pohled jde o ustanovení umožňující soudu volné uvážení. Soudu je předepsán účel, není mu však předepsán způsob, jakým má účel naplnit. Soud měl působit nejen dotazováním, ale i jiným způsobem.⁷⁰ Klein tak učinil záměrně; soud měl mít možnost pružně reagovat na průběh konkrétního případu a neměl být omezován taxativním výčtem nástrojů ke zjištění.⁷¹ Klein však nechtěl libovůli soudu, naopak vyžadoval od soudu vyčerpání všech možných prostředků k objasnění skutkového stavu.⁷² Jeho představa objasňování skutkového stavu ale vyžadovala adaptaci na konkrétní procesní situaci.⁷³ To, jakým způsobem si proces objasňování skutkového stavu představoval, ukazují další ustanovení, důvodová zpráva a další Kleinovy práce.

K objasňování skutkového stavu mělo dojít na ústním jednání. Na něm měl soud se stranami na základě předložených písemných podání případ prodiskutovat po skutkové i právní stránce, stanovit o jakém právu se má v případě jednat a získat tak jeho obraz.⁷⁴ Ústní jednání mělo mít charakter řízené diskuze⁷⁵; soud měl tuto debatu vést, určovat její hranice a vyjasnit veškeré otázky, které bylo potřeba k dosažení pravdivého a úplného rozhodnutí.⁷⁶ Při ústním jednání tak měl se stranami postupovat po jednotlivých bodech a nechat jim dostatek prostoru, aby se k nim dostatečně vyjádřily.⁷⁷ Nově objevený problém šlo rychle vyřešit doplňující otázkou a odpovědí.⁷⁸ Ideálně mělo

⁷⁰ Klein, *Vorlesungen*, s. 253: „Die materielle Proceßleitung ist Führen, Anregen, Fragen, Helfen...“

⁷¹ Klein se tak vymezil proti německému soudnímu řádu, který obsahoval pouze dotazovací povinnost. Co nejpřesnější vymezení role soudce Klein odmítal, protože v Německu vedlo k nejistotě soudce, jestli může něco činit, což mařilo účel materiálního vedení řízení. *Materialien*, s. 262 a 263.

⁷² *Materialien*, s. 263.

⁷³ Klein, *Vorlesungen*, s. 57: „Die Proceßleitung ist mehr als jede andere proceßrichterliche Function Ermessenssache: das Gesetz spricht hier fast immer vom Können und Dürfen. Es muß so sein, denn die Proceßleitung hat das Verfahren der Beschaffenheit und den Bedürfnissen der einzelnen Streitsache thunlichst eng anzuschmiegen. Feste Regeln wären das größte Hinderniß dafür.“

⁷⁴ *Materialien*, s. 264 a 267. Klein ve *Vorlesungen*, s. 68, výstižně shrnuje způsob, jakým má soud ústní jednání začít a jak si má obraz případu vytvořit: „Jenes ungefähre „Bild des Falles“ aber wird sich das Gericht zum Theile aus den vorbereitenden Schriftsätzen, zum Theile — namentlich im bezirksgerichtlichen Verfahren — durch eine einleitende cursorische Besprechung der Streitsache mit den Parteien verschaffen müssen. Damit sollte mehr oder weniger jede Verhandlung beginnen, um alle wahrscheinlich erheblichen Momente vorweg kennen zu lernen und darnach zum Mindesten den Verhandlungsstoff vernünftig und vortheilhaft gruppieren zu können.“

⁷⁵ Proto mohl soud podle § 199 odst. 1 bodu 1. návrhu ČRS nařídít osobní přítomnost obou stran.

⁷⁶ *Materialien*, s. 261: „Die Nothwendigkeit einer richterlichen Processleitung steht außer Frage. Wie überall, wo mehrere Personen zur gemeinsamen Besprechung einer Angelegenheit sich vereinigen und diese Besprechung mehr als bloßer Gedankenaustausch, mehr als Gespräch sein soll, muss auch bei den Verhandlungen im Processe jemand da sein, der die Discussion leitet, ihren Gang bestimmt, ihr Grenzen anweist und der dafür sorgt, dass in richtiger Reihenfolge oder Verbindung allmählich alle einzelnen Punkte in die Discussion einbezogen werden, von deren Auseinandersetzung und Aufklärung die Erreichung des Verhandlungszweckes abhängig ist.“

⁷⁷ *Materialien*, s. 274.

⁷⁸ *Materialien*, s. 262: „Richter und Parteien rücken so nahe zusammen, dass jeder auftauchende Zweifel im selben Augenblicke durch Frage und Antwort Erledigung finden kann.“ Projevem této řídicí role soudu byla i povinnost strany

řízení skončit bez přerušení; pokud však bylo potřeba ústní jednání přerušit na pozdější rok, měl se soud postarat o to, aby potřebné důkazní prostředky byly na tento rok obstarány.⁷⁹

Soud si na základě prodiskutování případu stanovil předběžný právní názor. Na jeho základě rozdělil skutečnosti na ty, které jsou pro případ rozhodné⁸⁰ a které jsou sporné, tj. které bude potřeba dokazovat. K prokazování skutečností měl pak mít soud možnost nařídít provedení důkazních prostředků, a to i těch, které strany nenavrhly.⁸¹ Celý myšlenkový pochod, tj. které předložené skutečnosti budou předmětem dokazování a které důkazní prostředky je mají prokazovat, soud sepisoval do průvodního usnesení.⁸²

Protože však řízení ponechal otevřené až do konce ústního jednání, musel Klein pamatovat i na možnost, že během řízení dojde k doplnění skutkového stavu o nové skutečnosti. Tyto skutečnosti mohly změnit dosavadní právní názor soudu.⁸³ V takovém případě měl soud postupovat stejně jako na začátku; probrat nové skutečnosti se stranami a s ohledem na dosavadní skutkovou látku svůj dosavadní právní názor změnit nebo potvrdit.⁸⁴

Oproti josefínskému řádu si civilní řád soudní zakládal na volném hodnocení důkazů. Kromě skutečností a provedených důkazních prostředků soud ve výsledném hodnocení uvedeném v rozhodnutí zhodnotil i chování stran, zejména jejich reakce na dotazy soudu či odpůrce a jejich součinnost při obstarávání skutkového stavu.⁸⁵ Na uvážení soudu bylo také, zda tvrzení strany představuje konkludentní doznání.⁸⁶ Volné hodnocení tudíž sloužilo i jako obecné sankční ustanovení, kterým soud trestal strany při porušení jejich povinnosti co do zjišťování skutkového stavu.

1.2.2 Rozsah činnosti stran a soudu

Soud měl za účelem objasnění co nejpravdivějšího a nejúplnějšího skutkového stavu vstupovat do procesu objasňování skutkového stavu. Tím zasahoval do autonomie stran. Otázkou zůstává, kam činnost soudu sahala a kde už by zasahování soudu představovalo nepřípustný zásah do autonomie stran.

upozornit na rozpory mezi přednesy a písemnými podáními (§ 182 odst. 2 ČŘS).

⁷⁹ § 180 odst. 3 a 181 odst. 1 ČŘS.

⁸⁰ § 180 odst. 3 ČŘS.

⁸¹ § 183 ČŘS.

⁸² § 277 odst. 1 ČŘS. Podle *Materialien*, s. 301, tvořilo průvodní usnesení součást materiálního vedení řízení.

⁸³ Klein, *Vorlesungen*, s. 89: „*Was ursprünglich wichtig scheint, erweist sich vielleicht neben allem Anderen als ein geringfügiges, der Beachtung unwerthes Ding.*“ To samé *Materialien*, s. 262.

⁸⁴ § 277 odst. 2 ČŘS.

⁸⁵ § 272 odst. 2 ČŘS, speciální ustanovení týkající se odepření výpovědi obsahoval § 381 ČŘS, pro odmítnutí předložení listiny pak § 307 odst. 2 ČŘS.

⁸⁶ Ustanovení o konkludentním doznání bylo obsaženo v § 193 návrhu a i v *Materialien*, s. 260, bylo uvedeno vedle materiálního vedení řízení. K volnému uvážení dále *Materialien*, s. 297.

1.2.2.1 Ve vztahu ke skutečnostem

Pro zodpovězení otázky, z jakého zdroje měl soud čerpat skutečnosti a důkazy, je třeba vycházet z § 182 odst. 1 ČŘS. Všechny skutkové podstaty v něm obsažené byly záměrně vylíčeny v trpném rodě. Soud se neměl starat pouze o to, aby strany vylíčily skutečnosti, nýbrž aby byly vylíčeny skutečnosti; to samé platilo i pro zbytek ustanovení. Takovou úpravou chtěl Klein zdůraznit, že skutečnosti tvořící podklad pro rozhodnutí nemusely pocházet pouze od stran.⁸⁷ Klein totiž vycházel z přesvědčení, že strany se svou žádostí o ochranu svého narušeného či ohroženého práva implicitně spojovaly přání, aby soud zohlednil všechny skutečnosti vyšlé v řízení najevo, a to nejen ty, které získal od stran.⁸⁸

O jaké skutečnosti vlastně šlo? V první řadě šlo o skutečnosti zjištěné při provádění dokazování, např. z výpovědi svědka či obsahu listiny⁸⁹ Kromě těchto skutečností měl soud zohlednit i obecně známé skutečnosti, tzv. notoriety.⁹⁰ Pod ustanovení upravující notoriety Klein zařadil i skutečnosti zjištěné soudem při úřední činnosti.⁹¹

Skutečnosti zjištěné z jiných zdrojů než od stran sloužily dvěma účelům. Zaprvé potvrzovaly nebo vyvracely skutečnosti tvrzené stranami. Výjimku v tomto ohledu představovaly skutečnosti, které odporce výslovně doznal. V takovém případě musel soud považovat doznanou skutečnost za pravdivou, i když by se během řízení objevily skutečnosti zpochybňující její pravdivost.⁹² Tato výjimka se vztahovala pouze na výslovně doznané skutečnosti. K posouzení pravdivosti konkludentně doznaných skutečností nebyl soud žádným způsobem omezen.⁹³ Skutečnosti zjištěné

⁸⁷ Klein, *Pro Futuro*, s. 32. *Materialien*, s. 299: „Es muss ihm [soudci] vielmehr gestattet sein, auch andere Erkenntnisquellen zu benützen, als die von den Parteien vorgelegten.“

⁸⁸ *Materialien*, s. 263: „Soferne [...] die Rechtsschutzgewährung von bestimmten Thatensfeststellungen abhängt, ist daher in jenem Verlangen von selbst der Wunsch mit inbegriffen, dass bei der Entscheidung alle für die begehrte Zuerkennung des Rechtes irgendwie erheblichen und bedingenden Sachverhaltsmomente berücksichtigt würden. In erster Linie wird die Partei dabei an die von ihr selbst vorzubringenden Anführungen und Beweise denken, aber im Grunde ihres eigenen Begehrens kann sie maßgebende wichtige Thatens nicht deshalb allein von der richterlichen Berücksichtigung ausschließen wollen, weil nicht gerade sie diese Thatens dem Richter dargeboten: je mehr es ihr um ein günstiges Urtheil zu thun, umso weniger wird sie dagegen einzuwenden haben, im Sammeln und Feststellen der Processerheblichen Thatens vom Richter unterstützt zu werden.“

⁸⁹ Nařízení č. 44/1897 Věstníku Ministerstva Spravedlnosti, o zodpovězení otázek k ustanovením nových procesních zákonů, které byly Ministerstvu předloženy, komentář k § 414 ČŘS, první odstavec: „Das Gericht hat bei seiner Entscheidung alles bei der mündlichen Verhandlung Vorgekommene und daher auch solche Thatens zu beachten, zu deren Kenntnis es nur durch die Aussage eines Zeugens gelang ist.“

⁹⁰ § 269 ČŘS.

⁹¹ Klein ve *Vorlesungen*, s. 162, uvádí jako příklad opis z katastru nemovitostí, který soud nemohl použít jako listinný důkazní prostředek, protože mu jej strany zakázaly provést

⁹² § 266 odst. 1 ČŘS. Klein, *Pro Futuro*, s. 32 a 34. Tentýž názor obsahuje i nařízení č. 44/1897 Věstníku Ministerstva Spravedlnosti, o zodpovězení otázek k ustanovením nových procesních zákonů, které byly Ministerstvu předloženy, komentář k § 266 ČŘS, první odstavec.

⁹³ Klein, *Vorlesungen*, s. 135: „Wenn das im Schriftsatze angekündigte tatsächliche Vorbringen vom Gegner im darauffolgenden Schriftsatze nur nicht ausdrücklich zugestanden wird (§ 266, Abs. 1), ist die Wahrheitsprüfung in der mündlichen Verhandlung in keiner Weise eingeengt, beschränkt, keiner Partei ist präjudicirt. [...] nur ein ausdrückliches Zugeständniß hat Rechtsfolgen, indem es die Wahrheitsprüfung ausschließt.“

z jiných zdrojů zároveň tvořily součást skutkového děje předneseného stranami, a to i když strany přes upozornění soudu tyto skutečnosti neučinily součástí svých návrhů.⁹⁴ Soud tak mohl straně vyhovět i na základě skutečností, které sama neučinila předmětem svého návrhu.

Změny se dotkly i opatřování důkazních prostředků. Soud mohl opatřit a provést všechny důkazní prostředky, které strany samy nenavrhly a které vyplývaly ze zjištěných skutečností.⁹⁵ Soud tak mohl i bez návrhu stran opatřit a přečíst listiny, opatřit a ohledat předmět ohledání, předvolat a vyslechnout svědka či nařídít provedení znaleckého posudku.⁹⁶ Subsidiární povahu k výše uvedeným důkazním prostředkům pak měl výslech stran, který se měl konat pouze v případě, pokud ostatní důkazní prostředky nevedly k prokázání či vyvrácení skutečnosti.⁹⁷

1.2.2.2 Ve vztahu k právu sledovanému stranami

Pro pochopení, jakým způsobem Klein vymezil vázanost soudu na právo sledované stranami, je třeba se podívat na vztah hmotného a procesního práva. Podle dosavadní koncepce tvořilo hmotné právo společně se skutečnostmi naplňující jeho hypotézu předmět řízení, označovaný jako žalobní či právní důvod.⁹⁸ Podle tehdejšího pojetí dispoziční a projednací zásady uváděly strany do řízení právo i skutečnosti naplňující jeho skutkovou podstatu. Role soudu spočívala zejména v právním posouzení, zda stranami uvedené skutečnosti naplňují hypotézu stranami sledované hmotněprávní normy. Zásada *iura novit curia* tak byla omezena na posouzení, zda stranami tvrzené právo existuje nebo nikoliv.⁹⁹ V případě německého soudního řádu měl soud pomocí dotazování případně chybějící skutečnosti sledované právní normy doplnit.¹⁰⁰

⁹⁴ To ukazuje i nařízení č. 44/1897 Věstníku Ministerstva Spravedlnosti, o zodpovězení otázek k ustanovením nových procesních zákonů, které byly Ministerstvu předloženy, komentář k § 414 ČRS, druhý odstavce: „*Dass keine der Parteien sie [myšleno skutečnosti získané z jiných zdrojů než od stran] vorgebracht und trotz Aufforderung des Gerichtes sich zur Unterstützung ihrer Anträge nicht darauf bezogen hat, steht der Berücksichtigung von processerheblichen Tatsachen, die in gesetzmässiger Weise bei der mündlichen Verhandlung zur Kenntnis des Gerichtes gelangt sind, nicht im Wege.*“

⁹⁵ Klein, *Pro Futuro*, s. 34.

⁹⁶ § 199 odst. 1 návrhu ČRS.

⁹⁷ § 371 odst. 2 ČRS.

⁹⁸ Von Canstein, *Die rationellen Grundlagen*, s. s. 198: „*Sie [myšleno projednací zásada] ist die Forderung, daß den Parteien während ihrer Verhandlung vor dem Gerichte das Recht nicht geschmälert werde, über den die erhobenen Ansprüche begründenden Thatbestand (die Thatsachen und deren Beweise) frei zu verfügen.*“ Totěž Menger, *System*, s. 273. Ulmann, *Das österreichische Zivilprozeßrecht*, s. 151-152. Füger, *Gerichtliches Verfahren*, s. 5. Schiffner, Ludwig. *Systematisches Lehrbuch des österreichischen allgemeinen Civilrechtes*, první kniha, s. 175. Důvodová zpráva k německému soudnímu řádu vychází ze stejného názoru; Hahn, Karl, a Stegemann, Eduard. *Die gesammten Materialien zu der Civilprozeßordnung und dem Einführungsgesetze vom 30. Januar 1877*, s. 255. Autoři, kteří považovali předmět řízení za právo na právní ochranu, docházeli ke stejnému závěru, protože předmětem práva na právní ochranu bylo tvrzené hmotné právo.

⁹⁹ Pokud strana uvedla právní kvalifikaci, tak byl soud vázán i právní kvalifikací stran. Pokud ne, mohl skutečnosti posoudit podle svého právního názoru, ale s ohledem na právní důvod jako předmět řízení byl omezen na předložené skutečnosti. Srov. Von Canstein, *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des oesterreichischen Civilprozessrechtes*, 2. díl, s. 493.

¹⁰⁰ V případě německého soudního řádu a rakouských návrhů nového soudního řádu mohl soud v rámci doplnění stranami uvedené skutkové podstaty ještě vést dotazování stran.

Klein takové postavení soudu a stran odmítnul.¹⁰¹ Jako ukázka jeho myšlení je vhodná pasáž v *Materialien*. Klein v ní nejdříve souhlasí s tvrzením, že je na stranách, které právo užijí k útoku nebo obraně.¹⁰² Dále však doplňuje, že strany sledují výhru ve sporu, a proto jim nevadí, pokud soud svou činností jejich návrhy doplní.¹⁰³ S ohledem na povahu ústního jednání, na kterém došlo k podrobné debatě o skutkových a právních otázkách¹⁰⁴, tak mohl soud se stranami dojít k závěru, že stranami žádané právo není to, které opravdu chtějí. Původně žádané právo se mohlo změnit i na základě skutečností zjištěných z dokazování.

Tím, že umožnil stranám uvádět skutečnosti až do konce řízení a soudu zasahovat do procesu skutkového stavu včetně zohlednění skutečností vyšlých v řízení najevo, Klein proces zcela osvobodil od myšlenek vycházejících z eventuální zásady, která dělila řízení na dvě fáze; fázi před dokazováním a dokazování.¹⁰⁵ Ačkoliv již německý soudní řád zavedl zásadu arbitrárního pořádku se soudcovskou koncentrací, až změnou pojetí projednací zásady došlo k překonání vázanosti soudu na stranou uváděné právo a skutečnosti.

Jinak řečeno, soud neměl sloužit pouze k doplnění skutkové podstaty práva, které si strany zvolily.¹⁰⁶ Nýbrž měl skutkový děj, který strana ve svých návrzích uvedla, se stranami na ústním jednání prodiskutovat ze všech právních úhlů.¹⁰⁷ Teprve na základě projednání skutkového děje měl

¹⁰¹ Klein se touto problematikou zaobíral v *Pro Futuro*, s. 27-32. Odmítl německou doktrínu, která i přes rozšíření činnosti soudu stále vycházela z paradigmatu stanovení práva stranami. Odkazuje přitom na Konrada Schneidera, který jako jeden z mála autorů v rámci německé doktríny vycházel ze stejného názoru jako Klein. Schneider ve své práci *Über richterliche Ermittlung und Feststellung des Sachverhalts im Civilprozesse* (zejména s. 38-41) argumentoval pro rozšíření ustanovení o řízení před okresními soudy, které se podobalo Kleinově pojetí, i na řízení před soudy krajskými.

¹⁰² *Materialien*, s. 263: „*Welches Recht die Parteien angriffs- oder vertheidigungsweise geltend machen, über welche Ansprüche sie vom Gerichte ein Urtheil begehren wollen, das muss ihnen überlassen bleiben. Soweit es sich um verzichtbare Privatrechte handelt, können daher nur die Parteien über Inhalt und Ausdehnung der Sachanträge bestimmen; in Ansehung dieser Anträge wird die richterliche Processleitung über eine gewisse Erläuterungs-, Aufklärungsbefugnis nicht hinausgehen dürfen.*“

¹⁰³ *Materialien*, s. 263: „*Die Sachanträge der Parteien enthalten nun ein Doppeltes: neben dem, dass sie den Gegenstand der richterlichen Entscheidung – autoritativ – bezeichnen, bringen sie das Verlangen der Partei nach gerichtlichem Rechtsschutze zum Ausdrucke, nach Schutz im Genusse oder in der Ausübung des dem Gerichte zu gleicher Zeit von der Partei bezeichneten Rechtes. Mit diesem Rechtsschutzverlangen werden sich ziemlich regelmäßig der Wunsch und die Hoffnung verbinden, es möge nunmehr seitens des Gerichtes geschehen, was nach Lage der Sache nothwendig ist, um der durch den Gegner gestörten oder bedrohten Rechtslage zur Anerkennung zu verhelfen.*“ Na tuto pasáž hned navazuje pasáž uvedená v poznámce č. 83.

¹⁰⁴ Klein, *Vorlesungen*, s. 143-144.

¹⁰⁵ Podle Josefinského soudního řádu mělo řízení dvě základní stádia. V prvním měly strany jednání učinit všechny meritorní návrhy, uvést všechny skutečnosti a navrhnout všechny důkazní prostředky. Druhá fáze pak spočívala v prokazování těchto skutečností. Srov. § 47 Josefinského soudního řádu a Menger, *System.*, s. 332-333. Klein se proti tomuto rozdělení výslovně vyjadřuje v *Materialien*, s. 302, protože by se „*natürliche Zusammenhang zerstört, in welchem die thatsächliche Behauptung mit dem zu ihrer Erhärtung vorgebrachten Beweise steht.*“

¹⁰⁶ *Materialien*, s. 262-263: „*...der legislative Zweck der ganzen Einrichtung, ihr Grundgedanke schlägt fehl, wenn der Richter in der einen oder anderen Beziehung doch wieder daran behindert ist, heranzuziehen, was ihm nach den Verhandlungsergebnissen für die Entscheidung des Processes von hervorragender Bedeutung und Wichtigkeit zu sein scheint.*“

¹⁰⁷ *Materialien*, s. 267: „*Bei gehöriger Achtsamkeit wird in der weitaus größeren Mehrzahl von Fällen die Relation zwischen Sachverhalt und Recht schon während der Verhandlung genügend überblickt werden können, um alle juristisch relevanten Sachverhaltspunkte noch vor Verhandlungsschluss genügend aufklären und erörtern zu können.*“

soud stanovit, o jakém právu má rozhodovat. Skutečnosti, které strany uvedly v podáních jako podstatné, se totiž mohly po projednání zdát nepodstatné.¹⁰⁸ Ve výsledku se tak činnost soudu neomezovala pouze na rozhodnutí o konkrétním hmotném právu, které strana uvedla ve svém návrhu, nýbrž na skutkový děj, na základě kterého měl soud hmotné právo stanovit.

Pokud však nebyl rozsah činnosti soudu omezen na právo sledované stranami, musel Klein nově stanovit limit pro činnost soudu. Klein ve svých pracích uváděl, že se měl soud držet vždy v rámci stranami uplatněných práv a nároků, tj. v rámci věcných návrhů stran.¹⁰⁹ Tato práva a nároky však nepovažoval s ohledem na výše uvedené jako neměnné. Autoři Böhm a Schumacher, kteří se výkladem Kleinových textů zabývali, došli k názoru, že byl pro Kleina rozhodným cíl stranami sledovaný.¹¹⁰ To, jaký cíl strany sledovaly, zjistil soud z jejich přípravných podání a ústních přednesů. Právě cíle se tak měl soud držet, když se stranami prodiskutoval skutkový stav, nebo když s ohledem na průběh řízení a případné nové skutečnosti svůj právní názor měnil. Soud nemohl najednou začít jednat o právu, jehož ochranu strany podle jejich dosavadních přednesů vůbec nesledovaly.¹¹¹ Pro změnu žaloby stranami platil jako rozhodující kritérium nadále právní důvod.¹¹²

Další limit pro činnost soudu představovala existence povinného právního zastoupení.¹¹³ Soud v řízení před sborovými soudy nesměl strany poučovat ani navádět k učinění určitých procesních úkonů, uvedení určitých skutečností či navržení důkazních prostředků. Soud neměl být právním přítelem stran, na to měly své právní zástupce. Pokud by proto změna práva, o kterém se v řízení jednalo, vyžadovala i změnu petitu, měli na nastalou situaci právní zástupci reagovat a přizpůsobit žalobní petit. O tom, o jaké právo se jedná, věděli z předchozího projednání věci i po skutkové i právní stránce a průvodního usnesení soudu.

To neplatilo v řízení před okresními soudy, kde soudy nemusely být právně zastoupeny. Zde soud nahrazoval právně nezastoupeným stranám právního přítele, a to za účelem, aby se řízení

¹⁰⁸ *Materialien*, s. 291-292: „Zwischen der Beweisanordnung des erkennenden Gerichtes und solcher Beweisaufnahme vor Beginn der mündlichen Verhandlung besteht nun allerdings ein wesentlicher Unterschied. Das erkennende Gericht wird die Beweisaufnahme nur anordnen über Thatsachen, welche es auf Grund der Verhandlung für relevant findet, die Beweisaufnahme im vorbereitenden Verfahren hingegen kann sich nur daran halten, ob die Thatsachen nach den vorbereitenden Schriftsätzen »erheblich erscheinen«. Im Durchschnitte werden viel mehr Umstände bei dieser vorläufigen Beurtheilung erheblich erscheinen, als das erkennende Gericht erheblich erachten dürfte und umgekehrt wird sich bei anderen Umständen die Erheblichkeit erst im Laufe der Verhandlung offenbaren.“

¹⁰⁹ Klein, *Pro Futuro*, s. 30: „Die einzige natürliche Grenze wären da die Sachanträge“, s. 31: „dürfte das Selbstbestimmungsrecht der Parteien auch bei rigorosester Auffassung gegenüber der richterlichen Instructionsthiitigkeit genügend gewahrt sein, wenn die den Richter bindende Kraft des Geständnisses in Geltung belassen und der Instructionsbefugniß des Richters alles Coërcitive benommen wird. Unter diesen Voraussetzungen kann dann dem Richter wohl mit Beruhigung freie Bewegung im Rahmen der Sachanträge eingeräumt...“ *Materialien*, s. 263-264: „...der Berechtigung, die zur Feststellung des Thatbestandes der geltend gemachten Rechte und Ansprüche (sonach innerhalb der Sachanträge)...“

¹¹⁰ Böhm, Peter. *Die Ausrichtung des Streitgegenstandes am Rechtsschutzziel*. In: Rechberger, Walter a Welser, Rudolf. *Festschrift für Winfried Kralik*, s. 93 a s. 103-104. Schumacher, Hubertus. *Richterliche Anleitungspflichten*, s. 39-40.

¹¹¹ Klein, Franz a Engel, Friedrich. *Der Zivilprozess Oesterreichs*, s. 326.

¹¹² § 235 odst. 4 ČRS.

¹¹³ § 27 odst. 1 ČRS.

zbytečně neprodlužovalo a aby strany neutrpěly bezdůvodnou újmu.¹¹⁴ Proto namísto přípravných podání měl na ústním jednání se stranami probrat, co vůbec chtějí, a za tímto účelem jim posléze udělovat návod k tomu, aby provedly potřebné procesní úkony, a poučit je o právních následcích vykonání či opomenutí těchto úkonů.¹¹⁵ Tato mandukční povinnost se vztahovala i na žalobu a její obsah; soud tak mohl stranu navést i ke změně petitu.¹¹⁶ Soud se měl pořad řídit cílem stranami sledovaným; Klein soudce před okresními soudy¹¹⁷ přirovnal ke kormidelníkovi, který loď vede skrz mlhu či bouřku. Soudce měl využít svých veškerých dovedností a nástrojů k překonání situace a pokračovat v nastoleném směru, neměl však právo strhnout loď k útesu.¹¹⁸

1.3 Reakce na Kleinův model

Kleinův návrh byl z velké části přijat Říšskou radou. Výbor Panské sněmovny Kleinův návrh z velké části schválil¹¹⁹, nicméně prostřednictvím několika pozměňovacích návrhů původní znění pozměnil. Změny důležité pro projednací zásadu spočívaly zejména v omezení pravomoci soudu opatřovat a provádět důkazní prostředky. Zprvé mohly strany tuto pravomoc soudu vyloučit souhlasným prohlášením v případě listin a svědků.¹²⁰ Kromě toho mohl soud strany k účasti na ústním jednání pouze vyzvat, zatímco předtím mohl jejich účast nařídít.¹²¹ Kromě toho se omezil rozsah ediční povinnosti, neboť se rozšířily důvody, pro které mohla strana vydání listiny odmítnout.¹²²

Důvod pro tyto změny spatřovali autoři návrhů v ochraně osobních a rodinných poměrů stran, kterým měl zájem na zjištění skutkového stavu ustoupit.¹²³ Soud se neměl míchat do zájmů stran, pokud se obě prohlásily proti provedení výslechu svědka nebo předložení listiny.¹²⁴ Jako další důvod pro výše uvedená omezení výbor uvedl vázanost soudu návrhy stran, a to na základě § 405,

¹¹⁴ *Materialien*, s. 341-342.

¹¹⁵ Mandukční povinnost soudu podle § 432 ČŘS se vztahovala na materiální, obsahové vady. Formální vady, spočívající v tom, že jedna z nutných částí žaloby kompletně chyběla, soud opravoval i v řízení před sborovými soudy prvního stupně (§ 84 a 85 ČŘS).

¹¹⁶ Podle § 435 ČŘS měl soud stranu navést k doplnění nebo vysvětlení žaloby. Podle Klein/Engel, *Der Zivilprozess Oesterreichs*, s. 176, šlo o její věcné doplnění či vysvětlení. Podle *Materialien*, s. 342, představovalo toto ustanovení projev obecné mandukční povinnosti upravené v § 432 ČŘS.

¹¹⁷ Protože v řízení před sborovými soudy počítal s právními zástupci, kteří měli vést strany svými právními radami.

¹¹⁸ Klein, *Vorlesungen*, s. 131: „Seine Geschicklichkeit muß die minder günstigen äußeren Bedingungen zu meistern wissen, wie etwa ein Sturm oder Nebel die Anforderungen an das Können des Steuermannes erhöht, nicht aber diesem das Recht gibt, mit dem Schiffe auf einem Riff aufzufahren.“

¹¹⁹ *Materialien*, s. 752: „Der Ausschuss hat diese Grundsätze im großen und ganzen für die richtigen angesehen. Das anerkannte Bedürfnis geht dahin, dass der Process direct der materiellen Wahrheit diene.“

¹²⁰ Vložený § 183 odst. 2 ČŘS.

¹²¹ Pozměněný § 183 odst. 1 bod 1. ČŘS.

¹²² Vedle doposud uvedené hrozby hanby či trestního stíhání, státem uznané povinnosti mlčenlivosti a znaleckého či obchodního tajemství přibýly v § 305 ČŘS záležitosti rodinného života, porušení čestné povinnosti a případně jiné stejně důležité důvody.

¹²³ *Materialien*, s. 776.

¹²⁴ *Materialien*, s. 753.

který však upravoval dispoziční zásadu.¹²⁵ Vzhledem k předtím uvedené definici projednací zásady tak členové výboru nadále vycházeli z jednotného pojmu projednací zásady, zahrnující i zásadu dispoziční.

Reakce rakouské doktríny na Kleinův návrh a konečné znění ČŘS byly smíšené. Většina autorů je chválila¹²⁶, další autoři se naopak vymezovali zejména proti znění § 182 a 183 ČŘS, doplněné výkladem v ministerském nařízení, které považovaly za ustanovení zavádějící vyšetřovací zásadu.¹²⁷ Proto navrhli vykládat § 182 a 183 tak, aby se činnost soudu omezila pouze na podporu stran v řízení. Soud se měl starat pouze o to, aby strany doplnily skutečnosti tvořící skutkovou podstatu jimi vymezeného práva a aby k objasnění jejich pravdivosti případně doplnili navržené důkazní prostředky.¹²⁸ Soud naopak neměl zohledňovat skutečnosti a provádět důkazní prostředky od stran nenavržené.¹²⁹ Role soudu měla kopírovat německou úpravu a její výklad.

¹²⁵ *Materialien*, s. 754: „Wie weit immer wir auch die Macht des Richters ausdehnen wollen, so wäre dennoch die Befugnis, Dinge heranzuziehen, auf welche sich keine der beiden Parteien beruft, eine Überschreitung jenes Grundsatzes, der in dem Regierungsentwurfe selbst im § 422 [§ 405 ČŘS] ausgesprochen worden ist und welcher, anders ausgedrückt, dahingeht, dass der Richter seine Untersuchung nur auf jenes Feld erstrecken kann, welches die Parteien durch ihre Anträge abgesteckt haben.“

¹²⁶ Gertscher, Adalbert. *Der Prozessgang vor den Gerichten nach dem Entwurfe der Zivilprozessordnung*. Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung, s. 318. Zistler, Gustav. *Systematische Uebersicht über die wichtigsten Bestimmungen der neuen Civilprozessgesetze*. Österreichisches Centralblatt für die juristische Praxis, s. 739. Unger, Josef. *Die Rede über die Civilproceßordnung*. Citováno z: Mathiaschitz, Michael. *Handeln auf eigene Gefahr. Joseph Unger und seine Konzeption einer verschuldensunabhängigen Haftung „pro utilitate communi“*, s. 84-88. Franckel, Otto. *Ein Vorschlag für die Neugestaltung des Civilprozesses in Oesterreich*. Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart, s. 167-168. Katz, Heinrich. *Das Urtheil im neuen österreichischen Civilprocesse: Systematische Darstellung des Processinstitutes des Urtheiles, mit besonderer Bedachtnahme auf die Bedürfnisse der Praxis*, s. 4, s. 13-14. Wrany, Eugen. *Die Rechtsfindung nach dem neuen Österreichischen Civilprocesse*. Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung, s. 129-130. Pollak, Rudolf. *Pollak, Rudolf. Bemerkungen zum Entwurfe einer Civilprocessordnung für Oesterreich*, s. 261, a *Zur Lehre von der Stoffsammlung im Erkenntnisverfahren des Civilprozesses*, s. 394-395. Oba články byly vydány v Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung.

¹²⁷ Von Canstein, *Der Zweck des Civilprocesses*, s. 19 - 20. Totéž inaugurační řeč rektora vídeňské univerzity Emila Schrutky von Rechtenstamma nazvaná *Ueber die Stellung des österreichischen Richters*, otištěná v deníku Neue Freie Presse 15. října 1900, s. 1-3. Tentýž názor autor zopakoval i v práci *Über das Ius Novorum in der Berufungsinstanz*, s. 52. Trutter, Josef. *Die österreichischen civilprozessualen Gesetzentwürfe*. Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart, s. 189-192.

¹²⁸ Von Canstein, *Der Zweck des Civilprocesses*, s. 23-24: „Das Gericht hat in Ausübung der Processleitung bloß die Pflicht, die Parteien darauf aufmerksam zu machen und durch Fragestellung darauf hinzuwirken, dass die unvollständig angeführten rechtsbegründenden Thatsachen soweit vervollständigt werden, dass der Thatbestand der anzuwendenden Rechtssätze verwirklicht erscheine, und dass die angebotenen Beweise ergänzt werden müssen, wenn der Richter die Überzeugung von der Wahrheit der entscheidenden Thatsächlichen Behauptungen noch nicht erlangt hat (182).“ Tentýž názor sdílí Schrutka ve své recenzi ke Kleinovu spisu *Pro Futuro*, publikované v časopise Zeitschrift für deutschen Civilprozess, s. 191-193.

¹²⁹ Von Canstein, *Der Zweck des Civilprocesses*, s. 19: „Es ist übrigens nicht bloß eine heutige gesellschaftliche Anschauung, dass den Parteien die Disposition über verzichtbare Ansprüche auch dahin gewährt werden muss, dass sie bestimmen, auf welche Thatsachen und Beweise sie ihre geltend gemachten Ansprüche stützen wollen.“ Trutter, *Die österreichischen civilprozessualen Gesetzentwürfe*, s. 189-192.

2. Civilní proces v Československu do roku 1948

2.1 Doktrína a judikatura mezi Kleinovým a předchozím pojetím

CŘS byl do československého právního řádu převzat recepční normou.¹³⁰ Od roku 1918 do roku 1948 byl desetkrát novelizován, žádná z novelizací se nedotkla procesu objasňování skutkového stavu.¹³¹ Stabilita však nepanovala ohledně jeho výkladu; československá doktrína a judikatura Nejvyššího soudu vykládala některá ustanovení nového procesního předpisu podle Kleinovy představy, zatímco v jiných ohledech se vracela k myšlenkám hlavního proudu německé a rakouské doktríny 19. století.

Ke Kleinově koncepci se doktrína a judikatura přiklonila při výkladu § 182 a vázanosti soudu právem sledovaným stranami. Soud měl se stranami projít případ po skutkové a právní stránce a rozhodnout, o kterém právu se má jednat.¹³² Svůj právní názor měl stranám sdělit, ať už výslovně, nebo v rámci důkazního usnesení.¹³³ Soud tak mohl předložené skutečnosti posoudit z hlediska více ustanovení¹³⁴, například podle ustanovení o náhradě škody i bezdůvodném obohacení¹³⁵, nebo podle ustanovení o náhradě škody, nároku na vydání věci či kupní smlouvy¹³⁶. Při stanovení práva měl soud vycházet z celé skutkové látky, kterou měl právně zhodnotit. Soud neměl sám uvádět nové

¹³⁰ Článek 2 zákona č. 11/1918 Sb. Národního výboru československého ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého.

¹³¹ Pouze zákonem č. 161/1936 Sb. došlo ke zpřesnění ustanovení o odpovědi v § 243.

¹³² Hora, Václav. *Československé civilní právo procesní*, II. díl, s. 265. Cícha, Václav. *Skutkové zjištění a právní posouzení*. Soudcovské listy, s. 99. Pužman, Josef. *Žaloby a žalobní petity*, s. 8-12.

¹³³ Lošan, František. *O důkazu ve sporech práva civilního*. Právník, s. 830. Ott, Emil. *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního*. Díl II., s. 246, a Hora, Václav. *Civilní řád soudní na Slovensku*, s. 62-63, poukazují na sdělení právního názoru již v průvodním usnesení. Podle Hory měl soud dále projevit své pochybnosti i v případě odchýlného právního hlediska. Cícha, *Skutkové zjištění a právní posouzení*, s. 99-100, poukazuje vedle sdělení právního názoru i na obtížné určení rozhodné právní normy v případě, kdy nárok může vyplývat z náhrady škody či bezdůvodného obohacení. Štajgr, František. *Právo a skutečnosti v civilněprocesním revisním řízení*, s. 45, považoval za dostatečný nástroj k vyřešení odchýlného právního názoru soudu a stran dotazovací povinnost. S poučovací povinností souhlasí i Cerman, Jiří. *Změna žalobního důvodu*. Právník, s. 488-489. Proti poučovací povinnosti a jakémukoliv sdělování právního názoru soudem se vyslovil Vosmík, Čeněk. *Nové povinnosti soudcovy podle § 182 v připravené osnově c. ř. s..* Soudcovské listy, s. 195-196.

¹³⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. dubna 1919, sp. zn. R I 116/19 (Vážný 110), rozhodnutí ze dne 12. října 1921, sp. zn. Rv II 216/21 (Vážný 1238), rozhodnutí ze dne 4. dubna 1923, sp. zn. Rv I 1297/22 (Vážný 2460), rozhodnutí ze dne 12. června 1923, sp. zn. Rv I 75/23 (Vážný 2716), rozhodnutí ze dne 31. října 1923, sp. zn. Rv II 33/23 (Vážný 3110), rozhodnutí ze dne 8. března 1927, sp. zn. Rv II 19/27 (Vážný 6877), rozhodnutí ze dne 26. února 1931, sp. zn. Rv I 192/30 (Vážný 10 565), rozhodnutí ze dne 18. září 1931, sp. zn. R II 203/31 (Vážný 11 003), rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 2. prosince 1932, sp. zn. Rv I 1539/32 (Vážný 12 158). Totéž Štajgr, František. *Důkazní břemeno v civilním soudním sporu*, s. 33-35. Pužman, *Žaloby a žalobní petity*, s. 10. Šťastný, Miroslav. *Civilní žaloba v právu československém*, s. 174-176. Výjimečně opačný názor obsahují rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. května 1919, sp. zn. Rv I 224/19 (Vážný 170) a rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 9. října 1923, sp. zn. Rv I 1278/23 (Vážný 3012), ve kterém Nejvyšší soud dospěl k závěru, že správný orgán nebyl vázán rozhodnutím soudu o otázce soukromého práva s ohledem na rozdíly mezi zásadami projednací a vyhledávací. Popis zásady projednací v odůvodnění však odpovídá předchozímu pojetí.

¹³⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. května 1923, sp. zn. Rv I 150/23 (Vážný 2681).

¹³⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. února 1923, sp. zn. Rv I 440/22 (Vážný 2317).

útoky a obrany¹³⁷, pokud shledal tvrzení stran nedostatečnými nebo rozpornými, měl je se stranami probrat.¹³⁸ Proto bylo pro právní hodnocení důležité objasnit, zda jsou obě strany podnikateli a zda uzavřely smlouvu v rámci jejich obchodní činnosti¹³⁹, kdy došlo ke ztrátě zboží¹⁴⁰, či z jakého důvodu odvedl žalovaný koně žalobce do dvora¹⁴¹. Po projití skutkového stavu se stranami se totiž mohly ukázat rozhodnými skutečnosti, na které strana původně nekladla přílišného důrazu.¹⁴²

Příklad: Žalobci žalovali na výmaz práva žalovaného z pozemkových knih. Žalovaný měl podle zápisu v knihách právo těžit na pozemcích žalobců hlínu, kterou si mohl z pozemku žalobců odvážet. Žalobci v žalobě jako hlavní důvod uvedli, že se jednalo nikoliv o věcné, nýbrž o obligační právo, proto nemělo být do knih vůbec zapsáno. Mimo to v žalobě uvedli, že původně sjednali právo se zůstavitelem žalovaného, na kterého toto právo závětí přešlo. Soudy s ohledem na celkový obsah přednesů případ posoudily jako osobní služebnost, která zanikla smrtí zůstavitele, a návrh na výmaz práva žalobcům přiznaly.¹⁴³

Proti Kleinovu pojetí se část doktríny a většina judikatury vymeziila v otázce, zda má soud do rozhodnutí přibírat skutečnosti z jiných zdrojů než přednesů stran.¹⁴⁴ Pokud vyšly tyto skutečnosti v řízení najevo, avšak strany je neučinily předmětem svých přednesů, měl soud tyto skutečnosti pominout, ač by mohly dosavadní průběh řízení vrhnout do úplně jiného světla. Jako důvod pro zákaz zohlednění těchto skutečností autoři a rozhodnutí po vzoru *Materialien* často uváděli, že

¹³⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. ledna 1923, sp. zn. Rv I 685/22 (Vážný 2194), rozhodnutí ze dne 29. října 1924, sp. zn. Rv I 901/24 (Vážný 4306). Výjimku představovaly kogentní normy, ke kterým měl soud přihlídnout i bez návrhu stran. Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. března 1919, sp. zn. Rv II 67/19 (Vážný 87), rozhodnutí ze dne 30. ledna 1923, sp. zn. Rv II 319/22 (Vážný 2223), rozhodnutí ze dne 20. února 1924, sp. zn. Rv I 1512/23 (Vážný 3517), rozhodnutí ze dne 16. září 1924, sp. zn. Rv I 916/24 (Vážný 4151), rozhodnutí ze dne 19. října 1929, sp. zn. R I 809/29 (Vážný 9293), rozhodnutí ze dne 6. dubna 1938, sp. zn. Rv I 1471/37 (Vážný 16 844).

¹³⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. října 1924, sp. zn. Rv I 901/24 (Vážný 4306), rozhodnutí ze dne 3. prosince 1925, sp. zn. R I 960/25 (Vážný 5512), rozhodnutí ze dne 20. září 1929, sp. zn. Rv I 879/28 (Vážný 9189), rozhodnutí ze dne 1. února 1930, sp. zn. Rv II 211/29 (Vážný 9611), rozhodnutí ze dne 8. listopadu 1935, sp. zn. Rv II 9140/33 (Vážný 14 685).

¹³⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. října 1922, sp. zn. Rv I 108/22 (Vážný 1902). Pokud by opravdu šlo o podnikatele, kteří uzavřeli smlouvu v rámci jejich obchodní činnosti, neuplatnil by se § 286 obchodního zákoníku o zákazu zkrácení přes polovici ceny.

¹⁴⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. prosince 1923, sp. zn. R I 1011/23 (Vážný 3270). Pokud by došlo ke ztrátě zboží před zahájením přepravy, považoval by se dopravce za odpovědného podle obchodního zákoníku jako uschovatel a běžela by jiná promlčecí lhůta, než kdyby dopravce zboží ztratil až při přepravě.

¹⁴¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 8. ledna 1924, sp. zn. R II 494/23 (Vážný 3375). Pokud žalovaný převedl koně z důvodu hrozící škody, neodpovídal by podle § 1036 občanského zákoníku jako nepřikázaný jednatel.

¹⁴² Hora, *Československé civilní právo procesní*, II. díl, s. 265. Proti tomu, aby soud stranám označil, k čemu se mají doplnit vyjádření a důkazní prostředky, se vyslovilo rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. září 1923, sp. zn. R I 595/23 (Vážný 2903)

¹⁴³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. března 1920, sp. zn. Rv II 26/20 (Vážný 463).

¹⁴⁴ Ott, *Soustavný úvod*, Díl II., s. 263. Cerman, *Změna žalobního důvodu*, s. 488-489. Drápal, Florian. *Osnova civilního procesu*. Právník, s. 176-177. Proti připuštění skutečností se vyslovují i rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. června 1923, sp. zn. Rv I 23/23 (Vážný 2761), rozhodnutí ze dne 27. listopadu 1923, sp. zn. Rv I 777/23 (Vážný 3222).

uplatnění útoků a obran a skutečností je naplňujících je věcí stran a soud by doplněním skutečností z jiných zdrojů porušoval dispoziční a projednací zásadu a překračoval rámec své činnosti.¹⁴⁵ Klein však v *Materialien* touto větou neskončil a pokračoval dále myšlenkou, že strana v žádosti o právní ochranu spojuje přání, aby jí soud při sbírání skutkového stavu pomohl. Jejich výklad proto vycházel nikoliv z Kleinovy, nýbrž předchozí koncepce, kterou v otázce omezení § 183 převzal i výbor Panské sněmovny, na který také někteří autoři a rozhodnutí odkazovali.¹⁴⁶

Soud tak neměl zohledňovat skutečnosti vyplývající z dokazování, zejména ze svědecké výpovědi¹⁴⁷ či listin¹⁴⁸. Účelem dokazování totiž bylo pouze potvrdit či vyvrátit tvrzení stran, nikoliv obstarávat nové skutečnosti, které by doplnily neúplné návrhy stran.¹⁴⁹ Zákaz zohledňovat skutečnosti stranami netvrzené se týkal i skutečností známých soudu z jeho vlastní úřední činnosti. Soud tak nesměl zohlednit skutečnost, že došlo k zahájení vyrovnávacího řízení¹⁵⁰ či skutečnosti, které strany tvrdily v předchozích řízeních, ať už jejich spisy byly či nebyly připojeny k projednávané věci.¹⁵¹

Příklad: Žalovaní uvedli, že od nehody, na základě které žalobce uplatňoval nárok na náhradu škody, uplynuly již více než tři roky. Žalobce znal škůdce, proto měla promlčecí lhůta běžet hned od následujícího dne. Tím pádem mělo dojít k promlčení nároku. Tuto námitku však soudy neuznaly, neboť v řízení zjistily, že se žalobce o výši škody dozvěděl až o 14 dní později. Žalovaní proto v odvolání namítli, že právní zástupce žalobce doposud nepodepsal žalobu, a promlčecí lhůta tím pádem uplynula. Takové tvrzení však soudy považovaly za úplně novou a tím pádem nepřipustnou námitku, která sice byla

¹⁴⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. března 1919, sp. zn. Rv I 106/19 (Vážný 84), rozhodnutí ze dne 23. ledna 1923, sp. zn. Rv I 685/22 (Vážný 2194), rozhodnutí ze dne 12. září 1923, sp. zn. Rv II 255/23 (Vážný 2929), rozhodnutí ze dne 12. června 1931, sp. zn. Rv I 840/30 (Vážný 10 866). Výjimku představovaly kogentní normy, ke kterým měl soud přihlídnout i bez návrhu stran, srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. března 1919, sp. zn. Rv II 67/19 (Vážný 87), rozhodnutí ze dne 30. ledna 1923, sp. zn. Rv II 319/22 (Vážný 2223), rozhodnutí ze dne 20. února 1924, sp. zn. Rv I 1512/23 (Vážný 3517), rozhodnutí ze dne 16. září 1924, sp. zn. Rv I 916/24 (Vážný 4151), rozhodnutí ze dne 19. října 1929, sp. zn. R I 809/29 (Vážný 9293), rozhodnutí ze dne 6. dubna 1938, sp. zn. Rv I 1471/37 (Vážný 16 844).

¹⁴⁶ Ott, *Soustavný úvod*, Díl II., s. 263. Drápal, *Osnova civilního procesu*, s. 176-177. Rozhodnutí ze dne 27. listopadu 1923, sp. zn. Rv I 777/23 (Vážný 3222) a ze dne 29. října 1924, sp. zn. Rv I 901/24 (Vážný 4306) zdůvodnili takový postup odkazem na § 405

¹⁴⁷ Šlo o rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. září 1923, sp. zn. R I 732/23 (Vážný 2957), rozhodnutí ze dne 27. listopadu 1923, sp. zn. Rv I 777/23 (Vážný 3222), rozhodnutí ze dne 12. června 1931, sp. zn. Rv I 840/30 (Vážný 10 866).

¹⁴⁸ Srov. rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. října 1924, sp. zn. Rv I 901/24 (Vážný 4306), ze dne 25. února 1925, sp. zn. Rv II 760/24 (Vážný 4738), rozhodnutí ze dne 1. června 1933, sp. zn. Rv I 245/32 (Vážný 12 658).

¹⁴⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 13. června 1923, sp. zn. Rv 1137/23 (Vážný 2720), rozhodnutí ze dne 23. prosince 1927, sp. zn. Rv 1654/27 (Vážný 7651).

¹⁵⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17. listopadu 1925, sp. zn. Rv I 1445/25 (Vážný 5464), ze dne 4. listopadu 1932, sp. zn. Rv I 1779/32 (Vážný 12 063).

¹⁵¹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. září 1923, sp. zn. Rv II 255/23 (Vážný 2929), ze dne 7. ledna 1932, sp. zn. Rv II 810/30 (Vážný 11 316).

založena na skutečnostech již dříve uvedených a zároveň vyplývala ze spisu, ale strany ji předtím neuvedly.¹⁵²

Ke Kleinovu pojetí se vedle několika mála rozhodnutí¹⁵³ přihlásila i část doktríny.¹⁵⁴ Ilustrativním je příklad uvedený Menouškem, ve kterém žalobce žaloval železnici na náhradu škody za navlhnutí přepravované kůže. Žalovaná železnice namítala, že k navlhnutí došlo až při převážení kůží ze železnice do skladiště. Žalobce podporovaný dopravcem, který kůže přepravil ze železnice do skladiště, navrhl protidůkaz svědky, podle kterých měly být kůže zabaleny do nepromokavých plachet. Z jejich výsledků vyšlo najevo, že postavili vůz přepravující kůže při jejich nakládání pod rouru železničního skladiště, odkud na jeho zád' tekla voda. Tyto skutečnosti musel soud zohlednit, aniž by vyžadoval jejich "potvrzení" přednesem stran.¹⁵⁵ Nejednotnost doktríny a judikatury se ukázala i v řešení vztahu doznaných skutečností a skutečností vyšlých z jiných zdrojů než přednesů stran.¹⁵⁶

2.2 Horova osnova z roku 1937

Jednou ze základních charakteristik prvorepublikového právního řádu byla dvojkolejnost. Zatímco česká část území převzala v roce 1918 právo rakouské, slovenská část území a Podkarpatská Rus převzaly právo uherské. Na území Československa tak platily dva různé civilní procesní předpisy: rakouský civilní řád soudní z roku 1895 a uherský civilní řád soudní z roku 1911.¹⁵⁷ Ačkoliv práce na vytvoření jednotného procesního předpisu započaly již v roce 1922, Parlamentu byla osnova předložena až v březnu 1937.¹⁵⁸

¹⁵² Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 18. února 1933, sp. zn. Rv I 2131/31 (Vážný 12 377).

¹⁵³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. dubna 1919, sp. zn. Rv II 140/19 (Vážný 151) či rozhodnutí ze dne 14. ledna 1928, sp. zn. Rv I 1998/27 (Vážný 7698).

¹⁵⁴ Fiedler, Karel. *Dvě úvahy k novému řízení soudnímu*, s. 13. Štajgr, *Důkazní břemeno v civilním soudním sporu*, s. 51. Mezi tyto autory patřil i Václav Hora, což je zřejmé i z jím připravované osnovy z roku 1937, nicméně ve své knize *Československé civilní právo procesní*, II. díl, s. 311, poznamenává, že podle ČŘS mohl soud strany na tyto skutečnosti pouze upozornit, pokud však strany tyto skutečnosti do řízení neuvedly, nemohl je soud položit za základ rozhodnutí.

¹⁵⁵ Menoušek, Antonín. *Účel civilního procesu*. Právník, s. 850-851. Menoušek v článku argumentuje proti výkladu podle ministerského nařízení č. 44/1897, nicméně jím uvedené příklady Kleinův výklad potvrzují.

¹⁵⁶ Pro přednost doznání před skutečnostmi vyšlými v řízení najevo, které doznání vyvrací, se vyslovil Nejvyšší soud v rozhodnutí ze dne 25. září 1923, sp. zn. R I 732/23 (Vážný 2957). Opačně Nejvyšší soud rozhodl dne 21. října 1932, sp. zn. Rv I 1060/31 (Vážný 12 017). Podle Hory, *Československé civilní právo procesní*, II. díl, s. 311-312, nebyl soud doznáním vázán, pokud jeho opak vyšel z výsledků dokazování nebo notorií. To samé tvrdil s určitými odchylkami Šťastný, *Civilní žaloba v právu československém*, s. 71. Podle Štajgra, *Důkazní břemeno v civilním soudním sporu*, s. 38 a 43, byl soud vázán doznáním, i pokud by výsledky dokazování ukazovaly opak, avšak s výjimkou v případě notorií. Pro vyloučení doznání v případě notorií se vyjadřoval i Ott, *Soustavný úvod*, Díl II., s. 105.

¹⁵⁷ Zákon č. I/1911 o civilním řízení soudním.

¹⁵⁸ Sněmovní tisk č. 431. Všechny základní myšlenky později obsažené v osnově Hora vyjádřil již ve své práci *Civilní řád soudní na Slovensku*. K historii osnovy viz důvodová zpráva.

Osnova z roku 1937 přinesla mj. změny v projednací zásadě. Z větší části se jednalo o změny, které navazovaly na myšlenky, ze kterých vycházel při přípravě ČŘS Franz Klein.¹⁵⁹ Osnova tak měla obsahovat úpravu, kterou obsahoval již návrh nebo ministerské nařízení, ale kterou neobsahovalo konečné znění ČŘS. V některých otázkách šla osnova ještě dál, než Klein původně zamýšlel. Autor osnovy, Václav Hora, v některých oblastech doplnil nebo dokonce nahradil úpravu obsaženou v ČŘS úpravou obsaženou v uherském předpise, protože ačkoliv „*rakouský c. ř. s. vyslovuje tyto myšlenky důrazněji, formálně dokonaleji než zákon uherský, [...], uher c. ř. s. tyto myšlenky provádí ve větší šíři i hloubce. Bylo by se tedy přidržeti co do formy rakouského c. ř. s., do věci však uherského.*“¹⁶⁰

Za účelem předvídatelnějšího postupu soudu byla do osnovy vložena povinnost soudu upozornit strany na možnost odchylného právního názoru, než ze kterého strany doposud vycházely.¹⁶¹ Kromě upozornění stran na jiný právní názor měl soud dát stranám návod o tom, co by se podle jeho mínění mohlo jevit rozhodným po stránce skutkové i důkazní. Tím tak osnova převzala mandukční povinnost i do řízení před krajskými soudy, kde byly strany povinně zastupovány advokáty. Široce vymezený návod soudu však zmírnil subkomitét ústavněprávních výborů Parlamentu na vybidnutí stran, aby uvedly potřebné skutečnosti a důkazní návrhy.¹⁶²

Úprava uherského soudního řádu zvítězila jako ta vhodná v řešení problému skutečností vyšlých v řízení najevo. Osnova měla vycházet z myšlenky, podle které měl soud zohlednit veškeré skutečnosti, které v řízení vyjdou na povrch. Nezáleželo na tom, z jakého zdroje skutečnosti pocházely. I kdyby strany přes upozornění soudu k těmto skutečnostem nezaujaly stanovisko, soud je měl při rozhodnutí stejně zohlednit, a doplnit jimi chybějící skutečnosti pro naplnění právní normy, které se strana dovolávala.¹⁶³ Zároveň k jejich prokázání mohl obstarat a provést důkazní prostředky.¹⁶⁴

Dále neměl být soud vázán na doznání vázán, pokud vyšlo z výsledků jednání jasně najevo, že doznaná skutečnost byla nepravdivá; doznáním nebyl soud vázán ani v případě, pokud opak

¹⁵⁹ Hora, *Československé civilní právo procesní*, II. díl, s. 265, se zmiňuje o obrazu případu i kormidelníkovi.

¹⁶⁰ Hora, *Civilní řád soudní na Slovensku*, s. 46.

¹⁶¹ § 178 odst. 2 osnovy. Sdělený právní názor nebyl pro soud závazný, dokonce mohl kvůli novému právnímu pohledu obnovit skončené ústní jednání. I pro tuto úpravu se již Hora vyslovil ve své práci *Civilní řád soudní na Slovensku*, s. 62-63.

¹⁶² Nýdl, Bohumil. *Stav ústavního projednávání vládního návrhu zákona o soudní příslušnosti a civilního řádu soudního*. Právní praxe, s. 233.

¹⁶³ Důvodová zpráva ve vztahu k § 277 uvádí: „*Soud nemůže ovšem sám z vlastního podnětu přímo snad pátrat po jiných skutečnostech a sám si je vyhledávat, to bylo by jistě nepřiměřeno k soukromoprávní povaze předmětu civilního procesu. Ale soud nemá býti, když už jistá skutečnost, kterou má za důležitou, za sporu najevo vyšla, nucen k tomu, aby ji ignoroval a byl nucen rozhodnouti, aniž ji náležitě osvětlil a zjistil, jen proto, že strany tuto skutečnost nevzaly za svou a samy ji nepřednesly. Trvati na tomto důsledku zásady projednací a klásti takto soudci pouta při výkonu spravedlnosti, nebylo by jistě žádným pokrokem.*“

¹⁶⁴ § 277 osnovy.

doznaných skutečností vyplýval ze skutečností soudu úředně známých či notoriet, nebo pokud skutečnosti neodpovídaly pravidlům logického usuzování.¹⁶⁵ Hora se v případě doznání odchýlil od Kleinova pojetí doznání jako dispozičního aktu stran, do kterého soud nemůže zasahovat.¹⁶⁶ Konečně strany nemohly soud omezit při opatřování a provádění důkazních prostředků, tj. svědků a listin.¹⁶⁷ Všechny tyto novinky Hora odůvodnil tak, že namísto pozůstatků předchozího pojetí projednacích zásady preferoval zjištění pravdy.¹⁶⁸

¹⁶⁵ § 272 odst. 3 osnovy.

¹⁶⁶ Klein, *Pro Futuro*, s. 31.

¹⁶⁷ § 179 osnovy.

¹⁶⁸ Kromě výše zmíněné pasáže z důvodové zprávy i Hora, *Civilní řád soudní na Slovensku*, s. 48.

3. Pojetí projednací zásady podle socialistického procesu

3.1 Základní ideová východiska

Změna režimu vedla i ke změně pojetí civilního procesu. První legislativní krok učinil již zákon o zlidovění soudnictví¹⁶⁹, na který poté navázal občanský soudní řád z roku 1950¹⁷⁰, jehož myšlenky převzal i občanský soudní řád z roku 1963.¹⁷¹ Základní ideou nového pojetí procesu se stala zásada materiální pravdy, která představovala hlavní zásadu civilního procesu. Zásada materiální pravdy byla nadřazena ostatním procesním zásadám a zároveň ovlivnila obsah těchto zásad.¹⁷² Důvody pro její zakotvení vycházely nejen z ideologických, nýbrž i filozofických východisek.¹⁷³

Stejně jako další ideje nového režimu, i zásada materiální pravdy byla vymezena proti ideji ovládající předchozí buržoazní zřízení, v tomto případě zásadě formální pravdy. Podle zásady formální pravdy nemohl buržoazní proces zaručit objasnění skutečného stavu věci, a to protože vycházel z nesprávných filozofických premis.¹⁷⁴ Zároveň však zabraňoval zjištění skutečného stavu věci i z ideologických důvodů, a to za účelem ochránit vedoucí postavení buržoazie.¹⁷⁵ Aby objasnění skutečného stavu věci zamezil, ponechal buržoazní proces objasňování skutkového stavu výhradně na činnosti stran; soudce měl rozhodovat pouze o právních otázkách případu.¹⁷⁶ Nadto ještě buržoazní proces zakotvil formalistické instituty jako doznání, koncentrace nebo rozsudek pro zmeškání.¹⁷⁷ Vzhledem ke komplikovanosti procesu a povinnému právnímu zastoupení se výsledek

¹⁶⁹ Zákon č. 319/1948 Sb..

¹⁷⁰ V této kapitole je v poznámkách dále označen zkratkou „OSŘ 1950“.

¹⁷¹ V této kapitole je v poznámkách dále označen zkratkou „OSŘ 1963“.

¹⁷² Důvodové zprávy ke všem třem výše uvedeným předpisům. Boura, Ferdinand. *Socialistická zákonnost v civilním řízení*. Sborník studií z občanského práva, s. 46. Rubeš, Josef a kol. *Komentář k občanskému soudnímu řádu*. Díl první, 1957, s. 415. Steiner, Vilém. *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1958, s. 11. Štajgr, František a kolektiv. *Učebnice občanského práva procesního*, 1955, s. 30. Pisko, Jan. *Důkazní řízení podle nového občanského soudního řádu*. Právník, s. 244.

¹⁷³ Základním filozofickým zdrojem pro zásadu materiální pravdy se stalo Leninovo dílo *Materialismus a Empiriokriticismus*. Lenin se v něm vymezil proti představitelům subjektivního idealismu (solipsismu) a agnostikům, zejména Kantovi a Humeovi a jejich následovníkům. Lenin odmítl jejich představu, že veškeré lidské vědění pochází ze zkušenosti, pocitů a vjemů, nýbrž naopak míní, že zdrojem těchto vjemů je objektivní realita, která existuje na vjemech nezávisle. Podle Leninovy teze tak bylo možné poznat veškerou realitu, nicméně tato schopnost byla historicky podmíněna socioekonomickými podmínkami. Dále Lenin, Vladimír Iljič. *Materialism and Empirio-criticism. Critical Comments on a Reactionary Philosophy*, kapitoly 2.4 a 2.5. Leninovu úvahu převzal Vyšinskij ve své práci *Theorie soudních důkazů*, s. 210. A následně i českoslovenští autoři jako Štajgr, *Materiální pravda v občanském soudním řízení*, s. 10-13, či Boura, *Sociologický objektivismus a naše právní teorie*, Právník, s. 546. Stejně filozofické zdůvodnění obsahoval i výše zmíněný komentář k občanskému soudnímu řádu z roku 1957, s. 28, a učebnice z roku 1955, s. 30.

¹⁷⁴ Zjištění skutečného stavu věci tak bylo věcí náhody, nikoliv záměrem buržoazního procesu.

¹⁷⁵ Důvodové zprávy k oběma občanským soudním řádům. Boura, *Socialistická zákonnost v civilním řízení*, s. 20. Štajgr, *Učebnice*, 1955, s. 9. Rubeš, *Komentář*, díl první, s. 14-16 a s. 36.

¹⁷⁶ Štajgr, *Materiální pravda*, s. 34. Boura, *Socialistická zákonnost*, s. 28. Štajgr, *Učebnice*, 1955, s. 9. Pisko, *Důkazní řízení*, s. 243. Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 414. Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1958, s. 11.

¹⁷⁷ Důvodové zprávy k oběma občanským soudním řádům. Štajgr, *Materiální pravda*, s. 34. Boura, *Socialistická zákonnost*, s. 27-28. Pisko, *Důkazní řízení*, s. 243. Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 414-415. Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1958, s. 105.

řízení tím pádem odvíjel od majetkového postavení stran, čímž zvýhodnil majetnou buržoazii před chudým proletariátem.¹⁷⁸

Zásada materiální pravdy představovala opak zásady formální pravdy. Účelem civilního procesu bylo objasnit skutkový děj tak, jak se ve skutečnosti udál, nebo se aspoň k tomu co nejvíce přiblížit. Proto se měl proces zbavit veškerých překážek, které objasnění skutečného stavu věci zabraňovaly, a naopak zakotvit nástroje pomáhající zajištění tohoto cíle.¹⁷⁹ Dosavadní systém tvrzení a popírání stran byl nahrazen povinností účastníků¹⁸⁰ uvést všechny potřebné skutečnosti ke zjištění skutečného stavu. Úkolem zajistit zjištění skutečného stavu věci byl pověřen soud¹⁸¹, který měl aktivně spolupůsobit při objasňování skutkového stavu a zjištěné skutečnosti následně hodnotit pod úhlem svého socialistického přesvědčení.¹⁸² K soudu se dále přidaly i další procesní subjekty, které měly k objasnění skutečného stavu dopomoci. Všechny tyto novinky měly zároveň zaručit odstranění nerovnosti mezi pracujícím proletariátem a buržoazii.¹⁸³

S ohledem na rozsah jejich vymezení tak zásady formální a materiální pravdy nepředstavovaly procesní zásady, nýbrž vyjadřovaly základní charakteristiku civilního procesu. Obě zásady zároveň popisovaly pouze sporné řízení. Socialističtí procesualisté však uznávali, že v buržoazním procesu vedle řízení sporného existovalo i řízení nesporné, které se od sporného řízení v určitých věcech odlišovalo. Zatímco ve sporném řízení odpovídali za zjištění skutkového stavu výlučně účastníci, v nesporném řízení měl soud odpovědnost za zjištění skutkového stavu, a za tím účelem měl pátrat po skutečnostech a důkazních prostředcích. Toto dělení socialistický civilní proces odstranil.

Odstranění rozlišování sporného a nesporného řízení vycházelo z ideologické představy o sjednocení zájmů jednotlivce a společnosti. Oddělení sporného řízení, ve kterém se rozhodovalo o soukromých zájmech, od řízení nesporného, ve kterém se rozhodovalo o zájmech veřejných, nebylo v socialistické společnosti potřeba. Soukromé a veřejné zájmy již nepůsobily proti sobě, nýbrž stály v souladu.¹⁸⁴ Proto nebylo důvodu pro dva druhy nalézacího řízení. Tato změna ovlivnila procesní zásady včetně zásad upravujících proces objasňování skutkového stavu. Pro jednotný proces

¹⁷⁸ Důvodové zprávy k oběma občanským soudním řádům. Boura, *Socialistická zákonnost*, s. 27. Štajgr, *Učebnice*, 1955, s. 15. Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 36. Bedrna, Karol. *Nový Občiansky súdny poriadok*. Právní obzor, s. 56.

¹⁷⁹ Boura, *Socialistická zákonnost*, s. 43. Češka, Zdeněk. *Rozsah přezkoumání rozhodnutí soudu první stolice vzhledem k vadám v občanském soudním řízení*. AUC Iuridica, s. 39. Štajgr, *Učebnice*, 1955, s. 29-30. Pisko, *Důkazní řízení*, s. 243. Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 414-415. Bedrna, *Nový Občiansky súdny poriadok*, s. 54. Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1958, s. 11.

¹⁸⁰ Pojem "účastníci" v socialistickém procesu nahradil předtím užívaný pojem "strany".

¹⁸¹ § 1 odst. 2 OSŘ 1950, § 6 OSŘ 1963.

¹⁸² Boura, *Socialistická zákonnost v civilním řízení*, s. 26. Pisko, *Důkazní řízení*, s. 243. Štajgr, *Třídnost v civilním procesu*. Právník s. 504-505. Bedrna, *Nový Občiansky súdny poriadok*, s. 57.

¹⁸³ Důvodové zprávy k oběma občanským soudním řádům. Češka, Zdeněk. *Úprava občanského soudního řízení v současné etapě vývoje naší společnosti*. Socialistická zákonnost, s. 377. Boura, Ferdinand; Štajgr, František. *Prokurátor v občanském soudním řízení*, s. 25. Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 414-415.

¹⁸⁴ Důvodové zprávy k oběma občanským soudním řádům. Štajgr, *Materiální pravda*, s. 35. Štajgr, *Učebnice*, 1955, s. 9.

postačovala jedna zásada, kterou představovala zásada projednací. Ta vyjadřovala součinnost účastníků, soudu a dalších procesních subjektů za účelem zjištění skutečného stavu věci.¹⁸⁵

Od poloviny šedesátých let se doktrinální pohled na civilní proces začal měnit. Dosavadní autoři začali své původní názory do určité míry měnit a k tomu začali jejich původní myšlenky konfrontovat noví autoři.¹⁸⁶ Někteří autoři začali zpochybňovat vedoucí postavení zásady materiální pravdy. Nově měla představovat důležitou, nicméně pouze jednu ze zásad, které společně tvořily celkový obraz procesu. Její obsah se však nezměnil.¹⁸⁷ Paradigma o součinnosti všech subjektů za účelem zjištění skutečného stavu věci začali někteří autoři zpochybňovat poukazem na kontradiktornost řízení, která je základem zjišťování skutkového stavu.¹⁸⁸ Především však téměř všichni autoři¹⁸⁹ začali nalézací řízení znovu rozdělovat na řízení sporné a nesporné, které měly odlišné charakteristiky, a to včetně odlišných zásad upravujících proces objasňování skutkového stavu.¹⁹⁰ Projednací zásadu znovu doplňovala zásada vyšetřovací, která platila v nesporných řízeních a podle které měl odpovědnost za shromáždění skutkového stavu soud.¹⁹¹

¹⁸⁵ Důvodové zprávy k oběma občanským soudním řádům. Pužman, Josef. *Určitost petitu žaloby a rozhodnutí (exekučního titulu) v novém občanském soudním řádu*. Právník, s. 105-106. Štajgr, *Materiální pravda*, s. 35.

¹⁸⁶ Mezi první díla patří učebnice občanského práva procesního z roku 1964 (s. 79) a Fialova práce *Důkaz zavinění v občanském soudním řízení* z roku 1965 (s. 27). Obě díla nadále vyzdvihují zásadu materiální pravdy jako vedoucí zásadu civilního procesu, který byl podle jejich názoru nadále jednotný, nicméně obě díla vyzdvihují povinnost a břemeno tvrzení účastníků, které ohraničují činnost soudu. Dále viz část 2. Rozdělení projednací a vyšetřovací zásady pak najdeme ve Fialově dílu *Pojem důkazu ve smyslu procesním* vydaný v časopise Stát a právo v roce 1967 (s. 9-10 a s. 15-19). V roce 1969 se přidávají se svými pracemi Štajgr (*Některé teoretické otázky civilního práva procesního*. AUC Iuridica, s. 54) a Macur (*Účast prokurátora, národního výboru a společenské organizácie v občianskom súdnom konaní*. Právný obzor, s. 448). Nicméně například učebnice mezinárodního práva procesního z roku 1967 (s. 119) nadále užívá předchozí terminologii.

¹⁸⁷ Štajgr, *Některé teoretické otázky*, s. 54. Fiala, Josef. *Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu*. AUC Iuridica, s. 46-47. Jehlička, Oldřich. *K problematice zhospodárnění, zjednodušení a zrychlení o. s. ř.*. Socialistická zákonnost, s. 211. Macur, *Účast prokurátora*, s. 448. Zásadu materiální pravdy považovali za vůdčí zásadu nadále Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1975, s. 39. Winterová, *Žaloba*, s. 16. Zoulík, František. *Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu*, Studie ČSAV, s. 114. Nesrovnal, Václav. *Vztah dispoziční zásady k některým typickým zásadám civilního procesu, trestného, arbitrážního a administrativního (správného) procesu (Příspěvek k úvahám o procesnom postavení účastníka)*. Právný obzor, s. 199.

¹⁸⁸ Macur, Josef. *Občanské právo procesní v systému práva*, s. 254. O součinnosti naopak nadále hovoří Štajgr, František. Předmluva. In: Rubeš, Josef. *Občanský soudní řád: komentář*. Díl I, 1970, s. 46. Winterová, Alena. *Žaloba v občanském právu procesním*. AUC Iuridica, s. 14. Hrdlička, Jindřich. *Civilní řízení před soudy Polské lidové republiky (Srovnávací studie)*. AUC Iuridica, s. 74-75.

¹⁸⁹ Výjimku představují Bavorský, Ján. *Zásady nového OSP*. Právný obzor, s. 547, a Baláž, Ján. *Otázky voľného hodnotenia dôkazov v civilnom procese*. Právný obzor, s. 110-120, jejichž práce obsahově dopodrobna kopírují ideové základy z padesátých let.

¹⁹⁰ Hrdlička, Jindřich. *Prokurátorské žaloby v občanském soudním řízení*. Studie ČSAV, s. 23. Winterová, Alena. *Prejudiciální otázka v občanskoprávním řízení*. Socialistická zákonnost, s. 97. Štajgr, *Některé teoretické otázky*, s. 54. Fiala, Josef. Komentář k § 120. In: Rubeš, Josef. *Občanský soudní řád: komentář*. Díl I, 1970, s. 447. Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1975, s. 32 a 246. Tichý, Luboš. Mandukční povinnost soudu. AUC Iuridica, s. 301. Stavínohová, Jaruška. *Problém diferenciacie řízení sporného a nesporného v socialistickém civilním procesu*, s. 103. Česka, Zdeněk a Švestka, Jiří. *XVI. sjezd KSČ a úkoly vědy občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva*. Právník, s. 298. Nesrovnal, *Vztah dispoziční zásady*, s. 200.

¹⁹¹ Zoulík ve své práci *Řízení sporné a nesporné*, s. 115-116, nerozlišuje mezi projednací a vyšetřovací zásadou, nicméně tvrdí, že se projednací zásady uplatní rozdílně ve sporném a nesporném řízení, přičemž jeho kritérium odpovídá rozdělení na projednací a vyšetřovací zásadu.

3.2 Proces objasňování skutkového stavu

Na první pohled tu máme dvě odlišná pojetí procesu. Jedna skupina autorů by měla aplikovat stejná pravidla na všechna řízení, zatímco druhá skupina by měla aplikovat rozdílná pravidla podle toho, o jaký druh řízení jde. Jedna skupina by měla preferovat řešení, které pomůže ke zjištění skutečného stavu, nad ostatními hodnotami. Druhá by naopak měla poukazovat na jiné, avšak stejně důležité hodnoty jako procesní odpovědnost, a zdůrazňovat odlišné cíle obou druhů řízení. Proto by měly mít obě skupiny odlišný pohled i na základní procesní zásady včetně zásady projednací.

Podívejme se tedy na projednací zásadu a rozhodněme, zda se odlišné přístupy projevují i v jejím provedení. Začneme se stručným popisem zákonné úpravy, ze které autoři vycházeli. Oba občanské soudní řády obsahovaly obecná ustanovení, kterými se měly řídit všechna řízení, následně však vyčlenily pro některá řízení speciální úpravu.¹⁹² Rozdělení řízení přitom převážně kopírovala bývalou linii sporného a nesporného řízení. Projednací zásady se však toto dělení nedotklo¹⁹³; její pravidla byla obsažena v obecných ustanoveních. Jednotnost projednací zásady pro všechna řízení tak respektovaly i znění obou hlavních procesních předpisů.

3.2.1 Postavení účastníků, soudu a dalších procesních subjektů

Účastníci měli uvést skutečnosti odůvodňující jejich návrhy a k prokázání těchto skutečností navrhnout důkazní prostředky. K uvedení skutečností nebyli motivováni procesními instituty jako doznání, rozsudek pro zmeškání či koncentrace, které byly s ohledem na výše uvedenou zásadu materiální pravdy ze zákonné úpravy vypuštěny. Účastníci tak mohli uvádět nejen nové skutečnosti a důkazní prostředky, ale i uplatňovat nové nároky až do konce odvolacího řízení.¹⁹⁴ Povinnosti pro účastníky směřovaly k objasnění skutečného stavu věci. Proto měli účastníci povinnost přednést skutečnosti k vlastním návrhům pravdivé, úplné a určité. Z hlediska důkazních prostředků ukládaly zákony účastníkům i třetím osobám neomezenou ediční povinnost, a to pod sankcí náhrady nákladů či pořádkové pokuty. Výslech stran přestal být subsidiárním důkazním prostředkem a strany byly povinny se k němu dostavit a vypovídat.¹⁹⁵

¹⁹² V případě OSŘ 1950 se druhá část obsahující zvláštní ustanovení skládala z jedenácti hlav. Poslední z těchto hlav, nazvaná ostatní věci občanskoprávní, obsahovala úpravu pro řízení zahajované na návrh, nazvaný v tomto případě žaloba. OSŘ 1963 pak ve své třetí části v hlavě páté obsahoval zvláštní úpravu pro věci, které podle předchozího pojetí spadaly pod nesporná řízení.

¹⁹³ Změny se dále týkaly označení účastníků jako žalobce a žalovaný (§ 411 OSŘ 1950, § 90 OSŘ 1963), způsobu zahájení řízení (pouze na návrh účastníků či i bez návrhu), případně odchylek v provádění důkazních prostředků.

¹⁹⁴ Štajgr, František. *Nové důkazy v odvolacím řízení*. Právník, s. 24. Boura, Ferdinand. *Odvolání nebo sovětská kasace v civilním procesu?* Právník, s. 361. Macur, Josef. *Dispozitivné úkony účastníkov v priebehu civilného konania*. Právný Obzor, s. 726. Dále také rozhodnutí Krajského soudu v Praze ze 27. ledna 1951, sp. zn. 15 Co 639/54, či rozhodnutí Nejvyššího soudu z 31. října 1975, sp. zn. 3 Cz 100/75.

¹⁹⁵ § 69 OSŘ 1950, § 131 odst. 1 OSŘ 1963.

Soud se měl starat o to, aby byl v řízení objasněn skutečný stav věci. Aby účastníci uvedli všechny potřebné skutečnosti, měl se jich soud dotazovat¹⁹⁶ a případně je i vyslechnout. Dále měl i bez návrhu účastníků opatřit a provést důkazní prostředky, byly-li pro rozhodnutí důležité.¹⁹⁷ S ohledem na zásadu volného hodnocení důkazů pak měl soud zhodnotit vše, co vyšlo v řízení najevo. Protože socialistický proces odstranil povinné právní zastoupení, měl se soud vedle objasnění skutečného stavu dále starat o to, aby žádný z účastníků neutrpěl pro nedostatek právních znalostí újmu. Proto měl soud účastníkům poskytovat potřebný návod k provedení jejich procesních úkonů a poučovat je o právních následcích spojených s (ne)učiněním těchto úkonů a všeobecně jim pomáhat při uplatnění jejich práv.¹⁹⁸

Vedle soudu a účastníků se na procesu objasňování skutkového stavu mohly podílet i další procesní subjekty. Mezi ně patřil prokurátor, národní výbor a socialistická organizace. Jejich činnost sloužila v řízení k jiným účelům; prokurátor měl v řízení působit za účelem ochrany socialistické zákonnosti¹⁹⁹, zatímco národní výbor a socialistická organizace měly chránit zájem společnosti.²⁰⁰ Jejich procesní oprávnění byla postupně rozšiřována až do stavu podle občanského soudního řádu z roku 1963, podle kterého měly všechny 3 subjekty oprávnění vstoupit do jakéhokoli probíhajícího řízení.²⁰¹ O vstupu do řízení si tyto subjekty rozhodovaly samy, soud neměl pravomoc rozhodovat o povolení jejich vstupu do řízení. Národní výbor a prokurátor k tomu mohli ještě podat návrh na zahájení řízení ve všech případech kromě těch, kde šlo o ryzí právo občana.²⁰² Prokurátor měl kromě těchto procesních práv i práva vycházející z hmotného práva. Šlo o právo podat návrh na propadnutí celého plnění nebo jeho části státu v případě, kdy účastníci uzavřeli neplatnou smlouvu v úmyslu porušit zákon.²⁰³ V těchto řízeních byl prokurátor považován za žalobce, zatímco v ostatních případech byl stejně jako národní výbor a socialistická organizace považován za samostatný procesní subjekt, stojící vedle účastníků. V případě, kdy tyto procesní subjekty vstoupily do řízení nebo jej zahájily svým návrhem, měly právo činit veškeré úkony kromě těch, které náležely pouze účastníkovi.²⁰⁴ Mohly se tak vyjádřit se k věci, uvádět skutečnosti potřebné ke

¹⁹⁶ Zatímco OSŘ 1950 obsahoval dotazovací pravomoc v § 60, OSŘ 1963 výslovně dotazovací pravomoc soudu neobsahoval. Doktrína ji nicméně nadále používala. Kromě dotazů se někteří autoři zmiňovali i o výzvě či upozornění. Fiala, *Pojem důkazu*, s. 15-16. Karpíšek, Antonín. *Pravdivé vyličení rozhodujících skutečností v návrhu na zahájení řízení*. Socialistická zákonnost, s. 519. Winterová, *Žaloba*, s. 15.

¹⁹⁷ § 88 odst. 2 OSŘ a § 120 odst. 1 OSŘ 1963.

¹⁹⁸ § 7 OSŘ 1950, § 5 OSŘ 1963. Tato ustanovení se uplatnila zejména v otázce vázanosti soudu právem sledovaným účastníky.

¹⁹⁹ V zákoně vyjádřena jako zájem společnosti nebo ochrana práv pracujících (§ 6 odst. 1 OSŘ 1950) či občanů (§ 35 odst. 1 OSŘ 1963).

²⁰⁰ V jakých řízeních měly působit, uvádí rozhodnutí Nejvyššího soudu Cpjf 97/73.

²⁰¹ § 32, 33 odst. 1 a § 35 odst. 1 OSŘ 1963. OSŘ 1950 ani vstupová, ani návrhová oprávnění národnímu výboru a socialistické organizaci nepřiznával.

²⁰² § 32 a 35 odst. 1 OSŘ 1963.

²⁰³ § 36 odst. 2 Občanského zákoníku z roku 1950, § 457 odst. 2 a 3 Občanského zákoníku z roku 1964.

²⁰⁴ § 34 odst. 1 a § 35 odst. 3 OSŘ 1963.

správnému zjištění skutkového stavu, navrhnout důkazy. Naopak nemohly návrh vzít zpět nebo změnit. I když se tyto subjekty nebo jiné orgány či organizace neúčastnily řízení, měly povinnost sdělit soudu skutečnosti důležité pro řízení.²⁰⁵

3.2.2 Rozsah činnosti účastníků, soudu a dalších procesních subjektů

Hlavní výkladový problém pro doktrínu a judikaturu představovala otázka, kam až má sahat povinnost soudu zjistit skutečný stav věci. Na první pohled se autoři v základních bodech shodovali. Jejich představa o rozdělení činnosti mezi účastníky a soud vycházela z jednotného východiska, a to kritiky buržoazního procesu. Buržoazní proces měly ovládat dvě zásady. Zásada projednací, podle které byl proces objasňování skutkového stavu výlučně v rukách stran, a zásady vyšetřovací, podle které leželo objasňování skutkového stavu na soudu, který po skutečnostech a důkazních prostředcích pátral.²⁰⁶ Projednací zásada podle socialistického vzoru měla stát někde mezi těmito extrémy. Otázkou zůstalo, kde přesně.

3.2.2.1 Ve vztahu ke skutečnostem

Jak tedy doktrína vyřešila vztah mezi aktivitou a odpovědností účastníků a potřebou zjistit skutečný stav věci? Shoda mezi autory panovala na tom, že hlavní iniciativa měla vycházet od účastníků. Soud ani jiný procesní subjekt neměl nahrazovat jejich činnost.²⁰⁷ Soud měl na základě přednesů účastníků stanovit rozhodnou právní normu a prověřit, zda skutečnosti naplňují všechny složky její skutkové podstaty a zda mohou uvedené důkazní prostředky tyto skutečnosti prokázat.²⁰⁸ Ačkoliv socialistický proces výslovně odmítal institut doznání, mohl soud vyjít i ze skutečností, na kterých se účastníci shodovali. Tyto nepochybné skutečnosti pak nebyly předmětem dokazování; konečné rozhodnutí o neprovedení dokazování k těmto skutečnostem měl soud, který zkoumal jejich pravdivost.²⁰⁹

Rozpor mezi názory jednotlivých autorů nastal v případě, kdy účastníci skutečnosti pro naplnění složky skutkové podstaty právní normy neuvedli vůbec nebo dostatečně určitě, a to ani po případné

²⁰⁵ § 128 odst. 1 a 2 OSŘ 1963.

²⁰⁶ Štajgr, *Materiální pravda*, s. 34. Štajgr, *Učebnice*, 1964, s. 78, 1968, s. 81. Pisko, *Důkazní řízení*, s. 243. Předmluva In: Rubeš, *Komentář*, 1957, s. 34. Fiala. Komentář k § 120. In: Rubeš, *Komentář*, díl první, 1970, s. 446. Macur, Josef. *Občanské právo procesní v systému práva*, s. 254.

²⁰⁷ Boura, Ferdinand. *Důkazní řízení podle občanského soudního řádu: sovětské řízení ve věcech občanskoprávních*, s. 23. Štajgr, *Učebnice*, 1955, s. 16. Předmluva. In: Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 36-37. K druhé skupině autorů viz poznámka č. 187.

²⁰⁸ Boura, *Důkazní řízení*, s. 29. Fiala, *Důkaz zavinění*, s. 28.

²⁰⁹ Boura, *Důkazní řízení*, s. 26-27. Pisko, *Důkazní řízení*, s. 245. Štajgr *Materiální pravda*, s. 83. Komentář k § 88. In: Rubeš, *Komentář*, 1957, s. 417. Winterová, Alena. *Úvaha nad pojetím dispoziční zásady v občanském právu procesním*. AUC Iuridica, s. 114. Fiala, *Historický vývoj*, s. 69. Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 15. dubna 1955, sp. zn. Cz 95/55.

výzvě, dotazu nebo poučení soudu, a tyto skutečnosti nevyšly najevo ani v průběhu řízení.²¹⁰ V řešení tohoto problému se autoři rozdělili na ty, kteří viděli povinnost zjistit skutečný stav jako hlavní úkol procesu a ty, kteří respektovali odpovědnost stran za jejich procesní činnost. Podle autorů kladoucích důraz na procesní odpovědnost měl soud v takovém případě žalobu zamítnout, protože účastník svůj návrh dostatečně neodůvodnil a soudu tím pádem chyběla skutečnost, kterou by bylo třeba prokázat. Jinak řečeno, účastník neunesl objektivní břemeno tvrzení.²¹¹ Soud tak mohl opatřovat a provádět důkazní prostředky pouze k těm skutečnostem, které účastníci přednesli, nebo vyšly v řízení najevo z průběhu dokazování.²¹²

Druhá skupina autorů preferující objasnění skutečného stavu věci ve svých pracích povinnost ani břemeno tvrzení nezmiňovala a zabývala se pouze důkazní povinností a důkazním břemenem. Soudu a případně prokuratuře ukládali, aby v případě nečinnosti nebo neschopnosti účastníka vyšetřil v rámci přednesů účastníků skutkový děj, a to dokazováním. Důkazní břemeno nadále existovalo, ale nastoupilo až teprve tehdy, kdy soud ani po vyčerpání důkazních prostředků skutkový stav dostatečně neobjasnil.²¹³ Vzhledem k důrazu těchto autorů na vyšetření skutečného stavu věci je pak třeba souhlasit se Štajgrem, který tvrdil, že pokud účastníci neuvedli všechny potřebné skutečnosti ke zjištění skutečného stavu, činnost soudu se nemohla omezit jen na opatřování a provádění důkazních prostředků k těmto neúplným skutečnostem. Soud se musel ještě nadto snažit zjišťovat skutečnosti, které v řízení najevo vůbec nevyšly, a tím pádem po

²¹⁰ Pokud by žalobce neuvedl ani takové skutečnosti, ze kterých by bylo možné určit rozhodnou právní normu, navedl by jej soud k doplnění. Pokud by žalobce ani poté žalobu neupravil, soud by podání odmítl či zastavil řízení.

²¹¹ Komentář k § 88. In: Rubeš, *Komentář*, 1957, s. 418, 421. Štajgr, *Učebnice*, 1964, s. 205-206. Fiala, *Důkaz zavinění*, s. 31, 63 a 111-112. Zoulík, *Řízení sporné a nesporné*, s. 118. Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1975, s. 231-232. Winterová, *Žaloba*, s. 14-15, s. 19 a s. 32-33. Karpíšek, *Pravdivé vylíčení*, s. 518-519. Macur, Josef. *Dokazování a procesní odpovědnost*, s. 59-65. Stavínová, *Problém diferenciacie*, s. 102-105. Česka, Zdeněk. *Občanské právo procesní: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult*. 1989, s. 171 a s. 175.

²¹² Winterová, *Žaloba*, s. 16. Fiala, *Komentář k § 120* In: Rubeš, *Komentář*, 1970, s. 446.

²¹³ Štajgr, *Materiální pravda*, s. 46-47, ukazuje rozdíl mezi buržoazním a socialistickým procesem ve způsobu zjišťování skutečností na rozdílném řešení otázky břemene určitosti. Podle buržoazního procesu měl účastník povinnost uvést konkrétní skutečnosti pouze tehdy, pokud byly odpůrcem popřeny, zatímco podle socialistického procesu měl účastník povinnost uvést konkrétní skutečnosti bez ohledu na činnost odpůrce. Pokud v buržoazním procesu účastník konkrétní skutečnosti neuvedl, neunesl břemeno tvrzení. V socialistickém procesu měl soud povinnost svou činností, a to zejména obstaráváním důkazních prostředků, neurčitá tvrzení doplnit. Boura, *Důkazní řízení*, na s. 23-24 tvrdí: „Zásada materiální pravdy však ukládá soudu (příp. prokurátorovi, vstoupil-li do sporu nebo zahájil-li jej), aby se staral o skutkově úplné prošetření věci, protože v řízení má být zjištěn skutečný stav projednávaného případu [...] Tato aktivní účast soudu v řízení rozhodně však neznamená přesun důkazního břemene na soud. Činnost soudu nemůže nahradit činnost účastníků. Na jejich činné účasti závisí z větší části úspěch nebo neúspěch soudu při plnění jeho úkolu, při zjišťování materiální pravdy. Může se proto stát, že právě vinou některého účastníka - v důsledku jeho naprostého nezájmu o výsledek procesu - se nepodaří soudu (přes jeho snahu) vyšetřit úplně skutkový podklad sporu.“ Bourův text převzala i Štajgrova učebnice z roku 1955, s. 265-266. Komentář k § 59. In: Rubeš, *Komentář*, 1957, s. 320. Pisko, *Důkazní řízení*, s. 244. Mečl, Josef. *Důkazní břemeno v řízení o náhradu schodku*. Socialistická zákonnost, s. 343-344. Eliáš, Josef. *K odpovědnostnímu systému osnovy občanského zákoníka Maďarské lidové republiky*. Právník, s. 805.

skutečnostech pátrat.²¹⁴ Ke druhé skupině doktríny se přidala i judikatura, která vykládala úkol soudu po celou dobu trvání režimu stejně.²¹⁵

Příklad: Žalobce tvrdil, že byl operován lékařem zdravotnického zařízení. Po operaci došlo ke zhoršení jeho zdravotního stavu, což způsobilo žalobcovu pracovní nezpůsobilost. Žalobce se proto po zdravotnickém zařízení domáhal náhrady škody spočívajícím v rozdílu mezi pracovním výdělkem a vyplaceným nemocenským. Během řízení však žalobce ani na výzvu či dotaz neuvedl, jakým chováním lékař porušil své povinnosti, pouze obecně tvrdil, že mu škodu lékař zavinil. Skutečnosti konkretizující činnost lékaře nevyšly najevo ani v dosavadním průběhu řízení. V takovém případě žalobce nesplnil podle názoru první skupiny autorů povinnost tvrzení a jeho žaloba byla zamítnuta. Podle druhé skupiny autorů měl v takovém případě nahradit nečinnost žalobce svou činností soud a v rámci dokazování zjišťovat, jak lékař postupoval.²¹⁶

Rozdělení autorů do těchto dvou skupin se převážně překrývá s rozdělením autorů podle jejich názoru na rozdělení sporného a nesporného řízení a projednacích a vyšetřovacích zásady.²¹⁷ Kromě výše uvedených prací lze rozdíl demonstrovat na učebnici²¹⁸ a Steinerově práci²¹⁹, jejíž první dvě vydání

²¹⁴ Štajgr, *Třídnost*, s. 514. Stejný názor uvádí i Boura, *Důkazní řízení*, s. 29: „Soud se ovšem neomezuje pouze na pasivní registraci důkazních přednesů a návrhů účastníků. Zkoumá především jejich úplnost a snaží se doplnit mezery, které by zůstaly v důsledku neúplných přednesů ve skutkovém probrání věci. Má podle § 1, odst. 2 zjistit skutečný stav věci. K tomu, aby tento stav byl zjištěn, slouží především ustanovení § 88, odst. 2, které umožňuje opatřit a provést takové důkazy, které nenavrhl žádný účastník.“ a učebnice z roku 1955, s. 270-271. K oběma ještě dále v textu.

²¹⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. ledna 1952, sp. zn. Cz I 251/51 („nemůže-li si soud ani z úřední povinnosti jinak opatřit potřebné skutkové okolnosti a důkazy...“), rozhodnutí Nejvyššího soudu z 28. října 1954, sp. zn. Cz 458/54 („plyne z toho [§ 88 odst. 2 OSŘ 1950] povinnost soudu, aby sám zkoumal vyčerpávajícím způsobem a zjistil všechny skutečnosti, které požaduje zákon pro vznik nároku, bez zřetele na to, zda a pokud byly účastníky v řízení uplatněny...“) či stanovisko Nejvyššího soudu z 29. září 1988, sp. zn. Cpj 37/88 („Soudy se zabývají nejen důkazy, které odpůrci na podporu svých tvrzení, jimiž se domáhají zamítnutí podaného návrhu, sami navrhnou, ale pro řádné posouzení věci si v souladu se zásadou materiální pravdy obstarávají i další skutkové podklady“).

²¹⁶ Příklad uvedený podle Fialovy práce *Důkaz Zavinení*, s. 111-112.

²¹⁷ Ještě důvodová zpráva k občanskému soudnímu řádu z roku 1963 uvádí: „Součinnost soudu a účastníků projevuje se v dokazování především tím, že je mezi ně rozložena důkazní povinnost. Účastníci jsou povinni označit důkazní prostředky, a to nejen stran svých vlastních tvrzení, ale všechny, které mohou přispět k objasnění skutečného stavu věci. Soud však není vázán jejich návrhy, což se projevuje ve dvojím směru. Za prvé může provádět i důkazy, o nichž se sám dozvěděl, aniž by mu je účastníci navrhli.“ Z autorů publikujících v druhé polovině trvání režimu setrval kromě výše uvedeného Bavorského a Baláže při původním pojetí Krutský, Ivan. *Účast prokurátora v civilním řízení a uplatnění zásady projednací*. Socialistická zákonnost, s. 515-516.

²¹⁸ Štajgrova učebnice z roku 1955, s. 270-271 přebírala skoro doslovně text z Bourovy knihy *Důkazní řízení podle občanského soudního řádu: sovětské řízení ve věcech občanskoprávních*, který se s. 26 vymezuje proti buržoaznímu procesu: „V socialistickém procesu nebudou předmětem dokazování jenom skutečnosti přednesené účastníky, nýbrž také skutečnosti, jejichž dokázání provede soud, nebo jež navrhne prokurátor, účastní-li se procesu.“ Učebnice z roku 1964, s. 206, zdůrazňuje povinnost a břemeno tvrzení účastníka. Pokud účastník neunes břemeno tvrzení, nelze tyto skutečnosti zjistit dokazováním. Totéž tvrdí i učebnice z roku 1968, s. 198, která na s. 189 doplňuje, že má soud ještě k tomu povinnost přihlídnout i k jiným tvrzením, která v řízení vyšla najevo, a Češkova učebnice z roku 1989, s. 171 a 175.

²¹⁹ Steiner vydal práci *Občanské právo procesní v praxi soudů* v prvním vydání v roce 1958 a druhé vydání v roce 1975. V prvním vydání, s. 11 a 84, uvádí, že podle nového pojetí projednacích zásady „má nyní soud povinnost zjistit si sám vše, co slouží k objasnění skutkového stavu. Pokud mu nestačí důkazní prostředky navržené účastníky, může za účelem

vyšly v rozdílných obdobích. Rozpory nalezneme v komentáři z roku 1957²²⁰, jehož výklad se podle jednotlivých ustanovení liší.²²¹ Kromě této výjimky se však všichni autoři, kteří prosazovali jednotnost procesu a stavěli se proti vyšetřovací zásadě, svým pojetím procesu vyšetřovací zásadu prosazovali. Ani autoři prosazující procesní odpovědnost účastníků však neopustili mandukční povinnost soudu; jeho pomocná role tak zůstala zachována.

Na rozsah zjišťování skutkového stavu měla dále vliv třídnost. O třídnosti procesu se doktrína zmiňovala po celou dobu trvání režimu, avšak ve vztahu k buržoaznímu procesu, který měl stranit buržoazii. Socialistický proces měl třídnost procesu odstranit a obnovit rovnost účastníků zakotvením vyšší aktivity soudu při zjišťování skutkového stavu, včetně možnosti návodu a poučení, a případně účasti prokuratury.²²² Oproti tomu judikatura s ohledem na třídnost rozšiřovala rozsah zjišťovaných skutečností.

Z doktríny se třídností zabýval Štajgr, který v článku *Třídnost v civilním procesu* dospěl ke stejným závěrům jako judikatura. Třídnost Štajgr rozdělil na objektivní a subjektivní. Subjektivní třídnost spočívala ve zjištění třídni příslušnosti účastníka, ze které soud vycházel při aplikaci norem hmotného práva.²²³ Třídni nepřítelům nebyla poskytována stejná ochrana jako ostatním, a to například v otázkách závazkových a věcných práv.²²⁴ Oproti tomu objektivní třídnost spočívala ve zjištění okolnosti, které byly potřeba pro aplikaci norem zakotvujících socialistické ideje; šlo

zjištění skutečného stavu provést i další důkazní prostředky účastníky nenavržené.“ Ve druhém vydání, s. 39, Steiner nadále uvádí materiální pravdu jako základní zásadu civilního procesu. Na stranách 230-232 pak rozlišuje mezi projednací a vyšetřovací zásadou. Projednací zásada si zakládá na aktivitě účastníků a povinnosti tvrzení a důkazní a důkazní břemeno, které vyjadřují procesní odpovědnost účastníků. Pro vyšetřovací zásadu tyto povinnosti a břemeno neplatí, protože soud není tak závislý na činnosti účastníků. Zásadě materiální pravdy se tak podle Steinera dostává v obou druzích řízení odlišného způsobu provedení.

²²⁰ Komentář z roku 1957 bohužel stejně jako některá vydání učebnice neobsahuje seznam autorů k ustanovením.

²²¹ Komentář k § 59 na s. 320 tvrdí: „*Soud se z úřední povinnosti stará o to, aby byly úplně a pravdivě zjištěny všechny rozhodující skutečnosti tak, aby bylo zajištěno spravedlivé rozhodnutí odpovídající skutečnému stavu. Proto není soud při zjišťování skutkového stavu zásadně vázán návrhy účastníků.*“ Komentář k § 88 naopak uvádí, že v řízení zahajovaném z úřední povinnosti má soud svou činností nahradit nedostatečná skutková tvrzení účastníků (s. 418), a dále se zabývá břemenem tvrzení, podle kterého „*je rozsah důkazní povinnosti určen rozsahem břemene (povinností) tvrzení skutečností a že tam, kde účastník vůbec opominul splnit povinnost tvrzení skutečností, nemůže splnit ani důkazní povinnost...*“ (s. 421). Nečinnost účastníka, kterou má doplnit soud a případně prokurátor, vztahuje pouze k neučinění všech důkazních návrhů (s. 418-419). Tento výklad odpovídá závěrům Fialy, který v komentáři z roku 1970 podal výklad k § 120, upravující dokazování (s. 446-451).

²²² Viz příslušná část v předmluvě ke komentáři z roku 1957, s. 32-33.

²²³ Subjektivní třídností se zabýval a ke stejným závěrům dospěl i Hrdlička, Jindřich. *Některé otázky náhrady škody ve světle požadavku ochrany socialistického vlastnictví*. Socialistická zákonost, s. 577. Zjišťování třídniho původu v civilním procesu naopak kritizoval i autor předmluvy v Rubešově komentáři, 1957, s. 24.

²²⁴ Třídni příslušnost měla rozhodovat řešení otázky, zda v daném případě převažuje zájem na ukončení či na zachování nájemního poměru (rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 8. listopadu 1958, sp. zn. 22 Co 746/57, rozhodnutí Nejvyššího soudu z 29. května 1958, sp. zn. Cz 182/58). Třídni původ hrál roli i při rozhodování o přidělení náhradního bytu (usnesení Nejvyššího soudu z 20. prosince 1957, sp. zn. Pls 13/57, rozhodnutí Nejvyššího soudu z 23. října 1958, sp. zn. Cz 490/58). Nesprávná třídni příslušnost vedla i k odmítnutí udělení souhlasu s prodejem spoluvlastnického podílu (rozhodnutí Krajského soudu z Ostravy z 23. prosince 1959, sp. zn. 6 Co 499/59). Třídni nepřítelům konečně soud mohl nepřiznat snížení náhrady škody nebo naopak náhradu škody zvýšit (rozhodnutí Nejvyššího soudu z 16. ledna 1959, sp. zn. Cz 581/58).

vlastně o kogentní normy zakotvující ideologické proklamace.²²⁵ Aby tyto normy nebyly porušovány, musel soud v každém případě zkoumat, zda tu byl důvod pro jejich aplikaci. Proto musel soud zjišťovat, za kterých okolností účastník podal návrh na zahájení řízení nebo za kterých učinil projev vůle. V případě smlouvy tak měl soud kromě její existence, předmětu, úplaty a splatnosti za účelem třídnosti zjišťovat, který z účastníků podal nabídku, z jakého důvodu a jaké motivy ho k podání vedly, a jak hodlá kupující použít předmět smlouvy.²²⁶ Teprve tehdy získal soud jistotu, že účastník nečiní spekulativní úkony, tak obvyklé pro vykořisťovatele.

Časově ohraničená byla kritika práv výše zmíněných ostatních procesních subjektů; trvala pouze od poloviny do konce 60. let.²²⁷ Autoři v této době začali publikovat články kritizující postavení těchto subjektů. Převážná část kritiky se týkala oprávnění těchto subjektů podat návrh na zahájení řízení, neboť jej považovali za zásah do práv jednotlivců nakládat svými hmotnými právy.²²⁸ Macur se výslovně vymezil i vůči oprávnění těchto subjektů vstupovat do řízení a uvádět skutečnosti a navrhopvat důkazní prostředky.²²⁹ Od počátku sedmdesátých let se však postoj doktríny k ostatním procesním subjektům začíná vracet k předchozímu nekritickému hodnocení.²³⁰

3.2.2.2 Ve vztahu k právu sledovanému stranami

Bez ohledu na rozdíly ohledně shromažďování skutkového stavu vycházeli prakticky všichni autoři z názoru, že účastníci prostřednictvím uvedením skutečností sledovali určité hmotné právo, i když ho v návrzích výslovně neuvedli.²³¹ Soud nebyl v právním posouzení omezen, nicméně měl respektovat návrh účastníků. Pokud se v průběhu řízení na základě nových skutečností či důkazních prostředků právní názor soudu odlišil od právního názoru účastníků, měl soud účastníky navést ke změně návrhu a poučit je o následcích (ne)provedení.²³² Pokud účastníci svůj návrh nezměnili,

²²⁵ Vhodným příkladem budiž prvních sedm článků občanského zákoníku z roku 1964.

²²⁶ Štajgr, *Třídnost*, s. 513, uvádí příklad s kupní smlouvou, judikatura se pak zabývala spekulací v případě půjčky (rozhodnutí Nejvyššího soudu z 29. března 1960, sp. zn. Cz 183/59) či vydání návrhu na vydání věci (rozhodnutí Krajského soudu v Pardubicích z 15. dubna 1958, sp. zn. 4 Co 94/59) či sporů vyplývajících z pracovního práva (stanovisko Nejvyššího soudu ze 7. března 1960, sp. zn. Prz 4/60).

²²⁷ Jeden z kritiků, Hrdlička, ještě v roce 1965 v článku *Dispoziční zásada v novém občanském soudním řádu*, s. 135, ještě činnost prokuratury a dalších procesních subjektů vyzdvihuje.

²²⁸ Zoulík, František. *K postavení prokuratury*. Socialistická zákonnost, s. 392. Hrdlička, *Prokurátorské žaloby*, s. 26. Rubeš, Josef. *O další novelizaci občanského soudního řízení*. Socialistická zákonnost, s. 202. Štajgr, *"Zájmy společnosti" v civilním procesu*. AUC Iuridica, s. 227-228.

²²⁹ Macur, *Účast' prokurátura*, s. 452-454.

²³⁰ Macur ve své práci *Občanské právo procesní v systému práva*, s. 257, považuje tvrzení, že prokuratura a další procesní subjekty porušují dispoziční zásadu, za „povrchní, nevědecké a nesprávné“. S činností prokuratury počítali i Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1975, s. 51. Winterová, *Žaloba*, s. 43.

²³¹ Doktrína i judikatura nadále vycházely z předmětu řízení složeného z petitu a právního důvodu, složeného ze skutečností a právní normy z nich odvozené. Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1958, s. 79.

²³² Štajgr, *Učebnice*, 1955, s. 141. Komentář k § 59 a § 72. In: Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 321 a s. 350. Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1958, s. 64. Dále Fiala, Josef. *Změna účastníka v občanském soudním řízení*, AUC Iuridica, s. 84-85. Macur, Josef. *Dispozitivní úkony účastníků v průběhu civilního konání*. Právní Obzor, s. 725-726. Černý, Miroslav. Komentář k § 95 In: Rubeš, *Komentář*, 1970, s. 341. Karpíšek, *Pravdivé vyličení*, s. 518-519.

musel soud respektovat jejich původní právní názor a jejich návrh zamítnout. V opačném případě by přisoudil účastníkům něco, co sami nežádali.²³³

Kromě návodu a poučení o odchylném právním důvodu měl soud účastníkům pomáhat i v dalších případech. Měl je navádět a poučovat o tom, které další skutečnosti bylo třeba uvést či které návrhy by bylo podle situace třeba provést.²³⁴ Šlo například o návrh na změnu či přistoupení účastníků²³⁵, zpětvzetí žaloby a následky s ní spojenými²³⁶, uplatnění námitky promlčení²³⁷ či započtení, vznesení vzájemného návrhu²³⁸, uplatnění jiného než doposud zamýšleného nároku²³⁹ či změny petitu²⁴⁰.

Výjimku z povinnosti respektovat vůli účastníků představovaly kogentní normy hmotného práva.²⁴¹ Podle judikatury se jednalo o normy upravující absolutní neplatnost²⁴², snížení náhrady škody²⁴³, spoluvinu²⁴⁴ a další normy týkající se pracovního²⁴⁵ či bytového²⁴⁶ práva. V takových případech nemusel odpůrce uplatnit kogentní normu ve své obraně, nýbrž stačilo, aby skutečnosti odůvodňující její uplatnění vyšly z jiných zdrojů a soud měl povinnost k nim z úřední povinnosti

Nypl, Miroslav. *Právní důvod žaloby*. Právník, s. 597. Nesrovnal, *Vztah dispoziční zásady*, s. 201. Winterová, *Žaloba*, s. 28. Podle Štajgra, *Materiální pravda*, s. 51, nevyžadovalo doplnění skutečností, které změnily dosavadní právní názor, výslovný žalobcův projev v podobě podání žádající změnu žaloby. Stačilo, aby účastník vzal nově objevenou skutečnost za svou. S výše uvedeným názorem souhlasily například rozhodnutí Nejvyššího soudu z 27. října 1954, sp. zn. Cz 235/54, rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 24. července 1956, sp. zn. 17 Co 365/56, stanovisko Nejvyššího soudu z 10. března 1976, sp. zn. Cpj 42/76, či rozhodnutí Nejvyššího soudu z 29. září 1980, sp. zn. 6 Cz 4/80. Proti návodu a poučení o hmotném právu se vymezil pouze Tichý, Luboš. *Poučení o promlčení v občanském soudním řízení*. Bulletin advokacie, s. 213-214.

²³³ Opačně se k názoru postavily pouze rozhodnutí Nejvyššího soudu z 22. prosince 1972, sp. zn. 5 Cz 30/72 a stanovisko Nejvyššího soudu z 15. února 1984, sp. zn. Cpj 69/83. V případě prvního rozhodnutí však šlo o případ, kdy žalobce uvedl skutečnosti naplňující skutkovou podstatu dvou právních norem; podle druhého rozhodnutí měl soud vyhovět žalobě z vlastnického práva i z jiného důvodu, než který uváděl žalobce.

²³⁴ Shrnujícím způsobem se vyjadřuje stanovisko Nejvyššího soudu ze 30. května 1966, sp. zn. Pls 5/66: „Soud poskytuje v řízení poučení vždy v souvislosti s příslušným právním úkonem, který by mohl účastník provést nebo zmeškat. Tak tomu bude např. v případech změny označení účastníka řízení, uplatnění nároku vůči jiné osobě než proti původně žalovanému, rozšíření žaloby, zpětvzetí žaloby, vznesení námitky promlčení, započtení pohledávky, v případě možnosti uplatňovat zákonné úroky z prodlení, účtovat náklady řízení, vznést vzájemný návrh atd.“

²³⁵ Rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích z 20. listopadu 1952, sp. zn. 6 Ok 231/52, stanovisko Nejvyššího soudu z 28. března 1975, rozhodnutí Nejvyššího soudu z 29. února 1988, sp. zn. 3 Cz 61/87.

²³⁶ Stanovisko Nejvyššího soudu z 15. června 1977, sp. zn. Cpj 11/77, rozhodnutí Nejvyššího soudu z 30. ledna 1989, sp. zn. 3 Cz 2/89.

²³⁷ Štajgr, František. *Kompensace v občanském soudním řízení*. In: Sborník studií z občanského práva, s. 93. Kizlinková, Věra. *Některé sporné otázky, týkající se promlčení*. Socialistická zákonnost, s. 10. Komentář k § 59. In: Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 321. Nesrovnal, *Ochrana práv občanů v civilnom procese*. Právní obzor, s. 280. Tichý, *Mandukční povinnost*, s. 319. Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 24. února 1964, sp. zn. 5 Cz 16/64, rozhodnutí Nejvyššího soudu z 26. května 1975, sp. zn. 3 Cz 20/75, stanovisko Nejvyššího soudu z 23. listopadu 1983, sp. zn. Cpj 10/83.

²³⁸ Štajgr, *Kompensace v občanském soudním řízení*, s. 93. Rozhodnutí Krajského soudu v Brně z 25. března 1984, sp. zn. 17 Co 144/84.

²³⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 10. ledna 1956, sp. zn. Cz 409/56, stanovisko Nejvyššího soudu z 19. června 1975, sp. zn. Cpjf 104/74, stanovisko Nejvyššího soudu z 21. prosince 1978, sp. zn. Cpj 37/78.

²⁴⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 10. ledna 1952, sp. zn. Cz I 301/51, stanovisko Nejvyššího soudu z 27. června 1972, sp. zn. Cpj 59/71, stanovisko Nejvyššího soudu z 15. ledna 1980, sp. zn. Cpjf 145/78.

²⁴¹ Včetně výše zmíněného pojetí třídnosti. Ke kogentním normám obecně Steiner, *Občanské právo procesní v praxi soudů*, 1958, s. 64 a s. 100. Komentář k § 59. In: Rubeš, *Komentář*, díl první, 1957, s. 321. Česka, *Rozsah přezkoumání*,

přihlížet.²⁴⁷ S ohledem na výše uvedené rozdělení doktríny a judikatury ve vztahu k rozsahu činnosti soudu si podle judikatury měl tyto skutečnosti v případě nečinnosti či neschopnosti účastníků obstarávat sám soud.²⁴⁸

AUC Iuridica, s. 47.

²⁴² Stanovisko Nejvyššího soudu z 20. října 1988, sp. zn. Cpj 39/88.

²⁴³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. července 1962, sp. zn. 1 Cp 35/62, stanovisko Nejvyššího soudu z 25. listopadu 1976, sp. zn. Pls 2/76, stanovisko Nejvyššího soudu z 23. listopadu 1983, sp. zn. Cpj 10/83.

²⁴⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 15. dubna 1955, sp. zn. Cz 95/55, rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. července 1962, sp. zn. 1 Cp 35/62,

²⁴⁵ Rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 11. listopadu 1959, sp. zn. 21 Co 737/59.

²⁴⁶ Rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 24. října 1955, sp. zn. 9 Co 395/55, stanovisko Nejvyššího soudu z 15. června 1977, sp. zn. Cpj 11/77.

²⁴⁷ Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. července 1962, sp. zn. 1 Cp 35/62, stanovisko Nejvyššího soudu z 23. listopadu 1983, sp. zn. Cpj 10/83.

²⁴⁸ Rozhodnutí Krajského soudu v Plzni z 1. prosince 1958, sp. zn. 5 Co 151/58 („*Okolnosti týkající se spoluzavinění podniku [...] musí soud vyšetřit z úřední povinnosti*“), rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. července 1962, sp. zn. 1 Cp 35/62 („*Otázkou spoluviny poškozené osoby je soud povinen se zabývat z úřední povinnosti*“), stanovisko Nejvyššího soudu z 23. listopadu 1983, sp. zn. Cpj 10/83 („*Okolnosti týkajúce sa spoluviny aj zmiernenia náhrady musia byť vyšetrené z povinnosti úradnej*“).

4. Pojetí projednací zásady v devadesátých letech dvacátého století

4.1 Základní ideová východiska

Po změně režimu došlo i ke změně pohledu na civilní proces. Oproti předchozím koncepcím nespolehala nová koncepce na nový procesní předpis, nýbrž pouze „opravila“ doposud platný občanský soudní řád. Z něj primárně zmizely ideologické instituty minulého režimu. Zákonná úprava tak měla nově respektovat odlišnosti sporného a nesporného řízení; proto byla přeformulována zejména obecná ustanovení a ustanovení týkající se dokazování a doplněna nová ustanovení pro řízení nesporná.²⁴⁹ Procesní oprávnění dalších procesních subjektů byly z důvodu porušení rovnosti a nedůvodného zasahování státu do individuálních zájmů odstraněny.²⁵⁰

Ustanovení zakotvující zásadu materiální pravdy a dokazování byla upravena tak, aby po soudu nevyžadovala zjištění skutečného stavu věci a ten tak nenahrazoval činnost účastníků.²⁵¹ Vnímání zásady materiální pravdy kopírovalo pojetí druhé poloviny komunistického režimu. Materiální pravda tak představovala jednu ze zásad procesu, cílem řízení nebylo zjistit skutečný stav věci.²⁵² Na druhou stranu se však nevrátili ani k doktríně devatenáctého století, protože soud měl zasahovat do zjišťování skutkového stavu.²⁵³

4.2 Proces objasňování skutkového stavu

4.2.1 Postavení účastníků a soudu

Hlavní zdroj skutečností a důkazních prostředků tvořících skutkový stav měly představovat přednesy účastníků. Ti nesli povinnost a břemeno tvrzení a důkazní.²⁵⁴ V uvádění skutečností a navrhování důkazních prostředků nebyli účastníci nadále časově omezeni, nicméně uvádět nové

²⁴⁹ Změny se dotkly především § 1, 6, 120 a 153, a to prostřednictvím novel č. 519/1991 Sb. a č. 171/1993 Sb..

²⁵⁰ Změny se dotkly § 4 a § 32-35. Oprávnění státního zástupce se nadále týkaly pouze řízení nesporných.

²⁵¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 171/1993 Sb.: „...jakým směrem se bude ubírat důkazní řízení, musí být určováno aktivitou účastníků a nikoliv povinností oktrojovanou soudy, která podle dosavadní úpravy nahrazuje případnou nečinnost účastníků ve sporu.“

²⁵² Důvodová zpráva k zákonu č. 171/1993 Sb. Winterová, Alena. *Hledání pravdy v civilním procesu*. In: Malý, Karel a kolektiv. *Právnická fakulta Univerzity Karlovy 1348-1998. Jubilejní sborník*, s. 70-71. Zoulík, František. *Soudy a soudnictví*, s. 129-130, zásadu materiální pravdy ani nepovažuje za procesní zásadu, s jejím obsahem nicméně souhlasí.

²⁵³ Bureš, Jaroslav. Komentář k § 120. In: Bureš, Jaroslav a Drápal, Ljubomír. *Občanský soudní řád: komentář*, 1994, s. 178.

²⁵⁴ Důvodová zpráva k zákonu č. 171/1993 Sb.: „Navrhovaná úprava spojuje jednoznačně důsledky s nesplněním důkazní povinnosti účastníka řízení, neboť umožňuje soudu rozhodnout jen na základě provedených důkazů, aniž by mu současně ukládala povinnost zjišťovat „skutečný stav věci“. Tyto následky neunesení tzv. důkazního břemene se projeví nepříznivým rozhodnutím pro účastníka, který svou důkazní povinnost nesplnil.“ Totéž i Bureš, Komentář k § 120. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*, 1994, s. 178-179. Zoulík, *Soudy a soudnictví*, s. 129-130. Pohl, Tomáš. *Několik úvah advokáta o obchodní justici*. Bulletin Advokacie, s. 16. Ševčík, Vlastimil. *Některé ústavní aspekty řízení před obecnými soudy*. Bulletin Advokacie, s. 17-19.

procesní nároky mohli pouze v řízení před soudem prvního stupně.²⁵⁵ K předcházení liknavosti účastníků a protahování řízení měl sloužit navrácený institut rozsudku pro zmeškání, který se však týkal pouze zmeškání prvního jednání a mohl být vydán pouze vůči žalovanému.²⁵⁶ Do zákonné úpravy se vrátil institut doznání, podle kterého však oproti předchozí úpravě soud pouze mohl vyjít ze shodného tvrzení účastníků.²⁵⁷

Preferování procesní aktivity a odpovědnosti účastníků mělo dopady pro činnost soudu. Soud už se neměl starat o objasnění skutečného stavu věci. Nicméně neměl ani zůstat pasivním; i v novém pojetí procesu mu zůstaly nástroje, kterými disponoval i podle socialistického procesu, ač v omezeném rozsahu. Soudu tak zůstala pravomoc obstarat a provést důkazní prostředky i bez návrhu stran, ačkoliv pouze k těm skutečnostem, které vyšly v řízení najevo.²⁵⁸ Vedle toho měl soud nadále povinnost účastníky poučovat, ač již pouze o procesních právech a povinnostech. Někteří autoři²⁵⁹ a rozhodnutí²⁶⁰ i přes absenci výslovného zakotvení v občanském soudním řádu soudu přiznávali i dotazovací povinnost.

4.2.2 Rozsah činnosti účastníků a soudu

4.2.2.1 Ve vztahu ke skutečnostem

Obdobně jako autoři druhé poloviny komunistického režimu si autoři nové koncepce zakládali na popření či vymezení se proti původní podobě socialistického procesu. Subjekty, jejichž činnost se měla omezit, představoval soud a ostatní procesní subjekty. Mezeru po omezení jejich činnosti

²⁵⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. ledna 1998, sp. zn. 2 Cdo 753/97, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. ledna 2000, sp. zn. 22 Cdo 1374/98, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. července 2000, sp. zn. 20 Cdo 2176/98.

²⁵⁶ § 153b vložený novelou č. 171/1993 Sb.. Tato úprava byla podle důvodové zprávy k novele č. 171/1993 Sb. převzata z uherského soudního řádu. Rozsudek pro zmeškání nemohl být vydán proti žalobci, protože stanovisko žalovaného předem neznal a neměl by možnost reagovat na tvrzení, které žalovaný teprve při jednání přednese.

²⁵⁷ Novela č. 519/1991 Sb. zakotvila institut nesporných skutečností do § 120 odst. 1, novela č. 171/1993 Sb. pak celý § 120 přeformulovala a nesporné skutečnosti přesunula do odst. 4. Rubeš a Winterová, *Občanský soudní řád a předpisy související*, s. 112. Faldýna, František a Hušek, Jan. *Občanský soudní řád: úplné znění s komentářem*, s. 112. Bureš, Komentář k § 120. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*, 1994, s. 181, rozlišoval mezi doznáním v případě, kdy šlo o kogentní a dispozitivní normy. V případě dispozitivních norem soud neměl zjišťovat, zda bylo doznání pravdivé prakticky vůbec, zatímco v případě kogentních norem se soud neměl cítit doznáním vázán.

²⁵⁸ Od novely č. 171/1993 Sb. upraveno v § 120 odst. 3. Podle Bureše, Komentář k § 120. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*. 1997, s. 288, měl soud opatřovat důkazní prostředky pouze ve stanovených případech, mezi které vedle aplikace kogentních norem spadal i odchylný právní názor soudu od názoru účastníků. Ostatní autoři jednotlivé případy nevymezovali, srov. Nypl, Miroslav. *Může nebo musí v civilním sproném řízení provádět soud nenavržené důkazy, jsou-li potřebné ke zjištění skutkového stavu? (§ 120, odst. 3. o.s.ř.)*. Právní praxe, s. 144-145. Winterová, Alena. In: Winterová, Alena a kolektiv: *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*, s. 247. S aplikací kogentních norem i bez návrhu účastníků souhlasili i David, *K problému zabránění tzv. vzetí instance*, s. 239. Macur, Josef. *Význam shodných tvrzení procesních stran pro zjištění skutkového stavu v civilním soudním řízení*. Právní rozhledy, s. 52. Totéž i rozsudek Vrchního soudu ze dne 29. dubna 1994, sp. zn. 6 Cdo 44/93, rozsudek Vrchního soudu ze dne 23. února 1996, sp. zn. 11 Cmo 1/96, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. května 1998, sp. zn. 26 Cdo 829/98.

²⁵⁹ Bureš, Komentář k § 120. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*, 1997, s. 234, Spáčil, *Několik poznámek k problematice změny žaloby*, s. 223.

²⁶⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. května 1998, sp. zn. 2 Odon 154/97 či rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. prosince 2000, sp. zn. 21 Cdo 1705/99.

měla vyplnit činnost účastníků. Od účastníků se tak očekávala zvýšená znalost práva spolu se schopností tuto znalost v procesu projevit.²⁶¹ Zvýšená znalost práva byla spojována s potřebou advokátního zastoupení, které chtěli autoři zavést zpět po vzoru rakouském.²⁶²

Střet o rozsah činnosti soudu a stran se odehrával na poli výkladu poučovací povinnosti. Ta se oproti socialistickému procesu omezila ve dvou směrech. Zaprvé vypadl z poučovací povinnosti návod; soud již neměl navádět účastníky k tomu, jaké procesní úkony by mohli případně učinit. Nově se měl soustředit pouze na účastníky zamýšlené nebo již učiněné procesní úkony a vysvětlit jim, jak mají zamýšlené procesní úkony provést, popřípadě jak mají odstranit vady procesních úkonů již učiněných, aby vyvolaly zamýšlené procesní účinky.²⁶³

Druhý rozdíl spočíval v předmětu poučení, a to pouze procesních právech a povinnostech.²⁶⁴ Proti procesním právům a povinnostem byly vymezeny hmotněprávní práva a povinnosti, o jejichž uplatnění soud poučovat účastníky nesměl. Jako typický příklad byla uváděna námitka promlčení.²⁶⁵ Vedle čistě procesních a hmotněprávních úkonů a povinností pak existovaly smíšené procesní úkony s hmotněprávním aspektem. Tyto úkony se týkaly meritorního návrhu účastníka a pomáhaly k odstranění jeho meritorních vad. Šlo zejména o návrhy na záměnu či připuštění účastníků a změnu žaloby. I tyto úkony byly považovány za hmotněprávní, proto ani o nich soud účastníky poučovat neměl.²⁶⁶

²⁶¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 171/1993 Sb., Faldýna, *Občanský soudní řád: úplné znění s komentářem*, s. 112. Rubeš, Josef a Winterová, Alena. *Občanský soudní řád a předpisy souvisící*, s. 20. Bureš, Jaroslav. Komentář k § 120. In: Bureš, Jaroslav a Drápal, Ljubomír. *Občanský soudní řád: komentář*. 1994, s. 178.

²⁶² Balík, Stanislav. *Advokátní spory a právo chudých*. Právní praxe, s. 425. Zoulík, František. *Rovnost stran a profesionalita v civilním procesu (K problematice tzv. advokátského procesu)*. Bulletin Advokacie, s. 12-13. Eliáš, Karel. *Pár úvah nad návrhem novely občanského soudního řádu*. Právní rozhledy, s. 453. Winterová, *Koho v procesu poučovat*, s. 46.

²⁶³ Bureš, Komentář k § 5. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*, 1997, s. 10. Rubeš a Winterová, *Občanský soudní řád a předpisy souvisící*, s. 17. V nálezech Ústavního soudu (například náleží Ústavního soudu ze dne 25. června 1997, sp. zn. I. ÚS 63/96, náleží Ústavního soudu ze dne 1. září 1998, sp. zn. I. ÚS 233/97, sbírkové usnesení Ústavního soudu ze dne 5. března 1998, sp. zn. III. ÚS 480/97) se často objevuje tato fráze: „Cílem poučovací povinnosti je informace účastníka o tom, jaká má v procesu práva a povinnosti, aby jím provedené procesní úkony mohly vyvolat zamýšlené účinky a aby mohl splnit své procesní povinnosti. Do poučovací povinnosti tedy nepatří návod, co by účastník měl nebo mohl v daném případě dělat, ale jen pomoc k tomu, aby mohl zákonem stanoveným způsobem dát najevo, co hodlá v řízení učinit.“ To samé i usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. června 1996, sp. zn. 2 Cdon 661/96 či usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. dubna 2000, sp. zn. 20 Cdo 2365/99.

²⁶⁴ § 5, jehož formulace byla zavedena novelou č. 519/1991 Sb.. Mezi ně patřilo právo na užití mateřského jazyka, právo požádat o prominutí zmeškání lhůty, právo vznést námitku nedostatku věcné nebo místní nepřislušnosti soudu či právo žádat ustanovení zástupce v případě, že účastník splnil předpoklady osvobození od soudních poplatků. Bureš, Jaroslav a Drápal, Ljubomír. *Co se změnilo na poučovací povinnosti v občanském soudním řízení*. Právní praxe, s. 532-535.

²⁶⁵ Důvodová zpráva k novele č. k 519/1991 Sb., Bureš, *Co se změnilo*, s. 529: „Při poskytování poučení podle novelizovaného § 5 o.s.ř. nejsou v soudní praxi pochybnosti o tom, že soud nesmí účastníka poučit tak, že může namítnout promlčení, že může uplatnit započtení, že se může dovolat relativní neplatnosti určitého právního úkonu apod.“ Stejně i Faldýna, *Občanský soudní řád: úplné znění s komentářem*, s. 14. Zoulík, *Soudy a soudnictví*, s. 129-130.

²⁶⁶ Bureš, Komentář k § 5. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*, 1997, s. 12-14. Zoulík, František. 1999, s. 12-13. Opačně však Winterová In: Winterová, *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*, s. 195, podle které měl soud účastníky v případě odchylného právního názoru vyzvat ke změně žalobního důvodu. Její závěr však nesouhlasí s předchozím závěrem v článku *Koho v procesu poučovat*.

Rozlišování mezi poučením o hmotném a procesním právu se promítlo i do procesu objasňování skutkového stavu. Zákaz hmotněprávního poučení vylučoval jakoukoliv komunikaci soudu s účastníky ohledně právního posouzení věci. Soud tak až do vydání rozhodnutí nesměl účastníkům sdělovat, jakou právní normu na případ aplikoval a zda se jeho právní posouzení případně liší od právní normy sledované účastníky.²⁶⁷ Kromě toho, že šlo o poučení o hmotném právu, autoři tento zákaz odůvodňovali i zdůrazňováním procesní odpovědnosti účastníků. Účastníci se přece řízení také účastnili a zapojili se do průběhu dokazování. Z výsledků dokazování měli vyvodit příslušné právní závěry a svůj návrh případně podle nové právní normy doplnit.²⁶⁸ S ohledem na výše uvedený důraz na právní zastoupení nepřekvapí, že někteří autoři odmítali užití poučovací povinnosti v případě právně zastoupených účastníků.²⁶⁹

Z procesních práv a povinností, které přicházely s ohledem na proces zjišťování skutkového stavu do úvahy, patřily na první místo povinnosti a břemena tvrzení a důkazní. Poučení o nich však oproti poučení o vadách petitu²⁷⁰ nebylo v občanském soudním řádu výslovně obsaženo; muselo proto vycházet z obecné poučovací povinnosti obsažené v § 5. Normativní význam obecné poučovací povinnosti však byl doktrínou zpochybňován; povinnost soudu poučit účastníka mohla vyplynout pouze ze speciálního ustanovení.²⁷¹ Autoři, kteří se vyslovili pro poučení o povinnosti tvrzení a důkazní, byli autoři komentáře k občanskému soudnímu řádu.²⁷² Jejich názor převzal ke konci desetiletí i Nejvyšší soud.²⁷³

²⁶⁷ Bureš, Komentář k § 5. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*, 1994, s. 5. Zoulík, *Soudy a soudnictví*, s. 129-130. Nyppl, Miroslav. *Identifikace práva provedená žalobcem a její posouzení soudem*. Právní rozhledy, s. 488-492. Doležilek, Jiří. *Vyloučení soudce z projednávání a rozhodování věci v civilním řízení*. Právní rozhledy, s. 175-176. Faldýna, František, Des Zdeněk a Hušek, Jan. *Soudní řízení ve věcech obchodních*, s. 78. Winterová, Alena. *Koho a o čem v procesu poučovat? (Ještě k § 5 OSŘ)*. Právní praxe, s. 45. Rubeš, Josef. *O některých etických zásadách každodenní práce soudce a advokáta*. Právo a zákonnost, s. 495. Totéž nález Ústavního soudu ze dne 29. června 1995, sp. zn. III. ÚS 74/94, nález Ústavního soudu ze dne 27. října 1995, sp. zn. IV. ÚS 41/95, usnesení Ústavního soudu ze dne 18. března 1998, sp. zn. I. ÚS 80/98, usnesení Ústavního soudu ze dne 3. září 2000, sp. zn. II. ÚS 523/98.

²⁶⁸ Bureš, Komentář k § 5. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*, 1997, s. 13. Nyppl, *Identifikace práva*, s. 488-492.

²⁶⁹ Balík, Stanislav. *Advokátní spory a právo chudých*. Právní praxe, s. 425. Zoulík, František. *Rovnost stran a profesionalita v civilním procesu (K problematice tzv. advokátského procesu)*. Bulletin Advokacie, s. 12-13. Eliáš, Karel. *Pár úvah nad návrhem novely občanského soudního řádu*. Právní rozhledy, s. 453. Winterová, *Koho v procesu poučovat*, s. 46.

²⁷⁰ § 43.

²⁷¹ Viz poznámka č. 268.

²⁷² Ani oni nebyli při výkladu § 5 konzistentní. Zatímco na s. 5 ve vydání komentáře z roku 1994 a na s. 11 ve vydání z roku 1997 uvádí, že se obecná poučovací povinnost obsažená v § 5 speciálními ustanoveními vyčerpává, ve vydání z roku 1994 na s. 180 a ve vydání z roku 1997 na s. 289 zahrnují poučovací povinnost o povinnosti tvrzení a důkazní pod § 5. Pod stejný § zahrnují poučení i níže uvedená rozhodnutí soudů.

²⁷³ Zatímco rozsudek Vrchního soudu ze dne 23. února 1996, sp. zn. 11 Cmo 1/96, rozsudek Vrchního soudu ze dne 5. března 1998, sp. zn. 11 Cmo 1/96, či rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. dubna 1998, sp. zn. 3 Cdo 1408/96 v souvislosti s povinností tvrzení a důkazní ještě poučení nezmiňují, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. dubna 1998, sp. zn. 26 Cdo 732/98 (R 35/1999) již poučovací povinnost soudu ve vztahu k povinnosti tvrzení a důkazní zakotvuje. Na názor obsažený v rozsudku pak navazují další rozhodnutí, například usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. května 1998, sp. zn. 2 Odon 154/97, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. dubna 1999, sp. zn. 21 Cdo 350/98, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. září 2000, sp. zn. 21 Cdo 2204/99. Ústavní soud dovodil poučení i na povinnost tvrzení a důkazní pouze v nálezu ze dne 12. února 1998, sp. zn. IV. ÚS 295/96.

4.2.2.2 Ve vztahu k právu sledovanému stranami

Jak již bylo výše uvedeno, soud nesměl účastníkům sdělovat svůj právní názor, tím pádem je neměl poučovat o odchylném právním názoru. K ještě většímu odtržení soudu od účastníků přispěla změna pojetí předmětu řízení. Podle dosavadního pojetí byl předmět řízení tvořen petitem a skutečnostmi naplňujícími skutkovou podstatu konkrétní právní normy; ty spolu tvořily žalobní či právní důvod. Změna žaloby byla posuzována právě s ohledem na změnu právního důvodu. Jakmile došlo k takové změně skutečností, které změnila i rozhodnou právní normu, došlo ke změně žaloby.²⁷⁴ Soud se měl pohybovat v rámci žalobního důvodu uvedeného účastníky a v případě odchylného právního názoru žalobu zamítnout.

Nové pojetí předmětu řízení se naopak po vzoru trestního procesního práva soustředilo na skutek (skutkový děj).²⁷⁵ Žalobní důvod byl podle nové koncepce považován pouze jako právní kvalifikace. Spojitost mezi skutečnostmi a konkrétní právní normou v podobě žalobního důvodu přestala existovat. Tato změna se promítla i do posuzování, zda v konkrétním případě došlo ke změně žaloby. Oproti předchozímu kritériu v podobě změny žalobního důvodu se podle nového pojetí o změnu žaloby nejednalo, pokud se stále jednalo o stejný skutek, ačkoliv nové skutečnosti zjištěné v dokazování umožňovaly soudu podřadit uplatněný nárok pod jinou právní normu.²⁷⁶

Příklad: Podle dosavadního pojetí došlo ke změně žalobního důvodu a tím pádem i změně žaloby v případě změny skutečností, kdy původně uplatňované plnění ze smlouvy vzhledem k neplatnosti smlouvy vyplývalo nově z titulu bezdůvodného obohacení. Podle nového pojetí v takovém případě nedošlo ke změně skutku a ani ke změně žaloby.

²⁷⁴ Naopak změna právní kvalifikace bez změny skutečností nepředstavovala změnu žalobního důvodu, a tím pádem ani změnu žaloby. Faldýna, *Občanský soudní řád: úplné znění s komentářem*, s. 78. Winterová In: Winterová, *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*, s. 192 a 194. Spáčil, Jiří. *Několik poznámek k problematice změny žaloby a k předmětu občanského soudního řízení*. Právní rozhledy, s. 222-224. Spáčil, Jiří a Faldýna, František. *Může soud překvalifikovat žalobu na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení?* Právo a podnikání, s. 2. Totéž rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. dubna 1995, sp. zn. Odon 30/94/Fa, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. července 1997, sp. zn. 2 Odon 29/97, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. ledna 2000, sp. zn. 32 Cdo 2299/98. O právním důvodu jako jedné ze složek předmětu řízení pak pojednává usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. března 1999, sp. zn. 25 Cdo 1751/98, které odporuje závěrům rozhodnutí uvedených v následující poznámce.

²⁷⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. května 1998, sp. zn. 2 Odon 154/97, které uvádí jako rozhodné kritérium pro posouzení překážky věci pravomocně rozhodnuté částečnou totožnost jednání nebo následku.

²⁷⁶ Radimský, Jaroslav. *Ústní projevy advokáta v občanskoprávním řízení*. Bulletin advokacie, s. 9-10. Bureš v komentáři z roku 1994, s. 131, se ještě přiklání k pojetí vycházejícího z právního důvodu, od vydání komentáře v roce 1996, s. 195-197 se přiklání ke skutkovému předmětu řízení. Nypl, *Identifikace práva*, s. 488-492, se v otázce změny právního posouzení z kupní smlouvy na bezdůvodné obohacení přiklání na stranu skutkového předmětu řízení, zatímco v případě změny právního posouzení z kupní smlouvy na smlouvu darovací jde o změnu žaloby. Podle Nypla by totiž v druhém případě žalobce musel doplnit další skutkové okolnosti, což v případě bezdůvodného obohacení nemusel. Ke skutkovému pojetí předmětu řízení se přihlásil i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. května 1997, sp. zn. 2 Cdon 1053/96, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. února 1998, sp. zn. 3 Cdon 1430/96, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2000, sp. zn. 25 Cdo 2577/98.

Doplnění žaloby o skutečnosti odůvodňující uplatněný nárok také z hledisek uvedených v jiném ustanovení zákona totiž nepředstavovalo změnu žaloby.²⁷⁷

Proti novému pojetí předmětu řízení se vymezil kromě výše uvedené judikatury i Spáčil, který novému pojetí správně vytkl jeho nepředvídatelnost a porušení zásady, podle které byl soud vázán návrhem účastníků.²⁷⁸ Nejenže soud mohl rozhodnout o právu, které účastníci nesledovali, nýbrž mohl ke svému odchylnému právnímu názoru ještě opatřit a provést účastníky nenavržené důkazní prostředky.²⁷⁹ S ohledem na zákaz sdělování právního názoru účastníků účastníci neměli žádný způsob, jak soudem iniciované změně žaloby zabránit.

4.3 Macurova koncepce

Vedle hlavního proudu doktríny a judikatury stáli Alena Winterová, Jaruška Stavinochová a Josef Macur. Všichni tři ve svých pracích chtěli alespoň *de lege ferenda* návrat rakouského modelu.²⁸⁰ Oproti ostatním dvěma autorkám Macur podrobně rozpracoval svou koncepci civilního procesu, založeného na principu kontradiktornosti.²⁸¹ Proto se Macurově koncepci věnují podrobně. Macur se ve svých pracích²⁸² zabýval základními procesními instituty. Při jejich analýze vycházel ze zahraniční úpravy, doktríny a judikatury, a to zejména německé, rakouské, anglické a americké. Ve svých pracích se věnoval nejen možné budoucí úpravě procesu, nýbrž i výkladu platné právní

²⁷⁷ Usnesení Vrchního soudu ze dne 6. června 1996, sp. zn. 11 Cmo 30/96 (publikováno v soudních rozhledech č. 6/1996), usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. května 1999, sp. zn. 2 Cdon 808/97 (R 27/2001), rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. listopadu 2000, sp. zn. 25 Cdo 2744/99. Soudy při odůvodnění citovaly právě tuto právní větu, případně původní rozhodnutí, ze kterého právní věta vycházela. Šlo o výše uvedené rozhodnutí Nejvyššího soudu z 22. prosince 1972, sp. zn. 5 Cz 30/72.

²⁷⁸ Spáčil, *Několik poznámek k problematice změny žaloby*, s. 223: „Pokud však soud zjistí, že žalobci na základě jeho skutkových tvrzení nelze požadované plnění přiznat, že by však bylo možno žalobě vyhovět na základě pozměněného skutkového stavu a podle jiné právní normy, nemůže „ex officio“ provést dokazování směřující k tomu, zda jsou naplněny předpoklady aplikace této další právní normy a v kladném případě žalobě na základě takto pozměněného skutkového stavu vyhovět. Pokud dojde totiž k takové změně skutkových tvrzení, která má za následek změnu právní kvalifikace žaloby, jde současně o změnu uplatněného procesního nároku, a tedy i o změnu žaloby, kterou však může provést jen žalobce.“

²⁷⁹ Bureš, Komentář k § 120. In: Bureš, *Občanský soudní řád: komentář*. 1994, s. 179, 1997, s. 288.

²⁸⁰ Ačkoliv Winterová v článku *Nové pohledy na civilní proces (Soukromé spory projednávat nebo vyšetřovat?)*. Všehrd, s. 10, odmítá návrat k ČRS z důvodu vývoje civilního procesu zejména na ústavní úrovni, jí citované dokumenty Rady Evropy, se kterými souhlasí, odpovídají rakouskému modelu. K dokumentům Rady Evropy srov. články *Civilní proces, Evropa a my* či *Malá úvaha nad civilním procesem*, oba otištěné v časopise Právo a zákonost, a článek *Možnost a hranice reformy koncentrace a zrychlení civilního procesu*, otištěný v časopise Právní praxe.

²⁸¹ Stavinochová společně s Macurem sepsala práci *Úvod do teorie občanského práva procesního* z roku 1990, ve které se objevuje většina základních myšlenek, které Macur dále zpřesňoval ve svých dalších pracích. Winterová ve svých článcích z devadesátých let uvedla základní východiska, které se s Macurovými představami shodují, nicméně Macur oproti ní rozvádí princip kontradiktornosti, na kterém zakládá proces objasňování skutkového stavu.

²⁸² Seznam Macurových prací podává kniha *Macurův jubilejní památník: k nedožitým osmdesátinám profesora Josefa Macura*, s. 13-18.

úpravy²⁸³. Mezi procesní instituty, kterými se zabýval, patřila i projednávací zásada včetně dalších institutů upravující vztah stran²⁸⁴ a soudu.

S ostatními autory se Macur shodoval na primární aktivitě stran, které nesly subjektivní břemena důkazní a tvrzení. Oproti ostatním autorům ale neskončil u konstatování, že strany stojí v protichůdném postavení, nýbrž vzájemný vztah stran podrobně rozpracoval s ohledem na zjišťování skutkového stavu. Proces objasňování skutkového stavu byl podle Macura založen na systému tvrzení a vysvětlení stran, které v řízení uplatňovali protichůdné zájmy. Tento systém podle Macura představoval hybnou sílu procesu a umožňoval zjištění co nejúplnějšího a nejpravdivějšího skutkového stavu.²⁸⁵

V systému tvrzení a vysvětlení hrál hlavní roli požadavek určitosti tvrzení a vysvětlení stran. O dostatečně určité tvrzení šlo tehdy, aby mohla být konkrétně vymezena vysvětlovací povinnost odpůrce.²⁸⁶ K neurčitým, paušálním či příliš obecným tvrzením soud přihlížet neměl, tudíž k nim neměl vést ani dokazování. Pokud strana takto neurčitě uvedla některou z rozhodných skutečností, neunesla vůči ní břemeno tvrzení.²⁸⁷ To samé platilo i pro navrhování důkazních prostředků, kdy z návrhu na provedení mělo být zřejmé, jaká skutečnost má být provedením důkazního prostředku prokázána.²⁸⁸

Míra úplnosti a určitosti se během řízení lišila. K tomu, aby šlo o bezvadnou žalobu, která nepotřebovala opravit, postačovala nižší míra než pro vyhovění žalobě.²⁸⁹ Pokud žalobce splnil podmínky pro bezvadnou žalobu, pozornost se otočila na žalovaného.²⁹⁰ Ten mohl reagovat na

²⁸³ Například instituty koncentrace, poučovací povinnosti a vysvětlovací povinnosti, doznání, určitosti skutkových tvrzení, jejich pravdivosti, poučovací, dotazovací a vysvětlovací povinnosti soudu.

²⁸⁴ Macur se v označení účastníků vrátil k původnímu označení "strany".

²⁸⁵ Macur, *Význam shodných tvrzení*, s. 50-51. Macur tamtéž, s. 52, uvádí, že právě protichůdné postavení stran mělo význam pro vázanost soudu doznánými skutečnostmi. Pokud strana souhlasila nebo alespoň nepopírala určité tvrzení protistrany, šlo pravděpodobně o pravdivé tvrzení. Soud nicméně nebyl doznáním vázán v případě, kdy doznané skutečnosti odporovaly obecně uznávaným zkušenostním větám, skutečností obecně známým či skutečností známým soudu z jeho úřední činnosti, či kogentním normám. Macur, Josef. *Povinnost pravdivosti a její legislativní úprava v civilním soudním řádu*. Právní rozhledy, s. 173.

²⁸⁶ Macur, Josef. *Břemeno substancování v civilním soudním řízení*. Bulletin advokacie, s. 10-11. Jinak řečeno, o dostatečně určité tvrzení šlo tehdy, pokud by výsledek dokazování mohl potvrdit nebo vyvrátit existenci tvrzené skutečnosti. Macur, *Substancování skutkových přednesů stran v civilním soudním řízení*. Právní rozhledy, s. 434.

²⁸⁷ Chybějící skutečnost mohla vyplýnout i z průběhu řízení, případně mohlo jít o skutečnost, kterou soud zjistil při své úřední činnosti. Pokud vyšla nová skutečnost z průběhu řízení, měla ji strana vzít za své a případně rozvést. Macur, Josef. *Zásada projednávací v civilním soudním řízení*, s. 111. Macur, *Substancování skutkových přednesů*, s. 436.

²⁸⁸ Macur, *Substancování skutkových přednesů*, s. 434. Macur, Josef. *K problematice určitosti důkazních návrhů v civilním soudním řízení*. Bulletin advokacie, s. 19-30.

²⁸⁹ Zatímco podmínky pro bezvadnou žalobu měla strana splnit již před nařízením ústního jednání, na splnění požadavků pro vyhovění návrhu měla čas až do konce posledního ústního jednání, samozřejmě s ohledem na výjimky podle koncentrační zásady. K nim ještě dále v textu.

²⁹⁰ Subjektivní konkrétní břemeno tvrzení se v tomto případě přesunulo na žalovaného. Pokud žalovaný popřel tvrzení žalobce, vrátilo se břemeno na stranu žalobce a pokud byl přednes žalobce dostatečně určitý, soud přešel k dokazování. K důkaznímu břemenu a břemenu tvrzení a jejich přesouvání jako kyvadla Macur, Josef. *Dělení důkazního břemena v civilním soudním sporu*, s. 8-10.

tvrzení žalobce několika způsoby²⁹¹; buď tvrzení popřel, nebo je doznal, nebo zůstal pasivní.²⁹² V případě pasivity žalovaného měl soud na návrh žalobce vydat rozsudek pro zmeškání²⁹³, jinak tyto skutečnosti považoval za doznané a neprováděl k nim proto dokazování. Oproti původnímu Kleinovu modelu a ostatním autorům devadesátých let se tak po vzoru německého procesu²⁹⁴ měly dokazovat pouze ty skutečnosti, které strana výslovně popírala.²⁹⁵

Pokud žalovaný tvrzení popřel, spočíval další postup na tom, jak určitá byla tvrzení žalobce. Míra určitosti popření totiž měla odpovídat míře určitosti tvrzení. Pokud žalobce uvedl vágní neurčitá tvrzení, stačilo žalovanému tyto skutečnosti pouze popřít.²⁹⁶ V případě dostatečně určitých tvrzení pro vyhovění žalobě postačovalo pouhé popření tehdy, pokud nešlo o skutečnosti, které žalovaný sám vnímal, nebo které souvisely s jeho jednáním.²⁹⁷ Jinak řečeno, pouhé popření postačovalo v případě, kdy žalovaný uvedl, že se skutkového děje tvrzeného žalobcem vůbec neúčastnil ani o nich neměl informace, a dosavadní průběh řízení jeho tvrzení nevyvracel. Pokud o takovou situaci nešlo, měl žalovaný povinnost vysvětlit, co se podle něj v daném případě stalo a v čem jsou tvrzení žalobce chybná.²⁹⁸ Nedostatečně určité vysvětlení měl soud pominout a tvrzení žalobce považovat za doznaná.²⁹⁹ To samé obráceně platilo v případě, kdy žalovaný vznesl protinormu nebo vzájemnou žalobu. Z výsledků tvrzení a popírání pak vyplynul program dokazování. Ani Macurův názor však v otázce popírání nebyl jednoznačný.³⁰⁰

Příklad: Žalobce tvrdil, že se žalovaným uzavřel určitého dne na určitém místě kupní smlouvu, jejímž předmětem byla koupě automobilu ve výši 50 000 Kč. Pokud žalovaný popřel, že se žalobcem žádnou kupní smlouvu neuzavřel, měl zároveň vysvětlit, zda se se žalobcem toho dne sešel a případně zda s ním jednal o koupi automobilu. Pokud by

²⁹¹ Mezi další možnosti patřilo uznání nároku, uplatnění procesních námitek či uvedení protinormy. Pro vztah tvrzení a vysvětlení jsou však důležité zejména dále uvedené možnosti.

²⁹² Stejně rozdělení popisuje i Hlavsa, Petr. In: Winterová, Alena. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*, s. 348. Ani on, ani další autoři však další průběh procesu nerozvádí.

²⁹³ V takovém případě ale musela míra úplnosti a určitosti žaloby naplňovat míru určitosti pro vyhovění žalobě; bezvadná žaloba pro vydání rozsudku pro zmeškání nestačila. Macur, *Substancování skutkových přednesů*, s. 434.

²⁹⁴ Macur sám uvádí rozdíl mezi rakouskou a německou úpravou v práci *Zásada projednací v civilním soudním řízení*, s. 98 a 105.

²⁹⁵ Macur, *Substancování skutkových přednesů*, s. 438: „Co není výslovně popřeno, lze považovat za pravdivé.“

²⁹⁶ Macur, *Zásada projednací*, s. 139.

²⁹⁷ Tamtéž.

²⁹⁸ Podle Macura, tamtéž, šlo například o situaci, kdy měl žalobcem tvrzený skutkový průběh více alternativ, nebo v případě tvrzení o určité částce či množství, pokud žalovaný popíral jen výši určité částky či množství.

²⁹⁹ Macur, *Substancování skutkových přednesů*, s. 433

³⁰⁰ V *Zásadě projednací*, s. 185-186, podle Macura postačovalo k provedení dokazování pouze to, aby žalovaný popřel tvrzení žalobce bez potřeby vysvětlení. Dokazovat soud tvrzenou skutečnost nemusel pouze tehdy, pokud skutečnost prokazovala obecná zkušenostní věta. Proti tomuto názoru a pro názor vyslovený v knize dříve a také v článku *Substancování skutkových přednesů* se Macur znovu přihlásil v článku *Břemeno substancování*, s. 11.

žalovaný rozporoval pouze výši kupní ceny automobilu, měl zároveň uvést, kolik kupní cena podle jeho názoru činila.³⁰¹

Z pravidla, podle kterého měla míra určitosti popření odpovídat míře určitosti tvrzení, existovalo několik výjimek. Vedle snížení nebo naopak zvýšení míry určitosti v konkrétním případě³⁰² ještě existovala výjimka v podobě informačního deficitu strany zatížené důkazním břemenem. K němu došlo v případě, kdy jedna ze stran nemohla skutečnosti uvést vůbec nebo je dostatečně konkretizovat, protože neměla dostatečné informace o skutkovém ději a ani neměla reálnou možnost je získat.³⁰³ Problém informačního deficitu měl vyřešit institut vyšetřovacího důkazu, který spočíval v provedení důkazního prostředku nikoliv za účelem prokázání konkrétních skutečností, nýbrž k obstarání informací o nich. Vyšetřovací důkaz měl soud připustit pouze tehdy, pokud z návrhu na provedení důkazního prostředku vyplýval dostatečně pravděpodobný závěr, že se provedením důkazního prostředku chybějící skutečnosti objasní. Jinak řečeno, soud měl odmítnout jen takový návrh na provedení důkazního prostředku, ze kterého vyplývalo, že strana ani rámcově neznala, co se ve skutečnosti odehrálo.³⁰⁴ Vyšetřovací důkaz tak sloužil k vyrovnání postavení stran, jejichž nerovnost³⁰⁵ vznikla informačním deficitem jedné z nich.

Zvláštní druh vyšetřovacího důkazu pak představovala vysvětlovací povinnost strany nezatížené důkazním břemenem.³⁰⁶ Pokud mohla strana bez obtíží sdělit informace, které potřeboval odpůrce pro upřesnění svých obecných tvrzení a které odpůrce nemohl jinak získat, měla je strana odpůrci sdělit. Pokud je strana sdělit odmítla nebo o nich zalhala, měl soud tuto skutečnost zahrnout do svého konečného hodnocení jako důležitý důkaz pro pravdivost tvrzení odpůrce.³⁰⁷

Příklad: O vyšetřovací důkaz šlo v případě, že žalobce navrhl výslech svědků, kteří se účastnili dopravní nehody a mohli její průběh popsat.³⁰⁸ Žalobce však jména svědků

³⁰¹ Macur, *Břemeno substancování*, s. 11 uvádí, že to samé platilo i v případě negativních skutečností; žalovaný věřitel se měl vyjádřit k tomu, že nepřijal nabízené plnění. Žalobce ale nejdříve musel uvést den a místo, kde žalovanému nabízel plnění. Dále též Macur, *Břemeno substancování*, s. 12.

³⁰² Macur, *Břemeno substancování*, s. 15-19.

³⁰³ Macur, Josef. *Kompensace informačního deficitu procesní strany v civilním soudním sporu*, s. 97, a. *Vyšetřovací důkaz v civilním soudním řízení*. Právní rozhledy, s. 46-51.

³⁰⁴ Soud neposuzoval věrohodnost tvrzení strany, nýbrž opodstatněnost jejího návrhu, tj. zda byl její důkazní návrh způsobilý rozšířit okruh informací o skutečnostech důležitých pro posouzení věci. Macur, *K problematice určitosti důkazních návrhů*, s. 25-27.

³⁰⁵ Macur aplikoval princip rovnosti i na případ výslechu strany a jejího souhlasu k výslechu. Podle Macura nepotřeboval soud k nařízení výslechu strany jejího souhlasu, pokud jedna ze stran o prokázání určitých skutečností věděla pouze to, že tyto skutečnosti věděla protistrana. Macur, Josef. *Důkaz výslechem účastníka v civilním soudním řízení*. Časopis pro právní vědu, s. 362.

³⁰⁶ Macur, Josef. *Vysvětlovací povinnost strany nezatížené důkazním břemenem v civilním soudním řízení*. Právní rozhledy, s. 200-205.

³⁰⁷ Macur, *Kompensace informačního deficitu*, s. 182-183.

³⁰⁸ Macur, *Vysvětlovací povinnost strany*, s. 202.

neznal, nicméně je znal žalovaný. Žalovaný měl v tom případě vysvětlovací povinnost k poskytnutí údajů o svědcích.³⁰⁹

Motivovat strany k včasnému uvádění skutečností a důkazních prostředků neměly pouze subjektivní břemena důkazní a tvrzení, nýbrž i další procesní instituty. Rozsudek pro zmeškání měl soud vydat po vzoru rakouském i v případě zmeškání odpovědi žalovaným a zmeškání prvního jednání žalobcem. Kromě toho prosazoval Macur koncentraci řízení; za účelem urychlení řízení mohl soud odmítnout skutečnosti a důkazní prostředky, které strany uvedly po uplynutí lhůty. Odmítnout však mohl pouze ty skutečnosti a důkazní návrhy, které byly způsobilé protáhnout řízení³¹⁰, a jejichž opožděný přednes zavinila sama strana. Soud měla respektovat vývoj sporu a umožnit stranám na vývoj reagovat, proto soud neměl odmítnout ani opožděné skutečnosti, pokud byly významné pro disponování s předmětem řízení.³¹¹

Činnost soudu měla podpůrnou povahu a spočívala v péči soudu o to, aby byl skutkový stav opravdu pravdivý, úplný a určitý.³¹² Oproti ostatním autorům Macur znovu vycházel z ústního jednání jako debaty mezi soudem a stranami.³¹³ Soud měl se stranami prodiskutovat případ po skutkové i právní stránce, neměl se bát stranám sdělit svůj odchylný právní názor. Celkově měl postupovat tak, aby byl jeho postup předvídatelný. Neměl však strany navádět k učinění nových útoků a obran. Soud neměl strany ani poučovat o změně žaloby, ledaže z celkového obsahu podání stran vyplývalo, že se strany domáhají jiného plnění či vycházejí z jiného právního posouzení, než ze kterého vycházel soud.³¹⁴ Měl tak respektovat cíl stranami sledovaný.³¹⁵

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ O relativní průtahy šlo tehdy, kdy by soud po odmítnutí skutečností či důkazních prostředků pokračoval v řízení a nevynesl by konečné rozhodnutí. Macur, Josef. *K problematice urychlování civilního soudního řízení*. Právní rozhledy, s. 128-129.

³¹¹ Účastník tak mohl i po uplynutí lhůty učinit změnu žaloby včetně doplnění skutečností a důkazních prostředků. Totéž platilo pro uplatnění vzájemné žaloby či námitek a vyjádření k dispozičním úkonům.

³¹² Viz výše citovaná pasáž z Macur, *Význam shodných tvrzení*, s. 50-51. Zákonodárce měl legislativně zajistit a soud v řízení provádět, aby strany mohly nést v řízení procesní odpovědnost a aby jedna z nich nezneužívala řízení uváděním lživých skutečností. Macur, *Povinnost pravdivosti a její legislativní úprava*, s. 173.

³¹³ Macur, Josef. *Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti soudu v civilním soudním řízení*. Právní rozhledy, s. 597-602. Rozdíl nespočíval ve výčtu nástrojů, protože vysvětlovací a poučovací pravomoci byly obsaženy v občanském soudním řádu a o dotazovací pravomoci se zmiňovali i jiní autoři.

³¹⁴ Podle Macura, *Zásada projednací*, s. 162, měl soud stranám sdělit svůj odchylný právní názor, například o náhradě škody a bezdůvodném obohacení.

³¹⁵ Macur, *Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti*, s. 599. Macur, *Zásada projednací*, s. 165: „Poučovací povinnost nemůže překročit předmět sporu, stanovený procesní stranou.“

4.4 Stav ve dvacátém prvním století jako výsledek devadesátých let

4.4.1 Novela č. 30/2000 Sb.

Mezi Macurovou představou projednací zásady a dosavadním zněním občanského soudního řádu existovaly značné rozdíly. Do určité míry tento rozdíl smazala novela občanského soudního řádu č. 30/2000 Sb., vypracovaná podle názorů autorů Beckovského komentáře³¹⁶, která vytyčila základní obrysy, ze kterých vychází celková úprava občanského soudního řádu dodnes, a to včetně projednací zásady.

Novela vycházela z několika témat. První z nich představovalo urychlení procesu. Žalovaný byl nově nucen k odpovědi na žalobu a vylíčení rozhodných skutečností a podání důkazních prostředků pod hrozbou vydání rozsudku pro uznání.³¹⁷ Pokud řízení postoupilo do fáze ústního jednání, mohli účastníci až na výjimky uvádět skutečnosti a navrhnout důkazní prostředky nejpozději do konce prvního jednání, případně do uplynutí prekluzivní lhůty stanovené soudem. Zákonná koncentrace se vztahovala pouze na výslovně uvedená řízení, soudcovská pak na všechna ostatní.³¹⁸ Na koncentraci řízení pak navazoval institut neúplné apelace, zakazující uvádění nových skutečností a důkazních prostředků v odvolacím řízení, i zde až na výjimky.³¹⁹

Kromě urychlení procesu přinesla novela povinnost komunikace mezi soudem a účastníky. Soud měl účastníky upozorňovat na nedostatky v jejich návrzích, ať už nedostatky v uvedených skutečnostech nebo důkazních prostředcích.³²⁰ Vytýkanou nepředvídatelnost v právním hodnocení soudu pak měla odstraňovat povinnost soudu poučit účastníka o odchýlném právním názoru, ze kterého soud vycházel.³²¹ Poučovat měl soud účastníky i o koncentraci řízení a neúplné apelaci.³²²

Ačkoliv novela vrátila do občanského soudního řádu skoro všechny instituty známé z rakouského modelu, z důvodové zprávy a zákonné úpravy jednotlivých institutů je zřejmé, že neznamenal přihlášení se k Macurovým myšlenkám. Občanský soudní řád nijak nerozvedl vzájemný vztah stran a povinnosti z něj vyplývající. Povinnost vyjádřit se k tvrzením protivníka zůstala výše zmiňovaná kvalifikovaná výzva, kterou však soud nemohl vydat ve všech případech.³²³

³¹⁶ Znění novely v otázkách projednací zásady kopíruje názory Bureše a Drápala v článku *Novelizovat ještě jednou občanský soudní řád?* Právní rozhledy, s. 105-114.

³¹⁷ § 114b.

³¹⁸ § 118b a § 118c.

³¹⁹ § 205a.

³²⁰ § 118a odst. 1 a 3.

³²¹ § 118a odst. 2. I citovaná pasáž v komentáři od Bureše a Drápala se změnila ve vydání 2001, kde je nově na s. 422 uvedeno: „*Dokazování z aktivity soudu se naproti tomu zásadně neuplatní tam, kde účastník, vycházející z mylného právního posouzení věci, navrhuje důkazy, které jsou irelevantní z hlediska konstrukce skutkové podstaty právní normy, která má být správně použita. Zde soud postupuje podle § 118a odst. 2...*“

³²² § 119a.

³²³ § 114b.

Další postup v procesu zůstal nezměněn, a to včetně rozlišování mezi shodnými, až na výjimky nedokazovanými tvrzeními, a tvrzeními ostatními.³²⁴ Skutečnosti, které odpůrce výslovně nedoznal, byly nadále dokazovány.

Totéž platilo i pro roli poučovací povinnosti a koncentraci řízení. V platnosti totiž nadále zůstal paragraf o obecné poučovací povinnosti, jejímž projevem pak byly poučovací povinnosti speciální. Soud tak měl účastníky nadále poučovat pouze o jejich procesních právech a povinnostech; svůj právní názor neměl účastníkům sdělovat ani v případě odchylného právního názoru.³²⁵ Soud měl zároveň účastníky poučovat o odchylném právním názoru pouze tehdy, pokud od účastníků vyžadoval nové skutečnosti či důkazní prostředky. Co se týče koncentrace řízení, Macur kritizoval nemožnost stran doplnit skutečnosti při změně petitu.³²⁶ Odmítnutí rozdělení průtahů na relativní považoval za rozporné s právem na právní slyšení.³²⁷

4.4.2 Současný stav doktríny a judikatury

Rámec debaty o podobě projednací zásady a sporného řízení obecně v České republice ve dvacátém prvním století se pohybuje mezi idejemi vyplývajícími z novely č. 30/2000 Sb. a Macurovou představou o návratu k rakouskému modelu.³²⁸ Na Macurovy myšlenky navázali další autoři ať už výslovným přihlášením k přijetí rakouského předpisu³²⁹, nebo pracemi zabývajícími se jednotlivými procesními instituty, ve kterých vychází z Macurových úvah a ve kterých konfrontují českou úpravu s úpravou rakouskou či německou.³³⁰ Výsledkem činnosti některých z těchto autorů je Věcný záměr Civilního řádu soudního.³³¹ Vedle nich stojí část doktríny, která v úpravě některých

³²⁴ § 120 odst. 4, od novely č. 293/2013 Sb. jde o § 120 odst. 3.

³²⁵ Důvodová zpráva k novele č. 30/2000 Sb. ve vztahu k § 118a uvádí: „Vesměs se jedná o poučení o procesních povinnostech [...] Podle uvedených ustanovení účastníci nebudou přímo poučováni o hmotném právu; to platí i o poučovací povinnosti podle § 118a odst. 2, při níž možnost jiného posouzení věci po právní stránce než podle účastnickova právního názoru je jen důvodem (pohnutkou či motivem), pro který je soud povinen účastníka poučit o povinnosti doplnit vylíčení rozhodných skutečností, který však soud účastníkovi nesděluje.“

³²⁶ Macur, *K problematice urychlování civilního soudního řízení*, s. 128-129.

³²⁷ Macur, Josef. *Koncentrace řízení a procesní prekluzivní lhůty podle novely občanského soudního řádu č. 30/2000 Sb.*. Bulletin advokacie, s. 15:., *Odmítnutí opožděných přednesů a návrhů z penálních důvodů nemá žádné zákonné opodstatnění a je v rozporu se základním procesním právem strany na právní slyšení.*“

³²⁸ To samé platí i pro další novelizace občanského soudního řádu. Směrem k Macurově pojetí se vydala novela č. 59/2005 Sb. s povinností soudu sdělit účastníkům při pokusu o smír relevantní hmotněprávní úpravu (§ 99 odst. 1) a před prvním jednáním výsledky přípravy, včetně rozdělení skutečností na shodné a sporné (§ 118 odst. 2). Na ideje novely č. 30/2000 Sb. a devadesátých let naopak navazuje zejména novela č. 7/2009 Sb., která rozšířila zákonnou koncentraci na všechny případy.

³²⁹ Zoulík, František a Dvořák, Bohumil. *K vývoji a perspektivám českého civilního procesu*. Právní fórum. 2009, s. 1-5. Lavický, Petr a Dvořák, Bohumil. *Pro futuro*. Právní rozhledy s. 153-159.

³³⁰ Pulkrábek, Zdeněk. *Zákaz překvapivého rozhodnutí: Bud' – anebo*. Právní rozhledy, s. 381-388. Lavická, Petra. *Komparativní pohled na materiální vedení řízení s důrazem na vymezení poučovací povinnosti*. Časopis pro právní vědu a praxi, s. 275-284. Coufalík, Petr. *Shodná tvrzení účastníků řízení*. Časopis pro právní vědu a praxi, s. 214-223. Lavický, Petr a kolektiv. *Moderní civilní proces*. Petrov Křiváčková, Jana. *Materiální vedení sporu jako „nový“ prvek civilního sporného řízení*. In: Dvořák, Jan a Macková, Alena. *Pocta Aleně Winterové k 80. narozeninám*, s. 289-304.

³³¹ Jehož autory jsou Alena Winterová, Eva Dobrovolná, Bohumil Dvořák, Petr Lavický a Zdeněk Pulkrábek.

institutů souhlasí s Macurovým modelem³³², jindy zase s myšlenkami obsaženými v novele č. 30/2000 Sb., případně je dále rozvíjí.³³³ Svě odchylné názory zakládají na idejích rovnosti a odpovědnosti stran, případně i rychlosti řízení. Do debaty pak vstupují i soudy, vykládající rozhodná ustanovení. Důležitou roli hraje právo na spravedlivý proces, jehož složkou je i předvídatelnost postupu soudu.

V tomto rámci se pohybuje i výklad občanského soudního řádu. V otázce poučení setrvává část doktríny a judikatury nadále na oddělení hmotněprávního a procesního poučení.³³⁴ Další autoři a rozhodnutí prosazují aplikaci § 118a pouze pro případ potřeby doplnění dalších skutečností a důkazních prostředků.³³⁵ Jiní autoři a rozhodnutí takové dělení odmítají³³⁶, soud by měl svůj odchylný právní názor stranám sdělovat nejen v případě potřeby doplnit skutkový stav, nýbrž i tehdy, pokud je skutkový stav dostatečný, avšak účastník s odchylným právním názorem nepočítal či jej přehlédl³³⁷, případně by měl soud stranám sdělovat právní názor vždy v určitých fázích řízení.³³⁸

³³² Do hlavního proudu doktríny a judikatury se zapracoval Macurem prosazovaný institut vysvětlovací povinnosti stranou nezatíženě důkazním břemenem. Jeho existenci uznávají Hromada, Miroslav. Komentář k § 127. In: Svoboda, Karel a kolektiv. *Občanský soudní řád: komentář*, s. 526. Jirsa, Jaromír. Komentář k § 128. In: Jirsa, Jaromír a kolektiv. *Občanské soudní řízení: soudcovský komentář*, II. kniha, s. 349. Taktéž i nálezy Ústavního soudu ze dne 12. července 2008, sp. zn. I. ÚS 1919/08, nálezy Ústavního soudu ze dne 2. února 2010, sp. zn. II. ÚS 3280/2009, rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 16. prosince 2011, sp. zn. 22 Cdo 883/2010. Od roku 2008 se začínají v souvislosti s vysvětlovací povinností objevovat citace na Macurovo dílo Kompenzace informačního deficitu procesní strany v civilním soudním sporu. Věcný záměr po vzoru ČRS vrací do úpravy dotazovací právo stran, body 152 a 153.

³³³ Někteří autoři zároveň v průběhu času změnili své názory.

³³⁴ Nykodým, Jiří. *Novela občanského soudního řádu*. Bulletin advokacie, s. 10-23., David, Ludvík. *Poznámky k poučení účastníků soudem podle § 118a odst. 1,2 OSŘ*. Právní praxe, s. 625-634. Horák, Pavel a Hromada, Miroslav. *Poučovací povinnost soudu I. stupně v nalézacím řízení sporném*. Právní rozhledy, s. 487-494. Vrcha, Pavel. *K otázce přiznání peněžitého plnění z jiného právního důvodu (např. z bezdůvodového obohacení), než který byl žalobou (skrze tvrzené skutečnosti) uplatněn (např. z uzavřené smlouvy)*. Bulletin advokacie, s. 16-24. Bureš, Jaroslav. Komentář k § 118a. In: Drápal, Ljubomír a kolektiv. *Občanský soudní řád: komentář*, 2009, s. 830. Křiváčková, Jana. *Předvídatelnost soudního rozhodování v civilním soudním řízení – srovnání české, slovenské a německé právní úpravy*. Právní rozhledy, s. 839. Také nálezy Ústavního soudu ze dne 18. března 2010, sp. zn. III. ÚS 2809/09-2, nálezy Ústavního soudu ze dne 21. dubna 2011, sp. zn. II. ÚS 2804/10 či usnesení Ústavního soudu ze dne 31. srpna 2018, sp. zn. IV. ÚS 533/18.

³³⁵ Svoboda, Karel. *Aktuální otázky poučovací povinnosti soudu a koncentrace*. Soudní rozhledy, s. 312, omezuje povinnost soudu sdělit stranám svůj právní názor pouze na aplikaci norem s relativně neurčitým obsahem. Jirsa, komentář k § 5. In: Jirsa, *Občanské soudní řízení: soudcovský komentář*, I. kniha, s. 35-37. Taktéž i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. června 2010, sp. zn. 23 Cdo 721/2008, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. ledna 2011, sp. zn. 26 Cdo 592/2010 či rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. května 2011, sp. zn. 28 Cdo 4668/2009.

³³⁶ Kromě rozhodnutí uvedených v poznámce níže i nálezy Ústavního soudu ze dne 22. září 2015, sp. zn. I. ÚS 4004/14, bod 31, či nálezy Ústavního soudu ze dne 29. března 2018, sp. zn. I. ÚS 4093/17.

³³⁷ Dvořáček, Dan a Vašíček, Milan. „*Překvapivé právní hodnocení*“ ve světle zásady kontradiktornosti. Právní rozhledy, s. 221 - 224. Lavický, Petr a Macková, Alena. Komentář k § 6. In: David, Ludvík a kolektiv. *Občanský soudní řád: komentář*, s. 26-30. Hromada, Miroslav. *Poučovací povinnost v civilním procesu*, s. 16-17. Pulkrábek, *Zákaz překvapivého rozhodnutí*, s. 385. Petrov Křiváčková, *Materiální vedení sporu*, s. 304. Taktéž i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. března 2010, sp. zn. 32 Cdo 1019/2009, nálezy Ústavního soudu ze dne 12. dubna 2016, sp. zn. IV. ÚS 3035/15 či nálezy Ústavního soudu ze dne 10. srpna 2017, sp. zn. I. ÚS 615/17.

³³⁸ Svoboda, Karel. *Hmotněprávní poučovací povinnost soudu - mýtus nebo realita?* Právní fórum, s. 47: „*Zcela jistě však je třeba předběžný hmotněprávní náhled soudu nastínit stranám na samém počátku řízení, nejpozději před zahájením prvního jednání ve věci (§ 99 odst. 1 o. s. ř.). Tentýž postup je soud povinen zopakovat těsně předtím, než ukončí dokazování (§ 119a odst. 1 o. s. ř.)*.“ To samé i Svoboda, Karel. *Chceme legální nebo arbitrární pořádek?*

Dalším příkladem jsou instituty k urychlování řízení. Názory se liší v rozsahu, ve kterém by měla být vydávána kvalifikovaná výzva, od jejího restriktivního používání³³⁹ po užití ve všech případech³⁴⁰, případně kromě případů skutkově jednoduchých³⁴¹. Rozpory panují i v pojetí koncentrace řízení, která od novely č. 7/2009 Sb. existuje pouze v zákonné podobě. Někteří autoři současnou podobu koncentrace kritizují, neboť účastníkům neumožňuje reagovat na průběh řízení včetně uplatňování nových obran a útoků.³⁴² Ke zmírnění důsledků zákonné úpravy koncentrace se přihlásila i judikatura.³⁴³ Ostatní autoři vidí současný stopstav po prvním jednání s dodatečnými výjimkami za dostatečný³⁴⁴, ideálně by jej ještě přesunuli do fáze po přípravném jednání.³⁴⁵

Soudní rozhledy, s. 354-355. Také nález Ústavního soudu ze dne 19. ledna 2016, sp. zn. III. ÚS 2018/15, bod 26.

³³⁹ Hudková, Barbora. *Fikce uznání nároku žalovaným: K nálezu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 13/15*. Právní rozhledy, s. 838. Autorka v práci cituje několik nálezů Ústavního soudu, podle kterých má být k vydání kvalifikované výzvy přistupováno restriktivně. Svoboda, Karel. *K možností urychlení obchodního sporu prostřednictvím tzv. kvalifikované výzvy k vyjádření (§ 114b OSŘ)*. Obchodněprávní revue, s. 280 Lavický, Zmeškání účastníka a fikce dispozičních procesních úkonů. Právní forum, s. 405.

³⁴⁰ Stavělík, Petr. *Paradoxní důsledky současného pojetí aplikace § 114b OSŘ*. Právní rozhledy, s. 291. Jirsa, Jaromír. *Souhrnná novela občanského soudního řádu - příležitost ke změně*. Právní rozhledy, s. 205. Totéž i rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. srpna 2008, sp. zn. 21 Cdo 3597/2007.

³⁴¹ Derka, Ladislav. *Poznámka k § 114b OSŘ*. Soudní rozhledy, s. 367-369. Mikulcová, Lenka. *Nesporná tvrzení v civilním soudním řízení*. Právní rozhledy, s. 506. K tomuto názoru se přiklání i Věcný záměr, body 113 a 255.

³⁴² Svoboda, Karel. *Proč nefungují české koncentrace?*. Právní rozhledy, s. 776-778, Hamuláková, *Zásada koncentrace řízení*, s. 112 a 116. Ištváněk, Komentář k § 118b. In: David, *Občanský soudní řád: komentář*, s. 343. Chalupa, Radim. *Nezdařenou koncentrací do slepé uličky civilního procesu*. Právník, s. 597-600.

³⁴³ Instruktivním je zejména rozsudek velkého senátu občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 4. září 2013, sp. zn. 31 Cdo 4616/2010 (R 98/2013), podle kterého dochází ke koncentraci řízení až tehdy, pokud byly provedeny „*takové úkony, které je soud povinen při jednání provést dříve, než přistoupí k dokazování (k provádění důkazů) o věci samé*“, bez ohledu na to, zda k nim došlo na prvním či dalším jednání. Koncentrace se zároveň podle tohoto rozsudku nevztahuje na skutečnosti a důkazní prostředky, kterými strana popírá rozhodné skutečnosti tvrzené protistranou.

³⁴⁴ Jirsa, Komentář k § 118b. In: Jirsa, *Občanské soudní řízení: soudcovský komentář*, II. kniha, s. 283. Bureš, Jaroslav. *Úprava koncentrace řízení v občanském soudním řádu účinná od 1. 7. 2009*. Bulletin advokacie. s. 27-32.

³⁴⁵ Jirsa, Jaromír. *Perspektivy českého civilního procesu*. Právní rozhledy, s. 430. Hromada, *Poučovací povinnost*, s. 87.

5. Závěr

Odpověď na první otázku, a to zda se ve všech třech obdobích udržel původní záměr autorů jednotlivých koncepcí, je záporná. V případě československého procesu do roku 1948 přetrval v části doktríny a judikatury odpor ke skutečnostem, které vzešly z jiných zdrojů než od stran. V tomto ohledu se tak autoři a rozhodnutí přiklonili k pojetí ovládající devatenácté století, které se Klein snažil překonat. Nicméně v postavení soudu a stran a jejich vztahu v podobě skutkové a právní debaty se doktrína a judikatura s názory Kleina shodla. Podstatně větší rozkol nastal mezi dvěma přístupy socialistického procesu, které opanovaly první, respektive druhou polovinu trvání režimu. Obě koncepce se rozdělily v pohledu na procesní odpovědnost stran a její (ne)nahrazení činností soudu.³⁴⁶ Rozkol doktríny a judikatury v letech devadesátých pak spočíval v odlišném přístupu k vázanosti soudu právem sledovaným stranami. Vedle nich zároveň vystupuje Macur s odlišným přístupem ke vztahu stran navzájem a vztahu stran vůči soudu. Právě rozdíl mezi Macurovým pojetím a pojetím vycházejícím z myšlenek zejména autorů Beckovského komentáře z devadesátých let, které byly do občanského soudního řádu zakotveny novelou č. 30/2000 Sb., slouží jako rámec debaty pro současnou doktrínu a judikaturu.

Co se týče další otázky, zda jednotlivé koncepce spojuje nějaký prvek, který by přetrval po celé století, je v případě vztahu soudu a stran při objasňování skutkového stavu záporná. V případě socialistické koncepce dominující v judikatuře a doktríně první poloviny trvání režimu dokonce nelze hovořit o zásadě projednací, neboť si v případě nečinnosti nebo neschopnosti účastníků měl potřebné skutečnosti obstarat soud. Procesní aktivita a odpovědnost účastníků za obstarání skutkového stavu projevující se v subjektivním břemenu tvrzení a důkazním v tomto pojetí ustoupila potřebě zjistit skutečný stav věci. Ačkoliv se tak socialistický proces s rakouským modelem shoduje na kritice projednací zásady v devatenáctém století a snahou o dosažení co nejpravdivějšího a nejúplnějšího skutkového stavu, v provedení se od sebe značně odlišují.

Společné prvky lze nalézt mezi hlavním proudem doktríny druhé poloviny komunistického režimu a hlavním proudem doktríny a judikatury devadesátých let, ať už jde o prosazování procesní aktivity a odpovědnosti stran či omezení činnosti soudu pouze na přednesy stran a skutečnosti vyšlé v řízení najevo. Pojetí z devadesátých let navíc omezilo pomocnou roli soudu důrazem na procesní odpovědnost stran. Obě období se zároveň nevrací k rakouskému modelu založenému jednak na vzájemném vztahu stran a z něho vycházejících povinností, jednak na vztahu soudu a stran v

³⁴⁶ Tato změna časově odpovídá změně v myšlení socialistické doktríny a judikatury obecně, viz Kühn, *Aplikace práva soudcem*, s. 53-99. Z autorů se ke změně v pojetí projednací zásady vyjádřili Fiala a Štajgr. Zatímco první kritizoval původní pojetí socialistické projednací zásady, druhý uvedl, že změnil svůj původní názor. Zmínku o politických změnách či změnách v oblasti právní vědy však ani v jejich pracích nenalezneme.

podobě skutkové a právní debaty. Hlavním představitelem snažícím se o návrat k rakouskému modelu s výjimkou v podobě zostření doznání byl Macur, který se pro základní myšlenky Kleinovy koncepce vyslovil již v době socialismu.³⁴⁷ Oproti autorům, kteří zdůrazňují potřebu procesu založeného na procesní odpovědnosti stran a také jejich rovného postavení, které by příliš intenzivní činnost soudu mohla porušit, preferují příznivci rakouského modelu silnější postavení soudu.

Co se týče spojitostí v otázce vázanosti soudu právem sledovaným stranami, hlavní proud doktríny a judikatury od roku 1918 do devadesátých let kopíruje rakouský model, který s ohledem na zásadu *iura novit curia* soudu umožňoval případ právně posoudit odlišně od stran. Pokud se však názor soudu od stran odlišoval, měl soud strany o odchylném právním názoru poučit. V případě socialistického procesu se tato povinnost rozšířila i na poskytnutí návodu o uplatnění nových útoků a obran, které strany doposud ani nezamýšlely, ale ze skutkového stavu vyplývaly. Hlavní proud doktríny a judikatury devadesátých let právě ze strachu před naváděním stran přetrhl vztah mezi soudem a stranami v podobě poučovací povinnosti soudu. K tomu ještě někteří z nich prosazovali změnu pojetí předmětu řízení, což umožnilo soudu, pokud se pohyboval v rámci stranami vymezeného skutku, aby se od stranami sledovaného práva odchylně a svůj odchylný právní názor jim nesdělil. Takový postup byl pro strany nepředvídatelný a porušující dispoziční zásadu. Ani v tomto případě tak nedošlo mezi jednotlivými koncepcemi ke shodě. Novela č. 30/2000 Sb. tento problém odstranila. Rozdíl mezi názory příznivců rakouského modelu a novelou č. 30/2000 Sb. zůstávají v rozsahu případů, ve kterých má soud strany o svém odchylném právním názoru poučit.

³⁴⁷ Macur, *Občanské právo procesní v systému práva*, s. 252-253: „V odborné literatuře se princip kontradiktornosti v civilním procesu často bezprostředně spojuje s uplatněním zásady projednací. [...] Toto úzké juristické pojetí neumožňuje, jak se domníváme, plné pochopení principu kontradiktornosti v civilním procesu ani jeho rozlišení od zásady projednací. [...] Každý civilní proces je výrazem určité společenské aktivity, která umožňuje jeho „samovývoj“. Základní hybnou silou civilního procesu je aktivita účastníků řízení, jež je výrazem realizace jejich vlastních objektivních zájmů. [...] Strukturující účinky civilního procesu se projevují především v tom, že staví účastníky proti sobě tak, aby se pro dosažení cíle co nejvíce využil přizpůsobovací pohyb, představovaný činností samotných účastníků, přičemž - jak jsme již uvedli - chyby vyplývající z určité tendence na straně navrhovatele jsou korigovány opačnou tendencí na straně odpůrce. Právě tato činnost umožňuje vývoj celého procesu ke zjištění materiální pravdy, neboť vytváří podmínky k tomu, aby soud nebo jiný orgán řídil celý proces na „druhé úrovni“, tedy spíše určováním vnějších podmínek procesní činnosti účastníků.“ Totéž Stavínová, *Princip kontradiktornosti v občanském soudním řízení*. Socialistické soudnictvo, 1986, s. 24-26.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

Ke Kleinovu modelu

FRANCKEL, Otto. Ein Vorschlag für die Neugestaltung des Civilprozesses in Oesterreich. *Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart*. Vídeň: Alfred Hörder K. U. K. Hof- und Universitäts-Buchhandler, 1892, 19(1), 144-219.

FÜGER, Joachim a WESSELY, Josef: *Gerichtliches Verfahren in Streitsachen nach der österreichischen allgemeinen Gerichtsordnung vom 1. Mai 1781 unter Vergleichung mit der westgalizischen Gerichtsordnung vom 19. December 1796*. 8. vydání. Vídeň: Manz, 623 s.

GERTSCHER, Adalbert. Der Prozessgang vor den Gerichten nach dem Entwurfe der Zivilprozessordnung. *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*. Vídeň: Manz'schen k. u. k. Hof-Verlags und Universitäts-Buchhandlung, 1893, 44(39), 316-319.

HAHN, Karl a STEGEMANN, Eduard. *Die gesammten Materialien zu den Reichs-Justizgesetzen*. 2. díl. *Materialien zur Civilprozeßordnung*. Berlín: R v. Decker's Verlag, 1880, 880 s.

KATZ, Heinrich. *Das Urtheil im neuen österreichischen Civilprocesse: Systematische Darstellung des Processinstitutes des Urtheiles, mit besonderer Bedachtnahme auf die Bedürfnisse der Praxis*. Vídeň: Verlag von Carl Konegen, 1896, 128 s.

KLEIN, Franz. *Pro futuro: Betrachtungen über Probleme der Civilproceßreform in Österreich*. Vídeň: Franz Deuticke, 1891, 117 s.

KLEIN, Franz. *Die schuldhafte Parteihandlung. Eine Untersuchung aus dem Civilprocessrechte*. Vídeň, Toeplitz und Deuticke, 1885, 226 s.

KLEIN, Franz. *Vorlesungen über die Praxis des Civilprocesses*. Vídeň: Manz'schen k. u. k. Hof-Verlags, 1900, 297 s.

KLEIN, Franz. *Zeit- und Geistesströmungen im Prozesse*. Drážďany: Zahn und Faensch, 1902, 36 s.

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI, Rakouské. *Materialien zu den neuen österreichischen Civilprocessgesetzen. Herausgaben von k. k. Justizministerium*. 1. díl. Vídeň: Manz'schen k. u. k. Hof-Verlags und Universitäts-Buchhandlung, 1897, 1004 s.

NAVRÁTIL, František. Myšlenky o starém soudním řádu a o návrhu nového civilního řádu soudního. *Právník*. 1885, 24(1), 82-87. ISSN 0231-6625,

MENGER, Anton. *System des Oesterreichischen Civilprocessrechts in rechtsvergleichender Darstellung*. 1. díl. Vídeň: Alfred Hörder K. U. K. Hof- und Universitäts-Buchhandler, 1876. 412 s.

POLLAK, Rudolf. Bemerkungen zum Entwurfe einer Civilprocessordnung für Oesterreich. *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*. Vídeň: Manz'schen k. u. k. Hof-Verlags und Universitäts-Buchhandlung, 1894, 45(32), 261-264.

POLLAK, Rudolf. Die Concentration der mündlichen Streitverhandlung. *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*. Vídeň: Manz'schen k. u. k. Hof-Verlags und Universitäts-Buchhandlung, 1900, 51(32), 257-261.

POLLAK, Rudolf. Zur Lehre von der Stoffsammlung im Erkenntnisverfahren des Civilprozesses. *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*. Vídeň: Manz'schen k. u. k. Hof-Verlags und Universitäts-Buchhandlung, 1901, 52(49), 393-398.

SCHIFFNER, Ludwig. *Systematisches Lehrbuch des österreichischen allgemeinen Civilrechtes*. Vídeň: Alfred Hörder K. U. K. Hof- und Universitäts-Buchhandler, 1882, 328 s.

SCHNEIDER, Konrad. *Ueber richterliche Ermittlung und Feststellung des Sachverhalts im Civilprozesse*. Lipsko: Verlag von Dunker und Humblot, 1888, 192 s.

SCHRUTKA VON RECHTENSTAMM, Emil. Dr. Franz Klein, Pro futuro. Betrachtungen über Probleme der Civilprozessreform in Oesterreich. Leipzig und Wien, F. Deuticke, 1891, 117 S. Separatabdruck aus "Juristische Blätter" aus den Jahren 1890 und 1891. *Zeitschrift für deutschen Civilprozess*. Berlín: Carl Heymanns Verlag, 1892, 17(1), 189-196.

SCHRUTKA VON RECHTENSTAMM, Emil. Ueber die Stellung des österreichischen Richters. Vídeň: Neue Freie Presse, 1900, 37(288), 1-6.

SCHRUTKA VON RECHTENSTAMM, Emil. *Über das Ius Novorum in der Berufungsinstanz*. Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1898, 58 s.

TRUTTER, Josef. Die österreichischen civilprozessualen Gesetzentwürfe. *Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart*. Vídeň: Alfred Hörder K. U. K. Hof- und Universitäts-Buchhandler, 1895, 22(1), 175-250.

ULLMANN, Dominik. *Das österreichische Zivilprozeßrecht*. 2. vydání. Praha, Lipsko: Tempsky, Freytag, 1887, 755 s.

VÁŽNÝ, Jan. Římský proces civilní. Praha: Melantrich, 1935, 125 s.

VON CANSTEIN, Raban Freiherr. *Der Zweck des Civilprocesses*. Graz: Leuschner und Lubensky's Universitäts-Buchhandlung, 1902, 26 s.

VON CANSTEIN, Raban Freiherr. *Die rationellen Grundlagen des Civilprocesses und deren Durchführung in den neuen Civilprozess-Gesetzentwürfen Oesterreichs und Deutschlands*. 1. díl. Vídeň: Manz'schen k. u. k. Hof-Verlags, 1877, 339 s.

VON CANSTEIN, Raban Freiherr. *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des oesterreichischen Civilprozessrechtes*. 2. díl. Berlín: Carl Heymanns Verlag, 1882, 958 s.

VON GÖNNER, Nikolaus Thaddäus. *Handbuch des deutschen gemeinen Processes: in einer ausführlichen Erörterung seiner wichtigsten Gegenstände*. 1. díl. Druhé rozšířené a zlepšené vydání. Erlangen: Johan Jacob Palm, 1804, 536 s.

WRANY, Eugen. Die Rechtsfindung nach dem neuen Österreichischen Civilprocesse. *Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung*. Vídeň: Manz'schen k. u. k. Hof-Verlags und Universitäts-Buchhandlung, 1897, 48(17), 129-133.

ZISTLER, Gustav. Systematische Uebersicht über die wichtigsten Bestimmungen der neuen Civilprozessgesetze. *Österreichsches Centralblatt für die juristische Praxis*. Vídeň: Moritz Perles, 1896, 13, 738-752.

K Česlovenskému pojetí do roku 1948

CERMAN, Jiří. Změna žalobního důvodu. *Právník*. 1940, 79(1), 481-492. ISSN 0231-6625.

CÍCHA, Václav. Skutkové zjištění a právní posouzení. *Soudcovské listy*. 1931, 12(1), 99-104.

DRÁPAL, Florian. Osnova civilního procesu. *Právník*. 1933, 73(1), 174-186. ISSN 0231-6625.

FIEDLER, Karel. *Dvě úvahy k novému řízení soudnímu*. Praha: B.A. Keil, 1900, 59 s.

HORA, Václav. *Civilní řád soudní na Slovensku*. Bratislava: Právnícká jednota na Slovensku, 1922, 130 s.

HORA, Václav. *Československé civilní právo procesní. I.-III. díl*. Reprint původního vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2010. ISBN 978-80-7357-540-3.

- LOŠAN, František. O důkazu ve sporech práva civilního. *Právník*. 1894, 33(1), 825-833. ISSN 0231-6625,
- MENOUŠEK, Antonín. Účel civilního procesu. *Právník*. 1902, 41(1), s. 845-855. ISSN 0231-6625,
- NÝDL, Bohumil. Stav ústavního projednávání vládního návrhu zákona o soudní příslušnosti a civilního řádu soudního. *Právní prakse*. 1937-1938, 2(8), 233-237.
- OTT, Emil. *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního. Díl II., Část zvláštní. Oddělení I. Řízení v I. instanci*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1898, 321 s.
- PUŽMAN, Josef. *Žaloby a žalobní petity*. Praha: Knihovna v Úvalech, 1933, 476 s.
- ŠTAJGR, František. *Důkazní břemeno v civilním soudním sporu*. Praha: Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1931, 121 s.
- ŠTAJGR, František. *Právo a skutečnosti v civilněprocesním revisním řízení*. Bratislava: Právnická fakulta University Komenského, 1933, 98 s.
- ŠTASTNÝ, Miroslav. *Civilní žaloba v právu československém*. Praha, Knihovna Sborníku věd právních a státních, 1934. 206 s.
- VOSMÍK, Čeněk. Nové povinnosti soudcovy podle § 182 v připravené osnově c. ř. s.. *Soudcovské listy*. 1934, 15(1), 195-196.

K socialistickému modelu

BEDRNA Karol a KRÁL, Štefan. Nový Občiansky súdny poriadok. *Právny Obzor: Teoreticky časopis pre otázky štátu a práva*. 1951, 34(1), 50-67. ISSN 0032-6984.

BOURA, Ferdinand. *Důkazní řízení podle občanského soudního řádu: sovětské řízení ve věcech občanskoprávních*. Praha: Orbis, 1951, 53 s.

BOURA, Ferdinand. Odvolání nebo sovětská kasace v civilním procesu? *Právník*. 1953, 92(5), 353-366. ISSN 0231-6625.

BOURA, Ferdinand a ŠTAJGR, František. *Prokurátor v občanském soudním řízení*. Praha: Orbis, 1955, 118 s.

BOURA, Ferdinand. *Socialistická zákonnost v civilním řízení*. In: BOURA, Ferdinand a kolektiv. *Sborník studií z občanského práva*. Praha: Orbis. 1953. 5-70.

BOURA, Ferdinand. Sociologický objektivismus a naše právní teorie. *Právník*. 1952, 91(9-10), 541-564. ISSN 0231-6625.

ČEŠKA, Zdeněk a kolektiv. *Občanské právo procesní: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty právnických fakult*. Praha: Panorama, 1989, 447 s. ISBN 80-7038-033-0.

ČEŠKA, Zdeněk. Rozsah přezkoumání rozhodnutí soudu první stolice vzhledem k vadám v občanském soudním řízení. *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*. 1955, 1(1), 39-74. ISSN 0323-0619.

ČEŠKA, Zdeněk. Úprava občanského soudního řízení v současné etapě vývoje naší společnosti. *Socialistická zákonnost*. 1960, 8(6), 375-389.

ČEŠKA, Zdeněk; ŠVESTKA, Jiří. XVI. sjezd KSČ a úkoly vědy občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva. *Právník*. 1982, 121(4), 281-304. ISSN 0323-0619.

ELIÁŠ, Josef. K odpovědnostnímu systému osnovy občanského zákoníka Maďarské lidové republiky. *Právník*. 1959, 98(8), 801-818. ISSN 0231-6625.

FIALA, Josef. *Důkaz zavinění v občanském soudním řízení*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965, 150 s.

FIALA, Josef. Historický vývoj některých procesních principů, zásad a institutů civilního procesu. *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica. Monographia*. 1974, 102 s. ISSN 0323-0619.

FIALA, Josef. Pojem důkazu ve smyslu procesním. *Stát a právo*. 1967, 13, 7-42.

- FIALA, Josef. Změna účastníka v občanském soudním řízení, *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*. 1961, 7(1), 54-95.
- HANDL, Vlastimil a kolektiv. *Občanský soudní řád: komentář*. Díl 1. Praha: Panorama, 1985, 858 s.
- HANDL, Vlastimil. Za zvýšení úrovně a společenské účinnosti občanského soudního řízení. *Socialistická zákonnost*. 1973, 21(8), 449-455.
- HRDLIČKA, Jindřich. Dispoziční zásada v novém občanském soudním řádu. *Právník*. 1965, 104(2), 132-139. ISSN 0231-6625.
- HRDLIČKA, Jindřich. Některé otázky náhrady škody ve světle požadavku ochrany socialistického vlastnictví. *Socialistická zákonnost*. 1958, 6(10), 571-580.
- HRDLIČKA, Jindřich. Prokurátorské žaloby v občanském soudním řízení. *Studie ČSAV*. 1968, 1(5), 76 s.
- HRDLIČKA, Jindřich. Zásada materiální pravdy v rozhodování o stížnostech pro porušení zákona. *Socialistická zákonnost*. 1955, 3(11), 577-591.
- JEHLIČKA, Oldřich. K problematice zhospodárnění, zjednodušení a zrychlení o. s. ř. *Socialistická zákonnost*. 1970, 18(4), 210-213.
- KARPÍŠEK, Antonín. Pravdivé vyličení rozhodujících skutečností v návrhu na zahájení řízení. *Socialistická zákonnost*. 1979, 27(9), 517-521.
- KIZLINKOVÁ, Věra. Některé sporné otázky, týkající se promlčení. *Socialistická zákonnost*. 1956, 4(1), s. 10-22.
- KRUTSKÝ, Ivan. Účast prokurátora v civilním řízení a uplatnění zásady projednací. *Socialistická zákonnost*. 1989, 37(9), 449-455.
- MACUR, Josef. Dispozitivné úkony účastníkov v priebehu civilného konania. *Právný Obzor: Teoretický časopis pre otázky štátu a práva*. 1969, 52(8), 720-735. ISSN 0032-6984.
- MACUR, Josef. *Občanské právo procesní v systému práva*. Acta Universitatis Brunensis: Iuridica. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1975. 305 s.
- MACUR, Josef. Účast' prokurátora, národného výboru a spoločenskej organizácie v občianskom súdnom konaní. *Právný Obzor: Teoretický časopis pre otázky štátu a práva*. 1969, 52(5), 440-454. ISSN 0032-6984.

- MEČL, Josef. Důkazní břemeno v řízení o náhradu schodku. *Socialistická zákonnost*. 1954, 2(7), 343-346.
- NESROVNAL, Václav. Ochrana práv občanů v civilním procese. *Právní Obzor: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 1979, 62(4), 273-287. ISSN 0032-6984.
- NESROVNAL, Václav. Vztah dispoziční zásady k některým typickým zásadám civilního procesu, trestného, arbitrážního a administrativního (správného) procesu (Příspěvek k úvahám o procesním postavení účastníka). *Právní obzor: Teoretický časopis pro otázky státu a práva*. 1970, 53(3), 196-209. ISSN 0032-6984.
- NYPL, Miroslav. Právní důvod žaloby. *Právník*. 1969, 108(8), 590-600. ISSN 0231-6625.
- NYPL, Miroslav. Samostatný skutkový základ práva podle § 206/2 o. s. ř.. *Právník*. 1967, 106(9), 839-855. ISSN 0231-6625.
- PISKO, Jan. Důkazní řízení podle nového občanského soudního řádu. *Právník*. 1951, 90(4), 242-246. ISSN 0231-6625.
- PUŽMAN, Josef. Určitost petitu žaloby a rozhodnutí (exekučního titulu) v novém občanském soudním řádu. *Právník*. 1951, 90(2), 105-112. ISSN 0231-6625.
- RUBEŠ, Josef a kolektiv. *Komentář k občanskému soudnímu řádu*. Praha: Orbis, 1957, 897 s.
- RUBEŠ, Josef a kolektiv. *Občanský soudní řád: komentář*. Díl I. Praha: Orbis, 1970, 711 s.
- RUBEŠ, Josef. O další novelizaci občanského soudního řízení. *Socialistická zákonnost*. 1970, 18(4), 193-209.
- STAVINHOVÁ, Jaruška. *Problém diferenciacie řízení sporného a nesporného v socialistickém civilním procesu*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984, 132 s.
- STAVINHOVÁ, Jaruška. Princip kontradiktornosti v občanském soudním řízení. *Socialistické soudnictvo*. 1986, 26(1), 24-26.
- STEINER, Vilém. *Občanské právo procesní v praxi soudů*. Praha: Orbis, 1958, 396 s.
- STEINER, Vilém. *Občanské právo procesní v teorii a praxi*. Praha: Orbis, 1975, 491 s.
- ŠTAJGR, František. *Kompensace v občanském soudním řízení*. In: BOURA, Ferdinand a kolektiv. *Sborník studií z občanského práva*. Praha: Orbis. 1953. 71-119.
- ŠTAJGR, František. *Materiální pravda v občanském soudním řízení*. Praha: Orbis, 1954, 149 s.

- ŠTAJGR, František. Některé teoretické otázky civilního práva procesního. *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*. 1969, 15, 7-81. ISSN 0323-0619.
- ŠTAJGR, František. Nové důkazy v odvolacím řízení. *Právník*. 1951, 90(1), 18-24. ISSN 0231-6625.
- ŠTAJGR, František a kolektiv. *Občanské právo procesní: učebnice pro vysoké školy*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1964, 419 s.
- ŠTAJGR, František a kolektiv. *Občanské právo procesní: učebnice pro vysoké školy*. 2. vydání. Praha: Orbis, 1968, 449 s.
- ŠTAJGR, František. Třídnost v civilním procesu. *Právník*. 1959, 98(6), 502-520. ISSN 0231-6625.
- ŠTAJGR, František a kolektiv. *Učebnice občanského práva procesního*. 1. vydání. Praha: Orbis, 1955, 508 s.
- TICHÝ, Luboš. Manudukční povinnost soudu. *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*. 1976, 22(4), 283-322. ISSN 0323-0619.
- TICHÝ, Luboš. Poučení o promlčení v občanském soudním řízení. *Bulletin advokacie*. 1984, 14(6), 210-214. ISSN 1210-6348.
- VYŠINSKIJ, Andrej Januar'jevič. *Theorie soudních důkazů v sovětském právu*. Praha; Brno: Mír, 1950, 345 s.
- WINTEROVÁ, Alena. Prejudiciální otázka v občanskoprávním řízení. *Socialistická zákonnost*. 1967, 15(2), 93-100.
- WINTEROVÁ, Alena. Úvaha nad pojetím dispoziční zásady v občanském právu procesním. *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*. 1976, 22(2), 107-123. ISSN 0323-0619.
- WINTEROVÁ, Alena. Žaloba v občanském právu procesním. *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*. 1979, 25(1), 7-94. ISSN 0323-0619.
- ZOULÍK, František. K postavení prokuratury. *Socialistická zákonnost*. 1968, 16(8), 385-394.
- ZOULÍK, František. Řízení sporné a nesporné jako druhy civilního procesu. *Studie ČSAV*. 1969, 2(1), 166 s.

K pojetí procesu z devadesátých let

BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír. Novelizovat ještě jednou občanský soudní řád? *Právní rozhledy*. 1999, 9(3), 105-114. ISSN 1210-6410.

BUREŠ, Jaroslav. Úprava koncentrace řízení v občanském soudním řádu účinná od 1. 7. 2009. *Bulletin advokacie*. 2009, 39(12), 27-32. ISSN 1210-6348.

BALÍK, Stanislav. Advokátní spory a právo chudých. *Právní praxe*, 1995, 43(7), 422-425. ISSN 1211-0825.

BUREŠ, Jaroslav a Ljubomír DRÁPAL. Co se změnilo na poučovací povinnosti v občanském soudním řízení. *Právní praxe*. 1994, 42(9), 529-543. ISSN 1211-0825.

BUREŠ, Jaroslav, DRÁPAL, Ljubomír, a kolektiv. *Občanský soudní řád: komentář*. První díl. Praha: C. H. Beck, 2009, 1579 s. ISBN 978-80-7400-107-9.

BUREŠ, Jaroslav a Ljubomír DRÁPAL. *Občanský soudní řád: komentář*. Praha: Beck/SEVT, 1994, 882 s. ISBN 80-7049-081-0.

COUFALÍK, Petr. Shodná tvrzení účastníků řízení. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2015, 23(3), 214-223. ISSN 1210-9126.

DAVID, Ludvík. K problému zabránění tzv. vzetí instance odvolacím soudem v civilním sporném řízení. *Právní rozhledy*. 1998, 6(5), 239-240. ISSN 1210-6410.

DAVID, Ludvík a kolektiv. *Občanský soudní řád: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2009, 1072 s. ISBN 978-80-7357-460-4.

DAVID, Ludvík. Poznámky k poučení účastníků soudem podle § 118a odst. 1,2 OSŘ. *Právní praxe*. 2001, 49(10), 625-634. ISSN 1211-0825.

DERKA, Ladislav. Poznámka k § 114b OSŘ. *Soudní rozhledy*. 2004, 10(10), 367-369. ISSN 1211-4405.

DOLEŽÍLEK, Jiří. Vyloučení soudce z projednávání a rozhodování věci v civilním řízení. *Právní rozhledy*. 1997, 5(4), 174-178.

DRÁPAL, Ljubomír. Příprava jednání a projednání věci samé ve sporném řízení před soudem prvního stupně po novele občanského soudního řádu. *Právní rozhledy*. 2002, 10(5), 1-32. ISSN 1210-6410.

- DVOŘÁČEK, Dan, VAŠÍČEK, Milan. „Překvapivé právní hodnocení“ ve světle zásady kontradiktornosti. *Právní rozhledy*. 2004, 12(6), 221-224. ISSN 1210-6410.
- ELIÁŠ, Karel. Pár úvah nad návrhem novely občanského soudního řádu. *Právní rozhledy*. 1999, 7(9), 449-454. ISSN 1210-6410.
- FALDÝNA, František a HUŠEK, Jan. *Občanský soudní řád: úplné znění s komentářem*. Praha: SEVT, 1992, 327 s. ISBN 80-7049-026-8.
- FALDÝNA, František, DES Zdeněk a HUŠEK, Jan. *Soudní řízení ve věcech obchodních*. Praha: Codex, 1996, 251 s. ISBN 80-85963-13-2.
- HAMULÁKOVÁ, Klára. *Zásada koncentrace řízení a její uplatnění v civilním soudním řízení*. Praha: Leges, 2010, 192 s. ISBN 978-80-87212-51-6.
- HORÁK, Pavel a Miroslav HROMADA. Poučovací povinnost soudu I. stupně v nalézacím řízení sporném. *Právní rozhledy*. 2003, 13(10), 487-494. ISSN 1210-6410.
- HROMADA, Miroslav. *Poučovací povinnost v civilním procesu*. Praha: C. H. Beck, 2013, 98 s. ISBN 978-80-7400-463-6.
- HUDKOVÁ, Barbora. Fikce uznání nároku žalovaným: K nálezů Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 13/15. *Právní rozhledy*. 2017, 27(23-24), 834-838. ISSN 1210-6410.
- CHALUPA, Radim. Nezdařenou koncentrací do slepé uličky civilního procesu. *Právník*. 2015, 154(7), 582-611. ISSN 0231-6625.
- JIRSA, Jaromír. Civilní proces po účinnosti souhrnné novely občanského soudního řádu a několik dalších úvah nad jeho perspektivami. *Právní rozhledy*. 2011, 21(5), 153-163. ISSN 1210-6410.
- JIRSA, Jaromír. *Novinky v civilním řízení soudním: (kritická studie)*. Praha: LexisNexis, 2005, 133 s. ISBN 80-86199-86-X.
- JIRSA Jaromír, a kolektiv. *Občanské soudní řízení: soudcovský komentář*. Kniha II, § 79-180 občanského soudního řádu. 3. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2019, 647 s. ISBN 978-80-7598-366-4.
- JIRSA, Jaromír. Perspektivy českého civilního procesu. *Právní rozhledy*. 2008, 18(12), 427-434. ISSN 1210-6410.
- JIRSA, Jaromír. Souhrnná novela občanského soudního řádu - příležitost ke změně. *Právní rozhledy*. 2009, 19(6), 198-208. ISSN 1210-6410.

- KŘIVÁČKOVÁ, Jana. Předvídatelnost soudního rozhodování v civilním soudním řízení – srovnání české, slovenské a německé právní úpravy. *Právní rozhledy*. 2011, 21(23), 833-839. ISSN 1210-6410.
- LAVICKÁ, Petra. Komparativní pohled na materiální vedení řízení s důrazem na vymezení poučovací povinnosti. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2017, 25(2), 275-284. ISSN 1210-9126.
- LAVICKÝ, Petr, Jiří SPÁČIL, a kolektiv. *Macurův jubilejní památník: k nedožitým osmdesátinám profesora Josefa Macura*. Praha: Wolters Kluwer, 2010, 258 s. ISBN 978-80-7357-542-7.
- LAVICKÝ, Petr, Radovan DÁVID, Eva DOBROVOLNÁ, Miloslav HRDLIČKA, Radim CHALUPA a Tereza PONDIKASOVÁ. *Moderní civilní proces*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, 268 s. ISBN 978-80-210-7601-3.
- LAVICKÝ, Petr a Bohumil DVOŘÁK. Pro futuro. *Právní rozhledy*. 2015, 23(5), 153-159. ISSN 1210-6410.
- LAVICKÝ, Petr. Zmeškání účastníka a fikce dispozičních procesních úkonů. *Právní forum*. 2009, 6(10), 401-413. ISSN 1211-6432.
- MACUR, Josef. Břemeno substancování v civilním soudním řízení. *Bulletin advokacie*. 1999, 29(6-7), s. 7-19. ISSN 1210-6348.
- MACUR, Josef. *Dělení důkazního břemena v civilním soudním sporu*. Brno: Masarykova univerzita, 1996, 162 s. ISBN 8021014032.
- MACUR, Josef. Důkaz výsledkem účastníka v civilním soudním řízení. *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2001, 9(4), 358-366. ISSN 1210-9126.
- MACUR, Josef. K problematice určitosti důkazních návrhů v civilním soudním řízení. *Bulletin advokacie*. 2000, 30(4), 19-30. ISSN 1210-6348.
- MACUR, Josef. K problematice urychlování civilního soudního řízení. *Právní rozhledy*. 2002, 10(3), 126-130. ISSN 1210-6410.
- MACUR, Josef. *Kompenzace informačního deficitu procesní strany v civilním soudním sporu*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, 253 s. ISBN 8021022760.
- MACUR, Josef. Koncentrace řízení a procesní prekluzivní lhůty podle novely občanského soudního řádu č. 30/2000 Sb.. *Bulletin advokacie*. 2001, 31(1), 6-16. ISSN 1210-6348.

- MACUR, Josef. Povinnost pravdivosti a její legislativní úprava v civilním soudním řádu. *Právní rozhledy*. 1999, 7(4), 172-176. ISSN 1210-6410.
- MACUR, Josef. Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti soudu v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. 1998, 6(12), 597-602. ISSN 1210-6410.
- MACUR, Josef. Substancování skutkových přednesů stran v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. 1998, 6(9), 433-438. ISSN 1210-6410.
- MACUR, Josef a STAVINHOVÁ, Jaruška. Úvod do teorie občanského práva procesního. Brno: Masarykova univerzita, 1990, 110 s. ISBN 8021000996.
- MACUR, Josef. Vysvětlovací povinnost strany nezatížené důkazním břemenem v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. 2000, 8(5), 200-205. ISSN 1210-6410.
- MACUR, Josef. Vyšetřovací důkaz v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. 2000, 8(2), 46-51. ISSN 1210-6410.
- MACUR, Josef. Význam shodných tvrzení procesních stran pro zjištění skutkového stavu v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. 1997, 5(2), 49-53. ISSN 1210-6410.
- MACUR, Josef. Zájem stran na vysvětlení skutkového stavu v civilním soudním řízení. *Bulletin advokacie*. 1999, roč. 29, č. 2, 10-21. ISSN 1210-6348.
- MACUR, Josef. Základní teoretické otázky legislativní koncepce civilního procesu. *Bulletin advokacie*. 1998, 28(9), 6-17. ISSN 1210-6348.
- MACUR, Josef. *Zásada projednací v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, 233 s. ISBN 80-210-1628-0.
- MIKULCOVÁ, Lenka. Nesporná tvrzení v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. 2004, 14(13), 504-508. ISSN 1210-6410.
- NYKODÝM, Jiří. Novela občanského soudního řádu. *Bulletin advokacie*. 2000, 30(8), 10-23. ISSN 1210-6348.
- NYPL, Miroslav. Identifikace práva provedená žalobcem a její posouzení soudem. *Právní rozhledy*. 1995,3(12), 488-492. ISSN 1210-6410.
- NYPL, Miroslav. Může nebo musí v civilním sponém řízení provádět soud nenavržené důkazy, jsou-li potřebné ke zjištění skutkového stavu? (§ 120, odst. 3. o.s.ř.). *Právní praxe*. 1994, 42(3), 142-146. ISSN 1211-0825.

- PETROV KŘIVÁČKOVÁ, Jana. *Materiální vedení sporu jako „nový“ prvek civilního sporného řízení*. In: DVOŘÁK, Jan a Alena MACKOVÁ. *Pocta Aleně Winterové k 80. narozeninám*. Praha: Všehrd, 2018, 289-304. ISBN 978-80-85305-53-1.
- POHL, Tomáš. Několik úvah advokáta o obchodní justici. *Bulletin advokacie*. 1996, 26(5), 13-23. ISSN 1210-6348.
- PULKRÁBEK, Zdeněk. Zákaz překvapivého rozhodnutí: Bud' – anebo. *Právní rozhledy*. 2019, 27(11), s. 381-388. ISSN 1210-6410.
- RADIMSKÝ, Jaroslav. Ústní projevy advokáta v občanskoprávním řízení. *Bulletin advokacie*. 1995, 25(3), s. 7-12. ISSN 1210-6348.
- RUBEŠ, Josef. O některých etických zásadách každodenní práce soudce a advokáta. *Právo a zákonnost*. 1991, 39(9), 490-505. ISSN: 1210-0900.
- RUBEŠ, Josef a Alena WINTEROVÁ, ed. *Občanský soudní řád a předpisy souvisící*. 4. podst. přeprac. a dopl. vydání. Praha: Linde, 1992, 530 s. ISBN 80-85647-00-1.
- SPÁČIL, Jiří a FALDÝNA, František. Může soud překvalifikovat žalobu na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení? *Právo a podnikání*. 1995, 4(5), 1-8. ISSN: 1211-1120
- SPÁČIL, Jiří. Několik poznámek k problematice změny žaloby a k předmětu občanského soudního řízení. *Právní rozhledy*. 1995, 3(6), 222-224. ISSN 1210-6410.
- STAVĚLÍK, Petr. Paradoxní důsledky současného pojetí aplikace § 114b OSŘ. *Právní rozhledy*. 2005, 15(8), 290-292. ISSN 1210-6410.
- SVOBODA, Karel. Aktuální otázky poučovací povinnosti soudu a koncentrace. *Soudní rozhledy*. 2017, 23(10), 310-314. ISSN 1211-4405.
- SVOBODA, Karel. Hmotněprávní poučovací povinnost soudu - mýtus nebo realita? *Právní fórum*. 2007, 4(2), 46-49. ISSN 1214-7966.
- SVOBODA, Karel. Chceme legální nebo arbitrární pořádek. *Soudní rozhledy*. 2010, č. 10, s. 353-355. ISSN 1211-4405.
- SVOBODA, Karel. K možnostem urychlení obchodního sporu prostřednictvím tzv. kvalifikované výzvy k vyjádření (§ 114b OSŘ). *Obchodněprávní revue*. 2018, 10(10), 278-282. ISSN 1803-6554.
- SVOBODA, Karel a kolektiv. *Občanský soudní řád: komentář*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2017, 1601 s. ISBN 978-80-7400-673-9.

- SVOBODA, Karel. Proč nefungují české koncentrace?. *Právní rozhledy*. 2013, 23(22), 776-778. ISSN 1210-6410.
- ŠEVČÍK, Vlastimil. Některé problémy ústavnosti v českých soudních řádech. *Právník*. 1995, 134(7), 625-641. ISSN 0231-6625.
- ŠEVČÍK, Vlastimil. Některé ústavní aspekty řízení před obecnými soudy. *Bulletin advokacie*. 1998, 28(6-7), 6-31. ISSN 1210-6348.
- VRCHA, Pavel. K otázce přiznání peněžitého plnění z jiného právního důvodu (např. z bezdůvodového obohacení), než který byl žalobou (skrze tvrzené skutečnosti) uplatněn (např. z uzavřené smlouvy). *Bulletin advokacie*. 2004, 34(2), 16-24. ISSN 1210-6348.
- WINTEROVÁ, Alena, a kolektiv. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. Praha: Linde, 1999, 663 s. ISBN 80-7201-157-X.
- WINTEROVÁ, Alena. Civilní proces, Evropa a my. *Právo a zákonnost*. 1990, 38(10), 566-574. ISSN 1210-0900.
- WINTEROVÁ, Alena. *Hledání pravdy v civilním procesu*. In: MALÝ, Karel a kolektiv. *Právnícká fakulta Univerzity Karlovy 1348-1998. Jubilejní sborník*. Praha: Právnícká fakulta Univerzity Karlovy, 1998, 66-75. ISBN 8085889153.
- WINTEROVÁ, Alena. Koho a o čem v procesu poučovat? (Ještě k § 5 OSŘ). *Právní praxe*. 1995, 43(1), 43-48. ISSN 1211-0825.
- WINTEROVÁ, Alena. Malá úvaha nad civilním procesem. *Právo a zákonnost*. 1992, 40(10), 570-579. ISSN 1210-0900.
- WINTEROVÁ, Alena. Možnost a hranice reformy koncentrace a zrychlení civilního procesu. *Právní praxe*. 1997, 45(2), 76-86. ISSN 1211-0825.
- WINTEROVÁ, Alena. Nové pohledy na civilní proces (soukromé spory projednávat nebo vyšetřovat?). *Všehrd*. 1993, 25(6), 8-20.
- ZOULÍK, František a Bohumil DVOŘÁK. K vývoji a perspektivám českého civilního procesu. *Právní fórum*. 2009, 6(1), 1-5. ISSN 1214-7966.
- ZOULÍK, František. *Soudy a soudnictví*. Praha: Beck/SEVT, 1995, 263 s. ISBN 80-7179-005-2.
- ZOULÍK, František. Rovnost stran a profesionalita v civilním procesu (K problematice tzv. advokátského procesu). *Bulletin advokacie*. 1999, 29(9) s. 7-20. ISSN 1210-6348.

Další zdroje

BOMSDORF, Falk. *Prozeßmaximen und Rechtswirklichkeit. Verhandlungs- und Untersuchungsmaxime im deutschen Zivilprozeß. Vom gemeinen Recht bis zur ZPO.* Berlin: Duncker & Humblot, 1971, 304 s. ISBN 3428023595.

BÖHM, Peter. Der Streit um die Verhandlungsmaxime. Zum Einfluß der Verfahrenstheorie des 19. Jahrhunderts auf das gegenwärtige Prozeßverständnis. *Ius Commune. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte.* Frankfurt: Vittorio Klostermann Verlag, 7(1), 1977, 139-159.

FASCHING, Hans. *Die Weiterentwicklung des österreichischen Zivilprozessrechts im Lichte der Ideen Franz Kleins.* In: HOFMEISTER, Herbert a kolektiv. *Forschungsband Franz Klein.* Viedeň: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1988, 228 s. ISBN 3-214-06003-1.

KEHRBERGER, Roman. *Die Materialisierung des Zivilprozessrechts: Der Zivilprozess im modernen Rechtsstaat.* Tübingen: Mohr Siebeck, 2019, 412 s. ISBN 978-3-16-158277-6.

KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace: analýza příčin postkomunistické právní krize.* Praha: C. H. Beck, 2005, 201 s. ISBN 80-7179-429-5.

LAVICKÝ, Petr. *Důkazní břemeno v civilním řízení soudním.* Praha: Leges, 2017, 272 s. ISBN 978-80-7502-203-5.

LENIN, Vladimír Iljič. *Materialism and Empirio-criticism. Critical Comments on a Reactionary Philosophy.* [online] Lenin Collected Works. Moskva: Progress Publishers, 1972, 14, 17-362 s. [Cit. 8. 11. 2019] Dostupné z: <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1908/mec/#fwV14E011>

LÉKO, Kristián. Justice stále vychází z rakouského kodexu z 19. století. [online]. Česká pozice, 2016. [Cit. 10. 12. 2018]. Dostupné z: https://ceskapozice.lidovky.cz/tema/justice-stale-vychazi-z-rakouskeho-kodexu-z-19-stoleti.A160419_234518_pozice-tema_lube

MACHNIKOWSKA, Anna a STAWARSKA-RIPPEL, Anna. The principles of civil procedure in Poland in the twentieth century. Doctrine, drafts and law in a comparative perspective. *Comparative law Review.* 2016, 21(1), 81-153. ISSN 0866-9449.

MAŃKO, Rafał. *Is the Socialist Legal Tradition 'Dead and Buried?' The Continuity of the Certain Elements of Socialist Legal Culture in Polish Civil Procedure.* In: WILHELMSSON, Thomas a kolektiv. *Private Law and the Many Cultures of Europe.* Alphen aan den Rijn: Kluwer Law Internationalm 2007, 460 s. ISBN 9789041125934.

MATHIASCHITZ, Michael. *Handeln auf eigene Gefahr. Joseph Unger und seine Konzeption einer verschuldensunabhängigen Haftung „pro utilitate communi“*. [online]. Vídeň, 2017. [Cit. 4. 6. 2020]. Disertační práce. Univerzita Vídeň, Právnická fakulta, 290 s. Dostupné z: <http://othes.univie.ac.at/46613/1/48466.pdf>

NÖRR, Wolfgang Knut. Wissenschaft und Schrifttum zum deutschen Zivilprozeß im 19. Jahrhundert. *Ius Commune. Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*. Frankfurt: Vittorio Klostermann Verlag, 1983, 10(1), 141-199. ISSN 1433-8548.

OBERHAMMER, Paul. *Speeding up civil litigation in Austria: past and present instruments*. In: VAN RHEE, Cornelis Hendrik. *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation*. Antverpy: Intersentia, 2004. 398 s. ISBN 9789050953887.

SCHOIBL, Norbert. *Die Entwicklung des österreichischen Zivilverfahrenrechts*. Frankfurt: Verlag Peter Lang GmbH, 1987, 113 s.

SCHUMACHER, Hubertus. *Die Richterliche Anleitungspflichten*. Vídeň: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2000, 86 s. ISBN 978-3-214-06243-9

SPRUNG, Rainer. *Der Lebensweg Franz Kleins*. In: HOFMEISTER, Herbert a kolektiv. *Forschungsband Franz Klein*. Vídeň: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1988, 228 s. ISBN 3-214-06003-1.

UZELAC, Alan. Kroatien. *Rezeption des Ideenguts von Franz Klein als Aufgabe für die Zukunft?* In: RECHBERGER, Walter a kolektiv. *Die Entwicklung des Zivilprozessrechts in Mittel- und Südosteuropa seit 1918*. Vídeň: Jan Sramek Verlag, 230 s. ISBN 978-3-902638-11-3.

UZELAC, Alan. Survival of the Third Legal Tradition? *Supreme Court Law Review*. 2010, 49(1), 377-396.

VAN RHEE, Cornelis Hendrik. Case management in Europe: A modern approach to civil litigation. *International Journal of Procedural Law*. 2018, 8(1), 65-84. ISSN: 2034-5275.

Seznam použité judikatury

K Česlovenskému pojetí do roku 1948

- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. března 1919, sp. zn. Rv I 106/19 (Vážný 84).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. března 1919, sp. zn. Rv II 67/19 (Vážný 87).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. dubna 1919, sp. zn. R I 116/19 (Vážný 110).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. dubna 1919, sp. zn. Rv II 140/19 (Vážný 151).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. května 1919, sp. zn. Rv I 224/19 (Vážný 170).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. března 1920, sp. zn. Rv II 26/20 (Vážný 463).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. října 1921, sp. zn. Rv II 216/21 (Vážný 1238).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. října 1922, sp. zn. Rv I 108/22 (Vážný 1902).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. ledna 1923, sp. zn. Rv I 685/22 (Vážný 2194),
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. ledna 1923, sp. zn. Rv II 319/22 (Vážný 2223).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. února 1923, sp. zn. Rv I 440/22 (Vážný 2317).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 4. dubna 1923, sp. zn. Rv I 1297/22 (Vážný 2460).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 30. května 1923, sp. zn. Rv I 150/23 (Vážný 2681).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. června 1923, sp. zn. Rv I 75/23 (Vážný 2716).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 13. června 1923, sp. zn. Rv 1137/23 (Vážný 2720).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. června 1923, sp. zn. Rv I 23/23 (Vážný 2761).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. září 1923, sp. zn. R I 595/23 (Vážný 2903).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. září 1923, sp. zn. Rv II 255/23 (Vážný 2929).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. září 1923, sp. zn. R I 732/23 (Vážný 2957).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 9. října 1923, sp. zn. Rv I 1278/23 (Vážný 3012).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 31. října 1923, sp. zn. Rv II 33/23 (Vážný 3110).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. listopadu 1923, sp. zn. Rv I 777/23 (Vážný 3222).
- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 11. prosince 1923, sp. zn. R I 1011/23 (Vážný 3270).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 8. ledna 1924, sp. zn. R II 494/23 (Vážný 3375).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 20. února 1924, sp. zn. Rv I 1512/23 (Vážný 3517).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 16. září 1924, sp. zn. Rv I 916/24 (Vážný 4151).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. října 1924, sp. zn. Rv I 901/24 (Vážný 4306).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 25. února 1925, sp. zn. Rv II 760/24 (Vážný 4738).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 17. listopadu 1925, sp. zn. Rv I 1445/25 (Vážný 5464).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 3. prosince 1925, sp. zn. R I 960/25 (Vážný 5512).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 8. března 1927, sp. zn. Rv II 19/27 (Vážný 6877).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 23. prosince 1927, sp. zn. Rv 1654/27 (Vážný 7651).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 14. ledna 1928, sp. zn. Rv I 1998/27 (Vážný 7698).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 20. září 1929, sp. zn. Rv I 879/28 (Vážný 9189).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 19. října 1929, sp. zn. R I 809/29 (Vážný 9293).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. února 1930, sp. zn. Rv II 211/29 (Vážný 9611).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 26. února 1931, sp. zn. Rv I 192/30 (Vážný 10 565).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 12. června 1931, sp. zn. Rv I 840/30 (Vážný 10 866).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 18. září 1931, sp. zn. R II 203/31 (Vážný 11 003).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 7. ledna 1932, sp. zn. Rv II 810/30 (Vážný 11 316).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 21. října 1932, sp. zn. Rv I 1060/31 (Vážný 12 017).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 4. listopadu 1932, sp. zn. Rv I 1779/32 (Vážný 12 063).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 2. prosince 1932, sp. zn. Rv I 1539/32 (Vážný 12 158).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 18. února 1933, sp. zn. Rv I 2131/31 (Vážný 12 377).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 1. června 1933, sp. zn. Rv I 245/32 (Vážný 12 658).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 8. listopadu 1935, sp. zn. Rv II 9140/33 (Vážný 14 685).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 6. dubna 1938, sp. zn. Rv I 1471/37 (Vážný 16 844).

K socialistickému modelu

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 10. ledna 1952, sp. zn. Cz I 301/51.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. ledna 1952, sp. zn. Cz I 251/51.

Rozhodnutí Krajského soudu v Českých Budějovicích z 20. listopadu 1952, sp. zn. 6 Ok 231/52.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 27. října 1954, sp. zn. Cz 235/54.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 28. října 1954, sp. zn. Cz 458/54.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 15. dubna 1955, sp. zn. Cz 95/55.

Rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 24. října 1955, sp. zn. 9 Co 395/55.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 10. ledna 1956, sp. zn. Cz 409/56.

Rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 24. července 1956, sp. zn. 17 Co 365/56.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 20. prosince 1957, sp. zn. Pls 13/57.

Rozhodnutí Krajského soudu v Pardubicích z 15. dubna 1958, sp. zn. 4 Co 94/59.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 29. května 1958, sp. zn. Cz 182/58.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 23. října 1958, sp. zn. Cz 490/58.

Rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 8. listopadu 1958, sp. zn. 22 Co 746/57.

Rozhodnutí Krajského soudu v Plzni z 1. prosince 1958, sp. zn. 5 Co 151/58.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 16. ledna 1959, sp. zn. Cz 581/58.

Rozhodnutí Krajského soudu v Praze z 11. listopadu 1959, sp. zn. 21 Co 737/59.

Rozhodnutí Krajského soudu z Ostravy z 23. prosince 1959, sp. zn. 6 Co 499/59.

Stanovisko Nejvyššího soudu ze 7. března 1960, sp. zn. Prz 4/60.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 29. března 1960, sp. zn. Cz 183/59.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 11. července 1962, sp. zn. 1 Cp 35/62.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 24. února 1964, sp. zn. 5 Cz 16/64.

Stanovisko Nejvyššího soudu ze 30. května 1966, sp. zn. Pls 5/66.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 27. června 1972, sp. zn. Cpj 59/71.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 22. prosince 1972, sp. zn. 5 Cz 30/72.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 26. května 1975, sp. zn. 3 Cz 20/75.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 19. června 1975, sp. zn. Cpjf 104/74.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 10. března 1976, sp. zn. Cpj 42/76.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 25. listopadu 1976, sp. zn. Pls 2/76.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 15. června 1977, sp. zn. Cpj 11/77.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 21. prosince 1978, sp. zn. Cpj 37/78.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 15. ledna 1980, sp. zn. Cpjf 145/78.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 29. září 1980, sp. zn. 6 Cz 4/80.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 23. listopadu 1983, sp. zn. Cpj 10/83.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 15. února 1984, sp. zn. Cpj 69/83.

Rozhodnutí Krajského soudu v Brně z 25. března 1984, sp. zn. 17 Co 144/84.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 29. února 1988, sp. zn. 3 Cz 61/87.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 29. září 1988, sp. zn. Cpj 37/88.

Stanovisko Nejvyššího soudu z 20. října 1988, sp. zn. Cpj 39/88.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu z 30. ledna 1989, sp. zn. 3 Cz 2/89.

K pojetí procesu z devadesátých let

Rozsudek Vrchního soudu ze dne 29. dubna 1994, sp. zn. 6 Cdo 44/93.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. dubna 1995, sp. zn. Odon 30/94/Fa.

Nález Ústavního soudu ze dne 29. června 1995, sp. zn. III. ÚS 74/94.

Nález Ústavního soudu ze dne 27. října 1995, sp. zn. IV. ÚS 41/95.

Rozsudek Vrchního soudu ze dne 23. února 1996, sp. zn. 11 Cmo 1/96.

Usnesení Vrchního soudu ze dne 6. června 1996, sp. zn. 11 Cmo 30/96.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. června 1996, sp. zn. 2 Cdon 661/96.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 6. května 1997, sp. zn. 2 Cdon 1053/96.

Nález Ústavního soudu ze dne 25. června 1997, sp. zn. I. ÚS 63/96.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. července 1997, sp. zn. 2 Odon 29/97.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. ledna 1998, sp. zn. 2 Cdon 753/97.

Nález Ústavního soudu ze dne 12. února 1998, sp. zn. IV. ÚS 295/96.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. února 1998, sp. zn. 3 Cdon 1430/96.

Rozsudek Vrchního soudu ze dne 5. března 1998, sp. zn. 11 Cmo 1/96.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 5. března 1998, sp. zn. III. ÚS 480/97.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 18. března 1998, sp. zn. I. ÚS 80/98.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. dubna 1998, sp. zn. 26 Cdo 732/98.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. dubna 1998, sp. zn. 3 Cdon 1408/96.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. května 1998, sp. zn. 2 Odon 154/97.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. května 1998, sp. zn. 26 Cdo 829/98.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 24. března 1999, sp. zn. 25 Cdo 1751/98.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 8. dubna 1999, sp. zn. 21 Cdo 350/98.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. května 1999, sp. zn. 2 Cdon 808/97.

Nález Ústavního soudu ze dne 1. září 1998, sp. zn. I. ÚS 233/97.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. ledna 2000, sp. zn. 22 Cdo 1374/98.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. ledna 2000, sp. zn. 32 Cdo 2299/98.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. dubna 2000, sp. zn. 20 Cdo 2365/99.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. července 2000, sp. zn. 20 Cdo 2176/98.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 3. září 2000, sp. zn. II. ÚS 523/98.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 5. září 2000, sp. zn. 21 Cdo 2204/99.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. září 2000, sp. zn. 25 Cdo 2577/98.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. listopadu 2000, sp. zn. 25 Cdo 2744/99.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. prosince 2000, sp. zn. 21 Cdo 1705/99.

Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 22. ledna 2002, sp. zn. 10 Co 668/2001.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. srpna 2003, sp. zn. 28 Cdo 1555/2003.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. prosince 2004, sp. zn. 33 Odo 459/2004.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. června 2006, sp. zn. 22 Cdo 2646/2005.

Nález Ústavního soudu ze dne 17. října 2006, sp. zn. IV. ÚS 544/05.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 1. července 2008, sp. zn. 28 Cdo 611/2008.

Nález Ústavního soudu ze dne 12. července 2008, sp. zn. I. ÚS 1919/08.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. srpna 2008, sp. zn. 21 Cdo 3597/2007.

Nález Ústavního soudu ze dne 2. února 2010, sp. zn. II. ÚS 3280/2009.

Nález Ústavního soudu ze dne 18. března 2010, sp. zn. III. ÚS 2809/09-2.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. března 2010, sp. zn. 32 Cdo 1019/2009.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. června 2010, sp. zn. 23 Cdo 721/2008.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 13. ledna 2011, sp. zn. 26 Cdo 592/2010.

Nález Ústavního soudu ze dne 21. dubna 2011, sp. zn. II. ÚS 2804/10.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. května 2011, sp. zn. 28 Cdo 4668/2009.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. září 2011, sp. zn. 26 Cdo 532/2010.

Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 16. prosince 2011, sp. zn. 22 Cdo 883/2010.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. ledna 2012, sp. zn. 23 Cdo 4426/2011.

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 4. září 2013, sp. zn. 31 Cdo 4616/2010.

Nález Ústavního soudu ze dne 1. dubna 2014, sp. zn. IV. ÚS 2503/13.

Nález Ústavního soudu ze dne 22. září 2015, sp. zn. I. ÚS 4004/14.

Nález Ústavního soudu ze dne 19. ledna 2016, sp. zn. III. ÚS 2018/15.

Nález Ústavního soudu ze dne 12. dubna 2016, sp. zn. IV. ÚS 3035/15.

Nález Ústavního soudu ze dne 19. července 2016, sp. zn. IV. ÚS 842/16.

Nález Ústavního soudu ze dne 10. srpna 2017, sp. zn. I. ÚS 615/17.

Nález Ústavního soudu ze dne 18. srpna 2017, sp. zn. II. ÚS 1298/17.

Nález Ústavního soudu ze dne 20. března 2018, sp. zn. III. ÚS 3964/17-2.

Nález Ústavního soudu ze dne 29. března 2018, sp. zn. I. ÚS 4093/17.

Usnesení Ústavního soudu ze dne 31. srpna 2018, sp. zn. IV. ÚS 533/18.

Základní koncepce projednací zásady v českém a československém civilním procesu

Abstrakt

Předmětem práce je projednací zásada a její podoba od vzniku Československa po současnost. Ve vztahu k jednotlivým koncepcím se zabývám několika otázkami. Zaprvé se zabývám otázkou, zda lze o jednotlivých pojetích hovořit opravdu jako o jednotných celcích, tj. zda doktrína a judikatura následovala východiska autorů jednotlivých koncepcí. Zadruhé se zabývám otázkou, zda v československém a posléze českém civilním procesu přetrval Kleinův model projednací zásady, případně zda jednotlivé koncepce projednací zásady spojuje nějaký prvek. Těmito dvěma otázkami se věnuji s ohledem na vztah stran a soudu co do procesu obstarávání skutkového stavu a vázaností soudu na právo sledované stranami.

Na základě analýzy dobové literatury a judikatury dospívám k názoru, že co do procesu objasňování skutkového stavu se v průběhu století neudržela ani základní východiska projednací zásady, natož východiska rakouského modelu. První polovina trvání socialistického procesu totiž pod vlivem zásady materiální pravdy nahradila procesní odpovědnost účastníků doplňující činností soudu, která nerespektovala subjektivní břemeno tvrzení. Společné prvky lze nalézt mezi koncepcí projednací zásady prosazovanou doktrínou druhé poloviny trvání socialistického režimu a hlavní proudem doktríny a judikatury devadesátých let. Těmito prvky jsou zejména důraz na procesní odpovědnost účastníků za objasnění skutkového stavu a omezení soudu pouze na skutečnosti a důkazní prostředky vyšlé v řízení najevo. Obě pojetí se zároveň nevrací ani k rakouskému modelu. K němu se chce vrátit Macur; který vychází ze vzájemného vztahu stran založeného na systému tvrzení a vysvětlení a doplňující činností soudu, vycházející ze skutkové a právní debaty se stranami.

Co se týče vázanosti soudu právem sledovanými stranami, kontinuita přetrvala až do devadesátých let, kdy se odstranila poučovací povinnost soudu o jeho případném odchylném právním názoru. Část doktríny a judikatury na základě jiného pojetí předmětu řízení dokonce dospěla k závěru, že soud může rozhodnout o jiném právu, než které strany sledovaly. K původnímu pojetí se vrátila novela č. 30/2000 Sb., která však omezila rozsah případů, ve kterých má soud stranám sdělovat svůj odchylný právní názor. Právě střet mezi myšlenkami autorů novely č. 30/2000 Sb. a rakouským modelem tvoří rámec současné debaty doktríny a judikatury.

Klíčová slova: projednací zásada, civilní proces, 20. století

Adversarial principle in the civil procedure of Czechoslovakia and later the Czech Republic throughout the 20th century: an analysis

Abstract

The aim of thesis is to analyse the adversarial principle in the civil procedure of Czechoslovakia and later the Czech Republic. The hypothesis states that there were three different time periods, each with its unique look at adversarial principle, which the later interpretation of courts and authors maintained. First, I challenge this hypothesis with respect to authors and courts continuing in the footsteps of creators. After that I search for any common ground between all of the concepts. Both topics are examined with respect to how the facts of the case were collected and to whether the court was obliged to follow cause of action pursued by the parties.

Based on the analysis of literature and case-law from 1918 to present the conclusions are following: With respect to how the facts of the case were collected, majority of literature and case-law published in the first part of communist regime replaced the adversarial principle by the inquisitorial principle, giving precedence to the activity of court instead of rejecting the claimant's action on the basis of lack of facts presented. The situation changed in literature in the second part of the communist regime, which with its focus on party responsibility bears resemblance to literature and case-law prevailing in the 1990s, although the latter restricted the position of the judge. Neither of them resembles the Austrian model of adversarial principle based on mutual cooperation between parties with the court discussing the case with them on both factual and legal grounds. The clash between the ideas of Austrian model, "re-discovered" in the 1990s by Josef Macur, and ideas stemming from the literature and case-law prevailing in the 1990s influence the current state of literature and case-law.

As to the question whether the court was obliged to follow cause of action pursued by the parties, the literature and case-law maintained a unanimous opinion until 1990s, where the literature and case-law stripped the court of its powers to discuss or at least to notify its legal view of the case to parties. The situation was aggravated by the fact that a part of literature and case-law decided to change the definition of the cause of action to extend its scope, which resulted in judgements becoming unpredictable to the party's legal opinion. The issue was resolved by the Amendment to the Civil Procedure Code approved in year 2000. The conflict between the authors following the Austrian model and the Amendment still remains with respect to the extent of cases where the judge is obliged to inform parties of his legal view of the case.

Key words: adversarial principle, civil procedure, 20th century